

EYLÜL 2019

TÜRK İHRAÇ ÜRÜNLERİ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODU

DR. CAN FUAT GURLESEL
EKONOMİ VE STRATEJİ DANIŞMANLIK HİZMETLERİ
İSTANBUL

SUNUŞ

Küresel iklim değişimi ve sürdürülebilir kalkınma hedefi ekonomideki tüm gelişmeleri yeniden belirlemekte ve şekillendirmektedir. Küresel iklim değişimi ile mücadele ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri ekonomide büyümeye sınır koymakta ve büyüme ile gezegenin varlıkları arasında yeni bir denge kurmaktadır.

Ekonominin aktörleri olan mal ve hizmet üreten firmalar ile tüketiciler de kurulan bu yeni dengenin asli unsurları olmaktadır. Sürdürülebilirliği sağlayacak olan yeni denge üreticilerin ve tüketicilerin sorumlu olmasını gerekli kılmaktadır. Üretici ve tüketicilerin sorumlulukları uluslararası ve ulusal düzenlemeler ile belirlendiği gibi, piyasa aktörleri tarafından talep edilen veya gönüllü kuruluşlar tarafından ortaya konulan standartlar ve/veya kriterler bulunmaktadır.

Bu düzenlemeler, standartlar ve kriterler küresel ticareti de etkilemektedir. Özellikle ihracatta üretilen mal ve hizmetlerin tüm süreçlerinin sürdürülebilirlik ile uyumlu olması koşulları aranmaktadır. Bu amaçla bir çok sürdürülebilirlik kodu ve etiket sistemleri geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Bu etiketlere sahip firmalar uluslararası ticarete rekabet avantajına sahip olmaktadır.

Türk ihracatçıları ile ihraç edilen Türk mal ve hizmetlerinden de sürdürülebilirlik ile uyum koşulları aranmaktadır. Türk firmaları bu amaçla alıcıların ve tüketicilerin talep ettikleri sürdürülebilirlik kodlarına uyum sağlamak ve ilgili eko-etiketlere sahip olmaktadır. Bununla birlikte bu kodların ve etiketlerin sayısı hızla artmakta, üretici ve ihracatçı firmalar için sürecin yönetimi zorlaşmaktadır.

Bu çerçevede çalışmamıza konu olan “Türk İhraç Ürünleri İçin Sürdürülebilirlik Kodu ve Etiket Sistemi” önerisi geliştirilmiştir. Temel uluslararası kabul görece ve Türk ürünlerine ihracatta rekabet avantajı ve itibar sağlayacak bir sürdürülebilirlik kodu ve etiket sistemi geliştirilmesi ve uygulanmasıdır.

Bu amaçla hazırlanan çalışmamız altı bölümden oluşmaktadır. Bölümlerde iklim değişimi ve sürdürülebilirliğin ekonomi ve ticaret üzerindeki küresel etkilerine, yeşil ekonomi ve finansal sisteme, dünyadaki sürdürülebilirlik kodları ve etiket sistemi örneklerine yer verilmekte ve son olarak Türk ihraç ürünleri için sürdürülebilirlik kodu ve etiket sistemi önerisi ayrıntılı olarak yer almaktadır.

Saygılarımızla,
Dr. Can Fuat GÜRLESEL
İstanbul, Eylül 2019

İÇİNDEKİLER

YÖNETİCİ ÖZETİ

I. BÖLÜM İKLİM DEĞİŞİMİ, SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE KÜRESEL ETKİLERİ

I.1 İKLİM DEĞİŞİMİ VE ULUSLARARASI ANLAŞMALAR VE TAAHHÜTLER

I.1.1. İKLİM DEĞİŞİMİ

I.1.2. ULUSLARARASI ANLAŞMALAR VE TAAHHÜTLER

I.2 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ

1.2.1 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI

I.2.2 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN ÖNEMLİ TEMALARI

I.3 İKLİM DEĞİŞİMİ, SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE EKONOMİK ETKİLERİ

I.4 İKLİM DEĞİŞİMİ, SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE İŞLETMELER

II. BÖLÜM SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLE KÜRESEL TİCARET VE YATIRIMLAR

II.1 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE KÜRESEL TİCARET İLİŞKİSİ

II.2 DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

II.2.1 DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ VE ÇEVRE KOMİTESİ

II.2.2 DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ ANLAŞMALARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

II.2.3 TİCARET VE ÇEVRE MÜZAKERELERİ

II.2.4 ÇOKTARAFI ÇEVRE ANLAŞMASI GİRİŞİMİ

II.2.5 ÇEVRESEL ÜRÜNLER VE HİZMETLER ANLAŞMASI MÜZAKERELERİ

II.3 ÇEVRE İLE İLGİLİ ÖNLEMLERİN ULUSLARARASI TİCARETE ETKİSİ

II.4 PARİS ANLAŞMASI VE KÜRESEL TİCARET

II.5 İKİLİ VE BÖLGESEL TİCARET ANLAŞMALARININ GELECEĞİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

II.6 YATIRIMLAR VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

III. BÖLÜM SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE FİNANSMAN

III.1 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE KÜRESEL FİNANSMAN SİSTEMİNDE GELİŞMELER

III.2 ÇOK TARAFLI KALKINMA BANKALARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK FİNANSMANI

III.3 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK FİNANSMANI İÇİN DÜZENLEMELER

III.4 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK FİNANSMANI VE FİNANSAL ÜRÜNLER

III.5 SÜRDÜRÜLEBİLİR BANKACILIK İLKELERİ

III.6 YEŞİL FİNANSAL SİSTEM İÇİN MERKEZ BANKALARI VE DÜZENLEYİCİ KURUMLAR AĞI

III.7 YEŞİL TAHVİLLER VE YEŞİL KREDİLER

III. 8 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE SORUMLU YATIRIM

III.9 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLANTILI RİSKLER VE FİNANSAL BİLDİRİMLER

III.10 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE YENİ KREDİ DERECELENDİRME YAKLAŞIMLARI

III.11 SÜRDÜRÜLEBİLİR FİNANSMAN VE İŞLETMELER

III.12 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN FİNANSMANI ÇERÇEVESİNDE KARBON TİCARETİ VE KARBON PİYASALARI

IV. BÖLÜM TEMİZ ÜRETİM VE TEMİZ TEKNOLOJİLER

IV.1 ÜRETİM SÜREÇLERİNDE DÖNÜŞÜM VE TEMİZ ÜRETİME GEÇİŞ

IV.2 TEMİZ ÜRETİM KAVRAMI

- IV.3 TEMİZ ÜRETİM KAVRAMININ GELİŞİMİ
- IV.4 TEMİZ ÜRETİM İÇİN ARAÇ VE YÖNTEMLER
- IV.5 TEMİZ ÜRETİM TEKNOLOJİLERİ VE GİRİŞİMCİLER İÇİN FIRSATLAR
- IV.6 TEMİZ TEKNOLOJİ FONU

- V.BÖLÜM SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODLARI, SERTİFİKA SİSTEMLERİ VE ETİKETLERİ
- V.1 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODLARINI ORTAYA ÇIKARAN EĞİLİMLER
- V.2 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODLARI
- V.3 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODLARI İÇİN ÖRNEKLER
- V.4 KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK UYGULAMALARINA VE İŞBİRLİKLERİNE ÖRNEKLER
- V.5 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK UYUMU VE KODLARINA SAHİP OLMANIN İŞLETMELERE SAĞLADIĞI FAYDALAR
- V.6 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLE İLİŞKİLİ ETİKETLER
- V.6.1 EKO ETİKET NEDİR
- V.6.2 ISO STANDARTLARI VE EKO-ETİKETLER
- V.6.3 EKO-ETİKET NEDEN GEREKLİDİR
- V.6.4 PAZARLAR, ALICILAR, TÜKETİCİLER VE EKO-ETİKETLER
- V.6.5 SEKTÖRLERDE ÖNEMLİ EKO-ETİKET ÖRNEKLERİ

- VI.BÖLÜM TÜRK İHRAÇ ÜRÜNLERİ İÇİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODU VE ETİKET SİSTEMİ ÖNERİSİ
- VI.1 TÜRK İHRAÇ ÜRÜNLERİ İÇİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODUNUN AMACI VE KAPSAMI
- VI.2 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODU VE ETİKET SİSTEMİNİN FİRMALARA SAĞLAYACAĞI AVANTAJLAR
- VI.3 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODU VE ETİKET SİSTEMİNİN HAZIRLIĞI
- VI.4 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODUNUN KAPSAMI
- VI.5 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODUNA ERİŞİMDE YATIRIM İHTİYACI İLE TEŞVİKLER VE FİNANSMAN OLANAKLARI
- VI.5.1 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODUNA ERİŞİMDE YATIRIM İHTİYACI
- VI.5.2 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODUNA ERİŞİMDE TEŞVİKLER VE FİNANSMAN OLANAKLARI
- VI.6 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODU EKO-SİSTEMİ
- VI.7 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODUNUN KAPSAMI İÇİN GENİŞLEME ALANLARI
- VI.8 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODUNUN ULUSLARARASI TANITIMI VE KULLANIMI

KAYNAKLAR

YÖNETİCİ ÖZETİ

İKLİM DEĞİŞİMİ, SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE KÜRESEL ETKİLERİ

İklim değişimi dünyanın ortalama yüzey sıcaklıklarında ve hava koşullarında ortaya çıkan uzun dönemli değişiklikleri ifade etmektedir. İklim değişikliğine gezegenimizdeki doğal süreçlerle birlikte insan kaynaklı unsurlar neden olmaktadır.

Dünya devletleri de iklim krizine çare üretmek amacıyla küresel bir mücadele sürdürmektedir ve bunu Birleşmiş Milletler sözleşmelerinden İklim Değişikliğiyle Mücadele Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) çatısı altında ve 2016'da resmen yürürlüğe giren Paris Anlaşması kapsamında yürütmektedirler. Ülkeler insan kaynaklı seragazi salımlarının azaltımı ve iklim değişikliğinin etkilerine uyum için faaliyetler göstermektedir.

İklim değişimine yol açan insan kaynaklı unsurlar sürdürülebilirlik kavramının doğmasına yol açmıştır. Sürdürülebilirlik insan refahı ile gezegenimizin kaynakları ve olağan yaşam koşulları arasında bir denge kurulmasıdır. Günümüzde ülkeler, sektörler, işletmeler ve bireyler sürdürülebilirlik için çaba göstermektedir.

Sürdürülebilir kalkınma gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılayabilme yetilerini tehlikeye atmadan bugünün ihtiyaçlarını karşılayabilen kalkınmadır. 2015 yılında tüm BM üyesi ülkelerce Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri kabul edilmiştir.

İklim değişimi ve sürdürülebilirlik ihtiyacı küresel ekonomide çok önemli bir değişime yol açmaktadır. Dünya ekonomisinde iktisadi faaliyetlerin sınırını sürdürülebilir kalkınma hedefleri belirlemektedir. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması için yürütülen faaliyetler yeşil ekonominin doğmasına yol açmıştır.

İklim değişimi ve sürdürülebilirlik esas etkilerini işletmeler üzerinde göstermektedir. İşletmeler bir yandan uluslararası ve ulusal düzenlemeler ile karşılaşmakta, diğer yandan alıcıların geliştirdiği koşulları karşılamakta ve de tüketicilerin değişen hassasiyetleri ve tercihlerine uyum sağlamaya çalışmaktadırlar.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLE KÜRESEL TİCARET VE YATIRIMLAR

İklim değişimi ile mücadele ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması ihtiyacı küresel ticareti de yeniden şekillendirmektedir. İlk olarak ticarete konu olan mal ve hizmetlerin sürdürülebilirlik uyumu giderek daha çok aranmaktadır. Buna ilişkin olarak tedarik aşamasında alıcılar satıcılardan sürdürülebilirlik ile uyumu aramaktadırlar. Tüketiciler de ithalatı yapılan ürünlerde sürdürülebilirlik uyumu aramaktadır. İhraç ürünlerinde sürdürülebilirlik ile uyumu gösteren kodlar ve etiketler hızla gelişmekte ve uygulanmaktadır.

Çok taraflı, bölgesel ve ikili ticaret anlaşmalarında sürdürülebilirlik henüz bir alt başlık olarak müzakerelere ve anlaşmalara yansımaktadır. Çok taraflı ticareti düzenleyen dünya ticaret örgütünün daha çok ilke ve önerileri bulunmaktadır. Ortak sürdürülebilirlik kurallarının uygulanması aşamasına henüz gelinmemiştir.

Ülkeler de hem sürdürülebilirlik ile uyumu gözeterek rekabet avantajı kazanmayı hedeflemekte diğer yandan da sürdürülebilirlik uyumu için gerekli yüksek kaynak ihtiyacı nedeniyle düzenleme ve kurallarda esneklikler sağlamaktadırlar.

Uluslararası piyasalarda talep edilen malların çevre-dostu üretim süreçleri ile üretilmiş olması gerekliliği, üreticileri üretim süreçlerinde çevre-dostu teknolojileri kullanmaya yöneltmektedir. Böylece üretici firmalar yeşil-ürünler üretmek suretiyle uluslararası piyasalarda yeni bir rekabetçi üstünlük elde etmektedirler.

Dünya Ticaret Örgütü gündeminde ticaret ve çevre konusu, genel olarak, çok taraflı ticaret rejimi ile çevre politikaları ve ilgili önlemlerin karşılıklı etkileşimleri, sürdürülebilir kalkınma ve uluslararası ticaret kavramlarının birbirini destekler biçimde geliştirilmesi bağlamında ele alınmaktadır.

Küresel ticarete yeni eğilim çok taraflı anlaşmalar yerine ikili ve bölgesel anlaşmalar yapılması olarak gelişmektedir. İkili ve bölgesel ticaret anlaşmalarında çevresel ürün ve hizmetlere ilişkin gümrük vergilerinin indirilmesi veya kaldırılması, çevresel ürün ve hizmetlere ilişkin teknik engellerin kaldırılması ve standart birliği sağlanması, fosil yakıt dayalı ürünlerin ticaretinin kapsam dışı bırakılması, karbon vergileri ve karşılıklı karbon ticaretinin olanaklı hale getirilmesi, kamu ihalelerinin yeşil ihaleler haline getirilmesi, yenilenebilir enerji için verilen teşviklerin karşılıklı olarak eşitlenmesi ve kabulü, sürdürülebilirlik kalkınma hedefleri için birlikte çalışılması konuları gündeme gelmektedir.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE FİNANSMAN

Sürdürülebilirlik ile ortaya çıkan eğilimler küresel finansman sistemini de etkilemekte ve yeniden şekillendirmektedir. Ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirlik ile uyumlu hale gelmeye başlaması sürdürülebilirliğin finansmanını ön plana çıkarmıştır. Küresel finansman giderek sürdürülebilirlik ile uyumlu olan iktisadi faaliyetlere akmaya başlamıştır.

Finansman kurumları sağlayacakları finansman için, finansal yatırımcılar ise yatırım alanları ve yatırım araçları için sürdürülebilirlik ile uyumu arama eğilimine girmiştir. Bu çerçevede işletmeler için de finansman kaynaklarına erişimde sürdürülebilirlik ile uyum aranılan koşullardan biri haline gelmektedir.

Reel sektörde endüstriyel kirliliği önleme/azaltma yatırımları, çevre projeleri, yenilenebilir enerji ile enerji ve kaynak verimliliği projeleri, temiz üretim ve döngüsel ekonomi yatırımları için yeni finansman ihtiyaçları ile karşı karşıya bulunmaktadır. Reel sektörün bu konudaki finansman ihtiyaçları geliştirilen yeni finansal araçlar ile karşılanmaktadır. Yeşil ekonominin finansmanı küresel finansal sistemde önemli bir dönüşüme yol açmaktadır.

Uluslar üstü, Uluslararası ve ulusal finansman kurumları yeşil finansmana yönelik kredi ve finansman programları uygulamaktadırlar. Çok taraflı kalkınma bankalarının sağladıkları iklim finansmanı 2018 yılında 41,6 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.

Sürdürülebilirlik finansmanı kendine özgü finansal ürünler ve hizmetler yaratmaktadır. Yeşil Krediler, “Yeşil” Olmayı Teşvik Eden Özel İçerikli Krediler, Yeşil Sürdürülebilir Tahviller, Hisse Senetleri ve Endeks Fonları ve Yeşil Menkul Kıymetleştirme bunların başında gelmektedir.

Küresel yeşil tahvil ihraçları 2018 yılında ise 183 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Yeşil krediler pazarı niş bir kredi alanı olmakla birlikte hızlı bir gelişme göstermeye başlamıştır. 2018 yılı itibarıyla yıl içinde kullanılan yeşil kredilerin tutarı 60 milyar dolara ulaşmıştır.

Sürdürülebilir ve sorumlu yatırım, finansal amaçlar ile sermayenin çevresel, sosyal ve yönetsel faktörlerin bütününe dikkate alacak şekilde yönetilmesini taahhüt etmektedir. Avrupa ve ABD'deki yatırım fonları ve borsa yatırım fonlarının sürdürülebilir ve sorumlu yatırımları büyüklüğü 750 milyar doları aşmış bulunmaktadır.

Şirketler de sürdürülebilirlik ile ilgili karşı karşıya kaldıkları riskleri açıklamak ve sürdürülebilirlik ile ilişkili finansal bildirimlerde bulunmak ihtiyacı ile karşı karşıyadır. Sürdürülebilirliğin finansmanında yaşanan gelişmeler sürdürülebilirlik uyumunu da kredi derecelendirmelerin bir kriteri haline getirmeye başlamıştır.

İşletmeler sürdürülebilirlik ile uyumu stratejik iş öncelikleri arasına almaya başlamaktadır. Orta-uzun vadede sürdürülebilirlik ile uyum sağlayamayan işletmelerin finansal kaynak kullanamayacağı veya çok pahalı kullanacağı bir finansal dünyaya doğru gidilmektedir.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODLARI, SERTİFİKA SİSTEMLERİ VE ETİKETLERİ

İklim değişimi ile mücadele ile sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması için uluslararası örgütler, hükümetler ve kurumları düzenlemeler yapmakta, eylem planları uygulamakta, teşvik ve finansman mekanizmaları kullanılmaktadır.

Bu süreçte özellikle üreticiler için sürdürülebilirlik ile uyumlu tedarik ve üretim yapımları ve bunu belgelemeleri eğilimi de güçlenmektedir. Bu amaçla da sürdürülebilirlik kodları geliştirilmekte, sertifika sistemleri ve etiketleri uygulamalarına başvurulmaktadır.

Sürdürülebilirlik kodları sistemleri şunlardan oluşmaktadır; mal ve hizmet üreten firmaların sürdürülebilirlik uyumlarının ölçülmesinde kullanılacak kriterler ve seviyelerin yer aldığı referanslar, mal ve hizmet üreten firmaların sürdürülebilirlik uyumlarının ölçülmesi, kriterlere uyumun ölçülmesinde kullanılan ölçme sistemleri, ölçme ve test alt yapıları, sertifikalandırma programları, ölçümü ve uyumu yansıtan etiket programları ve etiketler, sürdürülebilirlik uyumunu yansıtan raporlama sistemleri ve raporlamalar.

Sürdürülebilirlik kodları günümüzde bir çok kurum tarafından farklı isimler ile ancak aynı hedef doğrultusunda yayınlanmakta ve uygulanmaktadır. Uluslararası ve ulusal kurumların bir çok sürdürülebilirlik ilkesi ve kodu başlığı altında çalışmaları bulunmaktadır.

Sürdürülebilirlik uyumu ve bunu tescil eden kodlara ve etiketlere sahip olmak işletmelere şu faydaları sağlamaktadır; küresel rekabet avantajı tesis etmek, üretim maliyetlerini düşürmek, stratejik karar vermeyi geliştirmek, firma değerini artırmak, sürdürülebilir tasarım, tedarikçi olarak avantaj sağlamak, yasa düzenleyiciler ile ilişkileri iyileştirmek.

Sürdürülebilirlik kodlarının uygulanmasında en önemli araçlar sürdürülebilirlik ile ilişkili etiketlerdir. Bu etiketler eko etiketler olarak da anılmaktadır. Sektörler ve ürünler özelinde çok farklılık gösteren eko-etiket sertifikalandırma sistemleri bulunmaktadır. Eko-etiketler özellikle ihracatta tüketiciler ve alıcılar tarafından aranmaktadır.

Eko-etiketler herhangi bir ürün veya hizmetin nerede, ne zaman, hangi koşullarda üretildiğini; ürünün kullanım performansı ve hatta kullanım sonrası bertarafını veya yeniden kullanımını da içine alan tüm yaşam döngüsü boyunca çevresel ve sosyal ayak izi bilgisini kamusal paylaşımına açan ve sürdürülebilirlik ile uyumunu ortaya koyan-tescil eden araçlardır.

Alıcıların ve tüketicilerin firmalardan talep ettikleri sürdürülebilirlik ile uyumu ortaya koyan ve uluslararası standartlarda belgelendiren en önemli ve belki de tek araç eko-etiketlerdir. Eko-Etiketlerin pazar payını artırmanın yanı sıra özellikle gelişmiş pazarlara giriş konusunda yasal zorunlulukların yerine getirilmesinde de giderek artan bir işlevi bulunmaktadır.

İhraç edilecek ürünlere konulan çevresel ve sosyal kriter zorunluluklarının yerine getirildiğini gösterme ve garanti altına almakta son derece önemli araçlar olarak kabul edilen Eko-Etiketler, hem halihazırda ihracat yapılan ülkelere yönelik ticari ilişkilerin sürdürülmesi, hem de yeni pazarlara giriş konusunda ciddi avantajlara sahiptir.

Bir çok uluslararası ticarete konu olan üründe eko-etiket sertifikalı mal ve hizmetlerin payı yüzde 50 sınırını aşmış bulunmaktadır. AB genelinde eko-etiket alan mal ve hizmet sayısı 2019 yılı mart ayı itibarıyla 72.797 olarak gerçekleşmiştir.

İhracat yapan üreticiler de ihracatını yaptıkları mal ve hizmet için talep edilen eko-etikete sahip olmak durumundadır. Ancak ihracatçılar için genel zorluk her bölgede ve bazen ülkede farklı eko-etiket taleplerinin olmasıdır. Birbirlerine benzer olmakla birlikte alıcılar kullandıkları eko-etiketleri ihracatçılardan istemektedirler. Bu da ihracatçılar için aynı ihraç ürünleri için birden fazla eko-etiket alma ihtiyacı yaratmaktadır. Eko-etiketler genellikle ABD ve AB menşeli oldukları için sertifikasyonu ve etiketlemeyi de bu ülkelerin ilgili akredite sertifikasyon kurumları yapmaktadır.

TÜRK İHRAÇ ÜRÜNLERİ İÇİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODU VE ETİKET SİSTEMİ ÖNERİSİ

Çalışmamızın temel amacı Türk ihraç ürünleri için sürdürülebilirlik kodu ve etiket sistemi önerisi geliştirilmesidir. Temel hedef Türk ihraç ürünlerinin küresel ölçekte sürdürülebilirlik ile uyumunun sağlanması ve buna bağlı olarak rekabet avantajı sağlanmasıdır.

Türk İhraç Ürünleri İçin Sürdürülebilirlik Kodunun Amacı ve Kapsamı

Türk ihraç ürünleri günümüzde çok sayıda uluslararası kodun koşullarını zaten yerine getirmektedir. Ayrıca yurtiçinde kamu otoritelerinin bir çok düzenlemesine ve Türk Standartları Enstitüsü'nün standartlarına uyum sağlamaktadır. Bu çerçevede çok sayıdaki uluslararası kodun ve ulusal düzenlemelerin taleplerini bir arada karşılayacak bir sürdürülebilirlik kodunun uygulanması hem firmaların yükünü azaltacak hem de rekabet gücü ve hız kazandıracaktır.

Türk ihraç ürünleri için sürdürülebilirlik kodu ve etiket sistemi önerisinin kapsamı şunlardır; Sürdürülebilirlik kodu ve farklı etiketler için kriterlerin ve kriter standartlarının belirlenmesi, Ölçme, değerlendirme ve sertifikasyon sisteminin kurulması, akredite kurumların belirlenmesi, Raporlama standartlarının oluşturulması, Firmalara sürdürülebilirlik uyumunun sağlanması sürecinde teşvikler ve finansman olanakları sağlanması, Sürdürülebilirlik kodu ve etiketlerinin uluslararası akreditasyonu, Sürdürülebilirlik kodu ve etiket sisteminin Avrupa Birliği ve Dünya Ticaret Örgütü nezdinde takdimi, İthalatı yapılan ürünlerde de ilgili sürdürülebilirlik kodları ve etiketlerinin talep edilmesi.

Sürdürülebilirlik Kodu Ve Etiket Sisteminin Firmalara Sağlayacağı Avantajlar

Önerilen sürdürülebilirlik kodu ve etiket sisteminin uygulanması halinde firmalara sağlayacağı katkılar şunlar olacaktır; Türk ihraç ürünlerini üreten ve ihraç eden Türk firmalarının sürdürülebilirlik uyumunun artırılması, Türk firmalarının çok sayıdaki uluslararası kodun ve etiketin farklı koşullarını bir arada karşılaması, Ölçme, test ve değerlendirmelerin Türkiye’de yapılması, firmalar için maliyet ve zaman tasarrufu, Firmaların sürdürülebilirlik uyumu ile önemli maliyet tasarrufu ve verimlilik artışı sağlamaları, Türk firmalarının uluslararası pazarlarda sürdürülebilirlik uyumu ile rekabet avantajı sağlaması, Firmaların kredi derecelendirmede ve yeşil finansman sağlamada kapasitelerinin artırılması, Firmaların kamunun düzenlemelerindeki asgari şartları karşılar hale gelmesi, Yerli ve yabancı tüketici ve alıcılar nezdinde itibarın artması ve tercih edilmesi.

Sürdürülebilirlik Kodu Ve Etiket Sisteminin Hazırlık Süreci

Türk ihraç ürünleri için sürdürülebilirlik kodu ve etiket sisteminin hazırlığı ile ilgili yol haritası önerileri şunlardır; Sürdürülebilirlik kodu ve etiket sistemi Ticaret Bakanlığı ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı işbirliği ve uhdesinde hazırlanmalıdır, Sürdürülebilirlik kodu ve etiketlerinin kapsamı ve standartları ilgili paydaşlar tarafından belirlenmelidir, Sürdürülebilirlik kodu ve etiketleri ile ilgili hazırlık sürecinde uluslararası sertifikasyon kurumları ile işbirlikleri yapılmalıdır, Sürdürülebilirlik kodu ve etiketleri ile ilgili belirlenen standartlar Türk Standartları Enstitüsü tarafından TR standardı olarak açıklanmalıdır, Sürdürülebilirlik etiketleri sektörler ve ürünler için farklı sınıflamalar şeklinde belirlenmelidir, Sertifikasyon ve etiketleme yapacak firmaların standartları Türk Akreditasyon Kurumu tarafından belirlenmeli ve yerli ve yabancı firmalar TAK tarafından akredite edilmelidir.

Sürdürülebilirlik Kodunun Kapsamı

Sürdürülebilirlik kodunun kapsamı firmaların sürdürülebilirlik uyumunda karşılayacakları kriterlerden ve kriter standartlarından oluşmaktadır. Bu çerçevede ana kriter alanları olarak su verimliliği, enerji verimliliği, atıklar, karbon emisyonu, malzeme kullanımı ve biyolojik çeşitlilik seçilmiştir. Ana kriter alanlar için kullanılacak standart alanları da olacaktır.

Sürdürülebilirlik Koduna Erişimde Yatırım İhtiyacı İle Teşvikler Ve Finansman Olanakları

Türk ihraç ürünleri için önerilen sürdürülebilirlik kodu ve etiket sisteminin çalışması için firmaların sürdürülebilirlik uyumunu sağlamaları gerekmektedir. Sürdürülebilirlik uyumunun sağlanması için ise önemli bir yatırım ihtiyacı bulunmaktadır. Bu yatırımların teşvik edilmesi ve uygun finansman olanakları sağlanması gerekmektedir.

Teşvik Önerileri

Sürdürülebilirlik koduna uyum için yapılacak yatırımlarda bölge farkı gözetilmeksizin tüm bölgelerdeki yatırımlar aynı ölçülerde teşvik edilmelidir. Sürdürülebilirlik koduna uyum için yapılacak yatırımlarda yüzde 100 yatırım indirimi uygulanmalıdır. Sürdürülebilirlik koduna uyum için yapılacak yatırımlarda KDV ve gümrük vergisi istisnası uygulanmalıdır. Sürdürülebilirlik koduna uyum için yapılacak yatırımlarda kullanılacak Türk lirası ve döviz cinsi kredilerde faiz oranı desteği sağlanmalıdır. Sürdürülebilirlik koduna uyum ve etiket alınması aşamasındaki sertifikasyon süreci harcamalarının belirli bir bölümü karşılanmalıdır.

Finansman Önerileri

Bankaların ve firmaların sürdürülebilirlik yatırımlarının finansmanı için ihraç edecekleri yeşil tahvil düzenlemeleri yapılmalı, ihraç ve ikincil piyasaları kurulmalı ve tahvil yatırımcılarına vergi istisnası sağlanmalıdır. İhraç koşulları daha esnek olmalıdır. Bankalar sürdürülebilirlik yatırımlarının finansmanı için özel kredi programları geliştirmelidir. Bu kredilerin tutarı kadar Merkez Bankası'ndaki karşılıklar azaltılarak bankalar özendirilmelidir. Merkez Bankası Türk lirası yeşil kredilere re-finansman olanağı sağlamalıdır. Bankalar ihraç ettikleri yeşil tahviller ile özel kredi programlarını finanse etmelidir. Sürdürülebilirlik ile uyum yatırımlarının finansmanında yatırım kredileri 5 yıl vadeli, işletme kredileri ise 3 yıl vadeli olmalıdır.

Sürdürülebilirlik Kodu Eko-Sistemi

Türk ihraç ürünleri için önerilen sürdürülebilirlik kodu ve etiket sisteminin başarısı için geniş bir eko-sistemin kurulması gerekmektedir. Eko-sistemi oluşturacak diğer unsurlar aşağıda sunulmaktadır; Akredite Sertifikasyon Kurumları, Test, Ölçme ve Laboratuvar Altyapısı, Finansal Piyasalarda Düzenlemeler, Raporlama Standartları, Temiz Üretim Teknolojileri.

Sürdürülebilirlik Kodunun Kapsamı İçin Genişleme Alanları

Türk ihraç ürünleri için sürdürülebilirlik kodu ve etiket sistemi önerisinin kapsamı sürdürülebilirlik uyumu ile sınırlanmıştır. Ancak önerilen sürdürülebilirlik kodu ilk aşamada veya kademeli olarak aşağıdaki alanları da kapsayacak şekilde genişleyebilecektir. Kurumsal sosyal sorumluluk, İstihdam koşulları, İş ve çalışma koşulları, Adil ve şeffaf ticaret.

Sürdürülebilirlik Kodunun Uluslararası Tanıtımı Ve Kullanımı

Türk ihraç ürünleri için sürdürülebilirlik kodu ve etiket sistemi önerisinin uluslararası alanda kabul görmesi için tanıtımı önemlidir. Bu konuya ilişkin öneriler sunulmaktadır; Hazırlık sürecinde uluslararası sertifikasyon kurumları ile işbirliği yapılması, uygulama aşamasında da işbirlikleri ortamı yaratılması ve böylece lobi desteği alınması. Avrupa Birliği ile gümrük birliğini tesis eden kararın iyileştirilmesi sürecinde Türk ihraç ürünleri sürdürülebilirlik kodunun AB nezdinde kabulünün bir gündem maddesi olarak resmen müzakere edilmesi, gerektiğinde sürdürülebilirlik kodunun geliştirilmesi ve uygulanmasında AB kurumları ile işbirliği yapılması. Sürdürülebilirlik kodu Dünya Ticaret Örgütü nezdindeki çok taraflı çevre anlaşması girişimi sürecinde Türkiye önerisi olarak kullanılmalıdır. Avrupa Birliği'nden tüm ithalatlarında aynı kurallara uyulması/uygulanması talep edilebilecektir. Dünya Ticaret Örgütü'nden tüm ülke ihracatçılarının aynı kurallara uyumu talep edilebilecektir.

I.BÖLÜM İKLİM DEĞİŞİMİ, SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE KÜRESEL ETKİLERİ

İhracatta bir rekabet aracı olarak Türk ihraç ürünleri için sürdürülebilirlik kodu geliştirilmesini amaçlayan çalışmamızın ilk bölümünde öncelikle iklim değişikliği ile sürdürülebilirlik konularına ve küresel etkilerine yer verilmektedir. Bu çerçevede iklim değişikliği ve sürdürülebilirlik ile uluslararası anlaşmalar ve taahhütler, sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile ekonomiye ve işletmelere etkiler incelenmekte ve değerlendirilmektedir. Bu bölümde Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Derneği'nin "100 Maddede Sürdürülebilirlik Rehberi, 2016" çalışmasından önemli ölçüde yararlanılmıştır.

I.1 İKLİM DEĞİŞİMİ VE ULUSLARARASI ANLAŞMALAR VE TAAHHÜTLER

İklim değişikliği dünyanın ortalama yüzey sıcaklıkları ile hava koşullarında ortalamaların üzerinde ortaya çıkan değişiklikler olarak tanımlanmaktadır. İklim değişikliği dünyamız için önemli riskler yaratmaktadır. Bu nedenle iklim değişikliğinin etkilerini ve ortaya çıkardığı riskleri yönetmek için uluslararası anlaşmalar yapılmakta ve taahhütler verilmektedir.

I.1.1. İKLİM DEĞİŞİMİ

İklim değişikliği dünyanın ortalama yüzey sıcaklıklarında ve hava koşullarında ortaya çıkan uzun dönemli değişiklikleri ifade etmektedir. İklim değişikliği, iklimin ortalama durumunda uzun süre yaşanan istatistiksel olarak anlamlı değişimler olarak da tanımlanmaktadır. İklim değişikliğine gezegenimizdeki doğal süreçlerle birlikte insan kaynaklı unsurlar neden olmaktadır.

İnsan kaynaklı iklim değişikliği etkileri en üst seviyeye çıkmıştır. Dünyanın binlerce yıldır istikrarlı olan yüzey ortalama sıcaklığı 1901'den 2012'ye 0.89oC yükselmiş olup artış devam etmektedir. Küresel yağış rejimlerinde belirgin değişimler ve mevsimsel kaymalar söz konusudur. Bazı canlı türlerinin olağan davranışlarında ve göç yerlerinde önemli değişiklikler gözlemlenmektedir. Deniz seviyelerinde 1900'lerden bu yana özellikle son on yıllarda belirgin bir yükselme kaydedilmiştir. Buzulların gezegenin çoğu bölgesinde çekildiği ve kütle kaybettiği tespit edilmektedir.

Bu özelliklerinden dolayı iklim değişikliği küresel bir sorundur ve dünyanın hemen her yerinde olumsuz etkilere yol açarak canlı yaşamını, biyoçeşitliliği, sosyo-ekonomik sistemleri tehdit etmektedir. Kitlemel göç hareketleri, tarımsal üretimin azalması, ekstrem hava olayları nedeniyle artan risk ve zararlarla etkisini gösteren iklim değişikliği önemli bir kalkınma sorunu haline gelmiş bulunmaktadır.

I.1.2. ULUSLARARASI ANLAŞMALAR VE TAAHHÜTLER

Dünya devletleri de iklim krizine çare üretmek amacıyla küresel bir mücadele sürdürmektedir ve bunu Birleşmiş Milletler sözleşmelerinden İklim Değişikliğiyle Mücadele Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) çatısı altında ve 2016'da resmen yürürlüğe giren Paris Anlaşması kapsamında yürütmektedirler. Ülkeler sözleşme ve anlaşma kapsamında insan kaynaklı seragazi salımlarının azaltımı ve iklim değişikliğinin etkilerine uyum için faaliyetler göstermektedir.

1992 Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı ile Birleşmiş Milletler Sözleşmesi

1972 yılında Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı (Stockholm Konferansı) sonucunda kabul edilen “Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Bildirgesi” ile 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nca hazırlanan Brundtland Raporu iklim değişimi ile mücadelede belirleyici olmuştur.

Brezilya’nın Rio de Janeiro kentinde düzenlenen Rio Çevre ve Kalkınma Konferansında oluşturulan Rio Bildirgesi, Gündem 21 Eylem Planı ve Orman Prensipleri ile sürdürülebilir kalkınmanın ilkeleri ortaya koymuştur. Buna ilave olarak, Rio’da yasal bağlayıcılığı olan üç önemli sözleşme imzaya açılmıştır.

1- Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (UNCBD):

Biyolojik çeşitliliğin mevcut ve gelecek nesillerin yararına korunmasını ve sürdürülebilir şekilde kullanılmasını amaçlayan sözleşme 1993 yılında yürürlüğe girmiştir.

2- Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC):

Atmosferdeki seragazi emisyonlarının iklim sistemi üzerindeki insan kaynaklı etkisinin tehlikeli düzeye ulaşmayacağı bir seviyede durdurulmasını hedefleyen UNFCCC 1994 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşme hedeflerine ulaşılması amacıyla gelişmiş ülkelerin seragazi emisyonu azaltımı taahhütlerini içeren Kyoto Protokolü 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. 2020 yılında taahhüt dönemi sona erecek Kyoto Protokolü sonrasında küresel iklim rejiminin çerçevesini çizen Paris Anlaşması ise 2015 yılında kabul edilerek 2016 yılının Kasım ayında yürürlüğe girmiştir.

3- Birleşmiş Milletler Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi (UNCCD):

Çölleşmeyle mücadeleyi ve kuraklığın etkilerini azaltmayı amaçlayan UNCCD 1996 yılında yürürlüğe girmiştir.

Montreal Protokolü

Montreal Protokolü ya da uzun adıyla Ozon Tabakasını İncelten Maddelere İlişkin Montreal Protokolü, ozon tabakasının delinmesine neden olan birçok maddenin üretimini durdurmak için tasarlanmış uluslararası bir anlaşmadır. 1987’de Montreal’de kararlaştırılmış ve 1989’da yürürlüğe girmiştir. Günümüze kadar anlaşmaya dokuz kez ekleme yapılmıştır. Sözleşmenin hedefleri, insan faaliyetlerinin ozon tabakası üzerindeki etkileri üzerine araştırmalar ve bilgi alışverişi ve sistematik gözlemler aracılığıyla işbirliği yapılmasını teşvik etmek ve ozon tabakasını olumsuz etkilemesi muhtemel faaliyetlere karşı yasal veya idari tedbirler almaktır.

Kyoto Protokolü

UNFCCC, iklim değişikliğiyle mücadelede ileriye dönük temel bir adım teşkil etmiştir. Bununla birlikte, sera gazı emisyonlarının küresel ölçekte artmaya devam etmesi ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin giderek daha fazla hissedilir olması üzerine, gelişmiş ülkelerin bağlayıcı yükümlülükler üstlenmeleri için UNFCCC’ye taraf ülkeler mevcut Sözleşme’nin niteliğini

güçlendirmek amacıyla, Kyoto Protokolü'nü (KP) müzakere etmeye başlamışlardır. İki buçuk yıl süren müzakereler sonucunda, Protokol, Sözleşme'nin 1997 yılında Kyoto'da yapılan 3. Taraflar Konferansı'nda kabul edilmiş, 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Protokol'e halen 191 ülke ve AB taraftır.

Paris Sözleşmesi

İklim değişikliği ile küresel mücadelenin iki temel unsuru 1992 yılında Brezilya'da düzenlenen "Rio Çevre ve Kalkınma Konferansında" imzaya açılan ve 21 Mart 1994'te resmen yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) ile 1997'de çerçeve sözleşme altında imzalanan Kyoto Protokolü'dür.

Gelişmiş ülkelerin seragazı azaltımında sorumluluk üstleneceği bir üst yapı kuran UNFCCC ve onun altında kurgulanan Kyoto Protokolü geçen süreye rağmen istenilen şekilde etkili olmayınca uluslararası kamuoyu gönüllü katkılar ve farklılaştırılmış sorumluluklara dayanan bir anlaşma metni üzerinde müzakere etmeyi hedeflemiştir. Bu çerçevedeki müzakereler 2015 yılında Paris'te gerçekleştirilen 21. Taraflar Konferansı'nda sonuç vermiş ve taraf devletler Paris Anlaşması metnini kabul etmiştir. Anlaşma 22 Nisan 2016'da imzaya açıldıktan kısa bir süre sonra 4 Kasım 2016'da resmen yürürlüğe girmiştir. Paris Anlaşması 2020 yılından itibaren UNFCCC altında iklim değişikliği mücadelesinin ana çerçevesi olacaktır.

BM Küresel İlkeler Sözleşmesi

Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi (United Nations Global Compact), dünya çapındaki kâr amacı güden ya da gütmeyen işletmelerin ve sivil toplum kuruluşlarının, sürdürülebilir ve sosyal olarak sorumlu politikaları benimsemelerini teşvik etmek ve uygulamalarını raporlamak için ortaya çıkmış bir Birleşmiş Milletler girişimidir. Bu sözleşme, ilkelere dayalı bir çerçeve olup insan hakları, emek, çevre ve yolsuzlukla mücadele alanlarında 10 temel ilkeye sahiptir. Üyelik tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır.

Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)

Birleşmiş Milletler sisteminin doğrudan çevre koruma ve çevresel bozulmadan sorumlu programı olan UNEP, 1972 tarihli Stockholm Konferansı'nın en önemli çıktılarında biridir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki çevre politikalarını desteklemektedir. UNEP 1988 yılında Hükümetlerarası İklim Değişikliği Panelinin kurucusu olmuştur. UNEP, aynı zamanda Küresel Çevre Fonu'nun (GEF) uygulayıcı kurumlarından birisidir. UNEP aynı zamanda 5 yılda bir düzenli aralıklarla Küresel Çevre Durum raporunu (Global Environmental Outlook GEO) yayınlamaktadır. UNEP'in bir Dünya Çevre Örgütü'ne dönüşmesi yönünde de talepler artmaktadır.

Birleşmiş Milletler Küresel Çevre Fonu

Küresel Çevre Fonu (Global Environment Facility-GEF), BM Kalkınma Programı (UNDP), BM Çevre Programı (UNEP) ve Dünya Bankası tarafından yönetilen, ortak bir çevre programıdır.

Küresel çevre fonunun misyonu küresel çevrenin korunmasıdır. Yerel ile küresel çevre sorunları, ulusal ile uluslararası kaynaklar arasındaki bağı kurmayı amaçlamaktadır. Görevi, idaresi, yönetimi ve iç usulleri, 1992 yılında Rio de Janeiro'da düzenlenen Dünya Zirvesi sonuçlarına dayanmaktadır. Dört odak alandaki -biyolojik çeşitlilik, iklim değişikliği, uluslararası sular ve ozon tabakasının delinmesi- projelere fon sağlayarak küresel çevre faydaları sağlamak amacı ile kurulmuştur. Bu odak alanlara, sonraki yıllarda, toprak bozulması, kalıcı organik kirleticiler odak alanları da eklenmiştir.

1.2 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ

İklim değişimine yol açan insan kaynaklı unsurlar sürdürülebilirlik kavramının doğmasına yol açmıştır. Sürdürülebilirlik insan refahı ile gezegenimizin kaynakları ve olağan yaşam koşulları arasında bir denge kurulmasıdır. Böylece hem insanlık hem de gezegenimiz sürdürülebilir olacaktır. Günümüzde ülkeler, sektörler, işletmeler ve bireyler sürdürülebilirlik için çaba göstermektedir.

1.2.1 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI

Sürdürülebilirlik Nedir?

Günümüzde gezegenimizin doğal ekosistemi ile insan oğlunun ekonomik faaliyetleri arasında temel bir çatışma yaşanmaktadır. Bu çatışmanın nedeni çevremizdeki doğal kaynakların hızla ve hesapsızca ekonomik refah için tüketilmesidir. İnsan oğlu her gün daha çok kaynağa ihtiyaç duymakta ve bu ihtiyacı karşılamak giderek güçleşmektedir. Sürdürülebilirlik kavramı çatışmanın bir denge sağlanarak sona erdirilmesini hedeflemektedir.

Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramının geçmişi gerilere gitmekle birlikte uluslararası alanda ortak bir paydaya dönüşmesi 1987 yılında gerçekleşmiştir. *Brundtland Raporu* olarak bilinen ve Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun (WCED) 1987 tarihli *Ortak Geleceğimiz (Our Common Future)* raporu sürdürülebilirlik kavramını çalışmanın odağına koymuştur. Brundtland Raporu büyümenin devam ettirilmesi görüşünü savunmaktan ziyade büyümenin niteliğine öncelik vermiştir. Sosyal eşitliği, ekonomik büyümeyi ve çevresel korumayı aynı anda gözetilen bir büyüme anlayışı savunulmuştur. Rapor tanım ve çerçevenin ortaya konulması açısından oldukça önemli olmakla birlikte sürdürülebilir kalkınmaya nasıl ulaşılabileceğine ilişkin bir yol haritası sunmamıştır.

Sürdürülebilir Kalkınma ve Kalkınma Hedefleri

Sürdürülebilir kalkınma gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılayabilme yetilerini tehlikeye atmadan bugünün ihtiyaçlarını karşılayabilen kalkınmadır. Böyle bir kalkınmanın nasıl olacağına ilişkin somut adımlar 1990'lı yıllarda atılmaya başlanmıştır.

1992 yılında düzenlenen "Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı", sürdürülebilir kalkınma kavramını hükümetlerarası gündemine taşımıştır. Eylül 2000'de gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Binyıl Zirvesi'nde ise yoksullukla mücadele, cinsiyet eşitliği, çevresel sürdürülebilirlik

ve eğitime erişimin sağlanması için 2015 yılına kadar yerine getirilecek sayısal hedefleri içeren Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri kabul edilmiştir.

Binyıl Kalkınma Hedefleri, yeni sürdürülebilir kalkınma gündemi için bir sıçrama tahtası olurken, 2016 yılından itibaren yerini Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine bırakmıştır. Eylül 2015'te BM üyesi tüm ülkelerce kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin üç temel amacı bulunmaktadır; Kapsayıcılık, aşırı yoksulluğu sona erdirmek için eşitsizlik ve adaletsizlik ile mücadele ve iklim değişikliğini önleme ve uyum.

Sürdürülebilirliğin Finansmanı

Sürdürülebilirliğin ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için çok önemli yatırımlara ve bu yatırımların gerçekleştirilmesi için de finansmana ihtiyaç duyulmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için kamu ve özel kesimin finansman ihtiyacı yüksektir.

Sürdürülebilirliğin finansmanına temiz üretim teknolojilerine ve yeşil ekonomiye geçiş için ihtiyaç duyulmaktadır. İşletmeler de sürdürülebilirlik ile uyumlu yapılara kavuşmak için finansmana ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaçlara bağlı olarak uluslararası finansman kurumları ve kaynakları da giderek yeşil ekonomiye ve yeşil işletmeleri/işleri finanse etmeye başlamıştır.

1.2.2 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN ÖNEMLİ TEMALARI

Biyolojik Çeşitlilik

BM Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi biyolojik çeşitliliği “karasal, denizel ve diğer sucul ekosistemlerle birlikte diğer tüm kaynaklarda ve bunların oluşturduğu karmaşık ekolojik yapılarda bulunan canlı organizmalar arasındaki; tür içi, türler ve ekosistemler arası çeşitliliği de kapsayan farklılaşma” olarak tanımlamaktadır.

Biyolojik çeşitlilik hayatın temeli olduğu gibi, insanlığa ekolojik, ekonomik, kültürel, manevi ve diğer pek çok açıdan önemli faydalar sağlamaktadır. İklim değişimi ve insanların diğer faaliyetleri biyolojik çeşitliliği azaltmaktadır.

BM Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi kapsamında kabul edilen ve 2011-2020 yıllarını kapsayan Aichi biyolojik çeşitlilik hedefleri ülkelerin kendi kaynakları ve koruma imkanları doğrultusunda uygulayabileceği ortak hedefleri ortaya koymuştur.

Seragazları

Seragazları atmosferin bileşiminde hem doğal hem insan kaynaklı olarak bulunmaktadır. Güneşten dünyaya ulaşan ışınlar yerkabuğunu ısıtır ve yerküreye kızılötesi dalga boyunda radyasyon yayar. Seragazları, bu radyasyonu emme ve belli bir oranda enerjiyi atmosferde tutma kapasitesine sahip olan gazlardır. Bu özellik seragazı etkisi olarak adlandırılmaktadır. Atmosferdeki doğal gazların yanı sıra tamamen insan faaliyetleri kaynaklı bazı seragazları da atmosfer yapısına girmiştir.

Özellikle insan kaynaklı gazların atmosfere karışması ile dünyamızda ortalama hayata olanak tanıyan 15oC ortalama sıcaklık artış eğilimi içinde bulunmaktadır ve bu artış ta iklim değişikliğine yol açmaktadır. Özellikle sanayileşme sürecinde artan seragazları emisyonu ile seragazlarının atmosferdeki konsantrasyonu da yükselmektedir. Seragazlarının emisyonunun azaltılması küresel iklim değişimi mücadelesinin en önemli araçlarından birisidir.

Ekolojik Ayak İzi

Ekolojik ayak izi mevcut teknoloji ve kaynak yönetimiyle bir bireyin, topluluğun ya da faaliyetin tükettiği kaynakları üretmek ve yarattığı atığı bertaraf etmek için gereken biyolojik olarak verimli toprak ve su alanını ifade etmektedir. Ekolojik Ayak İzi de “küresel hektar” (kha) ile ifade edilmektedir. Ayak izi kapsamına altyapı ile atık karbondioksitin (CO2) emilimini sağlayacak bitki örtüsü için gerekli alanlar da dahil edilmektedir.

Karbon Ayak izi

Karbon ayak izi çoğunlukla bir birey, süreç, faaliyet, ürün, sektör, şehir ya da ülkenin belli bir zaman aralığında neden olduğu karbon emisyonunu tanımlamak için kullanılmaktadır ve ‘kg’ ya da ‘ton karbondioksit’ ile ifade edilmektedir. Karbon ayak izi, insanın doğa üzerindeki baskısının en yoğun olduğu alanlardan birisi olarak öne çıkmaktadır.

Su Ayak İzi

Su ayak izi, tükettiğimiz mal ve hizmetlerin üretimi için ihtiyaç duyulan su miktarını ölçen temel göstergelerden biridir. Su ayak izi hem doğrudan hem de dolaylı su kullanımını kapsamaktadır. Tedarik zincirinin ilk basamağından nihai tüketiciye kadar tüketilen su miktarı ve neden olunan su kirliliği hesaplanmaktadır. Su ayak izi şu şekilde sınıflandırılmaktadır;

Yeşil su ayak izi: Üretim süreçlerinde tüketilen yağmur suyu miktarını ifade etmektedir.

Mavi su ayak izi: Bir mal veya hizmetin üretiminde tüketilen yeraltı ve yüzey su kaynaklarının miktarını ifade etmektedir.

Gri su ayak izi: Mevcut su kalitesi standartlarını sağlayabilmek için kirlilik yükünün bertaraf edilmesi ya da azaltılması amacıyla kullanılan tatlı su miktarını ifade etmektedir.

Azaltım

Azaltım illim değişikliği bağlamında, seragazı kaynaklarını azaltmayı ya da karbon yutaklarını artırmayı amaçlayan insan kaynaklı müdahaleleri ifade etmektedir. Küresel seragazı emisyonlarının dörtte üçü sanayi, ulaşım, binalar, elektrik ve ısı üretimi sektörlerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle bu alanlardaki azaltım faaliyetleri önceliğe sahip bulunmaktadır.

Karbon Ticareti, Fiyatlandırma ve Karbon Vergisi

Seragazı emisyonlarının azaltılması için uygulanan mali tedbirlerin başında karbon ticareti ve karbon vergisi gelmektedir. Karbon fiyatlandırma insan kaynaklı seragazlarının yol açtığı

çevresel ve sosyal maliyetlerinin bir kısmının bir fiyatlandırma mekanizması aracılığıyla seragazi salımı yapanlarca karşılanmasıdır. Bu fiyatlandırma mekanizmaları aynı zamanda, piyasa koşullarınca belirlenen karbon ticareti şeklinde veya devlet tarafından düzenlenen karbon vergisi yöntemi ile de olabilmektedir.

Karbon Tutma ve Depolama

Karbon tutma ve depolama büyük yakma tesislerinde enerji üretimi ve diğer endüstriyel süreçlerden çıkan karbondioksiti baca gazından ayırma, taşıma ve depolama yoluyla uzun dönemde atmosferden izole etme işlemi ifade eder. Karbon tutulması genellikle kömür ya da doğalgaz elektrik üreten tesisler ile sanayi tesisleri gibi büyük ölçekli tesislerde uygulanmaktadır. Elde edilen karbondioksit sıkıştırılarak jeolojik yapılara (tükenmiş petrol veya doğalgaz kuyuları, kömür çıkarılmayan yeraltı kömür ocakları, derin tuz formasyonları vb.), okyanuslara, mineral karbonatlar içine konuluyor ya da sonraki endüstriyel işlemlerde kullanılmak üzere taşınmaktadır.

1.3 İKLİM DEĞİŞİMİ, SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE EKONOMİK ETKİLERİ

İklim değişimi ve sürdürülebilirlik ihtiyacı küresel ekonomide çok önemli bir değişime yol açmaktadır. Sürdürülebilirlik ihtiyacı küresel ekonomideki öncelikleri ve eğilimleri şekillendiren ana unsur haline gelmiştir.

1. Dünya ekonomisinde iktisadi faaliyetlerin sınırını sürdürülebilir kalkınma hedefleri belirlemektedir.
2. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması için yürütülen faaliyetler yeşil ekonominin doğmasına yol açmıştır.
3. İktisadi faaliyetler geri dönüşüm, paylaşım ekonomisi, döngüsel ekonomi, dayanışma ekonomisi gibi yeni kavramların içinde yürütülmeye başlanmıştır.
4. Yeşil ekonomiye geçiş temiz üretim teknolojilerinin hızla gelişmesini sağlamaktadır.
5. Tüketicilerin taleplerini şekillendiren unsurların başında ürün ve hizmetlerin sürdürülebilirlik kuralları ile uyumu gelmektedir.
6. İşletmeler de tüm yapılarını ve faaliyetlerini sürdürülebilirlik kodları içinde yürütmeye başlamıştır.

Hızlı Ekonomik Büyümeden Sürdürülebilir Kalkınmaya Geçiş

Sürdürülebilir kalkınma gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılayabilme yetilerini tehlikeye atmadan bugünün ihtiyaçlarını karşılayabilen kalkınmadır. Sürdürülebilir kalkınma hızlı ekonomik büyümenin veya sadece ekonomik büyümeye odaklanmış politikaların yerini almaktadır.

Ülkeler büyüme hedeflerini belirlerken, sadece sayısal büyüme hedefini değil sürdürülebilir kalkınma hedeflerini de gözetmekte ve dengeli ve kapsayıcı büyümelere yönelmektedirler. Büyümenin kalitesi ve niteliği büyüme hızından önemli hale gelmiştir.

Yeşil Ekonomi

Yeşil ekonomi; ekonomik büyüme ve kalkınma için, sürdürülebilir kalkınma ile tutarlı bir şekilde ekonomik, çevresel ve sosyal refahın eş zamanlı olarak geliştirilmesini öngören büyümeyi hedefleyen ekonomi modelidir.

Birleşmiş Milletler Çevre programı yeşil ekonomiyi “çevresel riskler ve ekolojik kısıtlıklar önemli ölçüde azalırken, insan refahının ve sosyal eşitlik düzeyinin artması” ile sonuçlanan ekonomi olarak tanımlamaktadır.

Yeşil ekonomi düşük karbonlu, kaynak verimli ve toplumsal açıdan kapsayıcı bir ekonomidir. Yeşil bir ekonomide gelir ve istihdamdaki artış, karbon emisyonlarını ve kirliliği azaltan, enerji ve kaynak verimliliğini artıran ve biyolojik çeşitlilik ve ekosistem hizmetlerinin kaybolmasını önleyen kamu ve özel sektör yatırımları ile sağlanmaktadır.

Yeşil ekonomi, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin veya iklim değişikliği ve çevre problemleri ile mücadelenin insan yaşam kalitesini artırdığını kabul etmektedir. Yeşil ekonomi yalnızca çevresel sorunların ortadan kaldırılmasına öncelik vermez ve günümüz neslinin refahının gelecekteki nesillerin refahını tehlikeye atmadan artırılması için neler yapılması gerektiğine odaklanmaktadır.

Temiz Üretim

Temiz üretim kavramı, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) tarafından “toplam etkinliği artırmak, insan ve çevre üzerindeki riskleri azaltmak için entegre ve önleyici bir çevre stratejisinin süreçlere, ürünlere ve hizmetlere sürekli olarak uygulanması” şeklinde tanımlanmaktadır.

Temiz üretim yaklaşımı hammadde ve enerjiyi daha az kullanmayı, yeniden kullanım ve geri dönüşümü artırmayı, daha az atık oluşturmayı ve tehlikeli atık miktarını azaltmayı amaçlayan adımları içermektedir. Temiz üretimin, dünyada gittikçe yaygınlaşan ve birbirinden bağımsız işletmeleri daha sürdürülebilir ve yenilikçi bir kaynak kullanım yaklaşımı çevresinde işbirliği için bir araya getirmektedir.

Temiz Üretim Teknolojileri

Temiz üretimde hedeflenen hammadde ve enerjinin daha az kullanımı, yeniden kullanım ve geri dönüşümün artırılması, daha az atık oluşturulması ve tehlikeli atık miktarının azaltılması gibi hedeflere ulaşılması yeni üretim, enerji, geri kazanım ve benzeri alanlardaki teknolojik gelişmeler ile mümkün olmaktadır.

Temiz teknolojiler özellikle iklim değişikliğiyle mücadele hedeflerine ulaşılması alanında enerji verimliliği, ağır sanayi kaynaklı süreç emisyonlarının tutulması ve depolanması, atıkların bertarafı gibi konularda yoğunlaşmaktadır.

Sürdürülebilir Tarım ve Gıdaya Erişim

İklim değişiminin ortaya çıkardığı önemli risklerden birisi gıda güvenliğidir. Bu nedenle küresel ekonominin ve insan varlığının önemli bir parçası olan tarım ve gıda güvenliği için de sürdürülebilir tarım ve herkesin gıdaya erişimi yaklaşımı öne çıkmaktadır.

Sürdürülebilir tarım ve gıdaya erişimin temel unsurlarını gıda atıklarının azaltılması, verimli tarımsal üretim yöntemlerine gerekli yatırımların yapılması, doğal kaynakların korunması, iklim değişikliği ile mücadele konusunda stratejiler geliştirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin önceliğe alınması oluşturmaktadır.

Sıfır Atık

Sıfır Atık israfın önlenmesini, kaynakların daha verimli kullanılmasını, atık oluşum sebeplerinin gözden geçirilerek atık oluşumunun engellenmesi veya minimize edilmesi, atığın oluşması durumunda ise kaynağında ayrı toplanması ve geri kazanımının sağlanmasını kapsayan atık yönetim felsefesi olarak tanımlanan bir hedeftir.

Atıkların geri dönüşüm ve geri kazanım süreci içinde değerlendirilmeden bertaraf edilmesi hem maddesel hem de enerji olarak ciddi kaynak kayıpları yaşanmasına neden olmaktadır. Dünya üzerindeki nüfus ve yaşam standartları artarken tüketimde de kaçınılmaz şekilde bir artış yaşanmakta ve bu durum doğal kaynaklarımız üzerindeki baskıyı artırarak dünyanın dengesini bozmakta, sınırlı kaynaklarımız artan ihtiyaçlara yetişememektedir. Bu durum göz önüne alındığında, doğal kaynakların verimli kullanılmasının önemi daha da ortaya çıkmaktadır. Bu nedenledir ki son yıllarda tüm dünyada sıfır atık uygulama çalışmaları hem bireysel hem kurumsal hem de belediye genelinde yaygınlaşmaktadır.

Sıfır atık yaklaşımının esas alınması ile sağlanacak avantajlar; Verimliliğin artması, temiz ortam kaynaklı olarak performansın artması, İsrafın önüne geçildiğinden maliyetlerin azaltılması, Çevresel risklerin azalmasının sağlanması, Çevre koruma bilincinin kurum bünyesinde gelişmesine katkı sağlandığından çalışanların “duyarlı tüketici” duygusuna sahip olmasının sağlanması, Ulusal ve uluslararası pazarlarda kurumun “Çevreci” sıfatına sahip olmasının sağlanması, bu sayede saygınlığının arttırılmasıdır.

Geri Dönüşüm

Geri dönüşüm (ya da geri kazanım), üretim veya tüketim süreçleri sonunda ortaya çıkan atıkların tekrar üretimde ve tüketimde kullanılabilir malzeme ve nesnelere dönüştürülmesini ve böylece potansiyel olarak yararlı bazı malzemelerin boşa gitmesini önlemeyi ifade eder.

Geri dönüşüm, dögüsel ekonomi ve beşikten beşiğe kavramlarının da yapı taşlarından biridir. Doğadan çıkarma-üretim-tüketim-atık-bertaraf süreci yerine, çıkan atıkların tekrar üretim zincirlerine dahil edilmesi ile gerçekleşmektedir. Azalt, yeniden kullan, geri dönüştür (reduce, reuse, recycle) anlayışının bir parçası olarak modern atık azaltımı sistemlerinin de önemli bir bileşenidir.

Dögüsel Ekonomi

Doğrusal ekonomi yaklaşımında doğal kaynakları çıkar, hammaddeyi işle, ürünleri üret, atıkları bertaraf et süreci söz konusuken, dögüsel ekonomi modelinde bu sürecin içindeki her aktör, işlem ve atığın diğerleri bünyesinde yeniden ve tekrar tekrar kullanılabilme olasılıkları ve simbiyotik ilişkiler değerlendirilmektedir.

Dögüsel ekonomi kavramı ekonomide kaynak verimliliği, geri dönüşüm, endüstriyel simbiyoz, yaşam döngüsü, beşikten beşiğe gibi kavramları teşvik ederken, üretim/tüketim ilişkilerini doğrusal değil dögüsel olarak kurgulayarak uygulayan bir yaklaşımdır.

Dögüsel ekonomi günümüzde Avrupa Birliği, Çin, ABD gibi dev ekonomilerin politik olarak önceliği haline gelmiştir. Avrupa Komisyonu'nun "Dögüsel Ekonomi Paketi" Avrupa Birliği'nin refahı, rekabetçiliği ve sürdürülebilirliği açısından kilit politika tedbirlerinden oluşmaktadır. Çin'in kalkınma planlarında da dögüsel ekonomi 2006 yılından itibaren yer almaya başlamıştır.

Paylaşım Ekonomisi

Paylaşım ekonomisi insan kaynağını, hammaddeleri ve bilgi kaynaklarını paylaşan sosyo ekonomik ekosisteme verilen isimdir. Bu yaklaşım hizmet ve ürünlerin tasarım, üretim, dağıtım, ticaret ve tüketim süreçlerinin farklı kişi ve kurumlar tarafından eş zamanlı veya birbirini müteakiben paylaşılarak gerçekleştirildiği ekonomik sisteme verilen isimdir.

Paylaşım ekonomisi daha demokratik bir piyasa mekanizması içerisinde yer alan, denkler arası (peer-to-peer) hizmet ve ürün sağlamaya işaret etmektedir. Bu modelin temel ayırıcı sahip olma/mülkiyet haklarından ziyade kullanım haklarının ekonomik döngülere sokulmasıdır.

Paylaşım ekonomisi farklı değer değişimlerini içeren hibrid bir ekonomik modeldir. Dolayısıyla takas, değişim, kolektif satın alma, kolektif tüketim, ortak mülkiyet, ortak değer, kooperatif, geri dönüşüm, yeniden kullanım, yeniden dağıtım, kiralama, ödünç verme, üyelik-bazlı dağıtım/değiş-tokuş gibi farklı araçlar kullanmaktadır. Paylaşım ekonomileri kâr-odaklı sistemler olabildikleri gibi kâr amacı gütmeyen modeller de içerebilir. Benzer bir fikirden yola çıkıp daha radikal bir ekonomik yeniden düzenleme öngören yaklaşımlardan birisi de dayanışma ekonomileridir.

Dayanışma Ekonomisi

Dayanışma ekonomisi kooperatif, kolektif, kâr amacı gütmeyen üretim-tüketim döngülerinin temelinde demokratik karar almanın yer aldığı bir iktisadi modeldir. Bu yaklaşım sermaye birikiminden ziyade insan ve ekosistem refahını merkeze alarak Kapasite oluşturma, güçlendirme, eşitlik ve katılımcılık gibi ana eksenleri içermektedir.

I.4 İKLİM DEĞİŞİMİ, SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE İŞLETMELER

İklim değişimi ve sürdürülebilirlik esas etkilerini işletmeler üzerinde göstermektedir. İşletmeler bir yandan uluslararası ve ulusal düzenlemeler ile karşılaşmakta, diğer yandan alıcıların geliştirdiği koşulları karşılamakta ve de tüketicilerin değişen hassasiyetleri ve tercihlerine uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. Günümüzde bu üç alandaki değişimi dikkate almayan işletmelerin yaşama şansı giderek azalmaktadır.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Kurumların sadece mal ve hizmet üreticisi ve satıcısı olmalarından öte tüketicilere, müşterilerine, diğer işletmelere, gelecek kuşaklara ve dolayısıyla topluma karşı hukuki ve ahlaki yükümlülükleri olan kuruluşlar olduklarını kabul eden kurumsal iletişim uygulamalarından biridir. Kurumsal sosyal sorumluluk üretim süreçlerinin olumsuz çevresel etkilerinin ve dışsallıklarının azaltılması, işçi haklarına saygı gösterilmesi, cinsel ve toplumsal ayrımcılığa karşı politikaların uygulanması ile mali ve yönetsel şeffaflığın ve hesap verebilirliğin sağlanması gibi çeşitli alanları kapsamaktadır.

Günümüzde Kurumsal sosyal sorumluluk çalışmaları özellikle BM Küresel İlkeler Sözleşmesi gibi uluslar üstü kurumlar ve ağlar aracılığıyla ve ISO 26000 gibi Sürdürülebilirlik Standartları ile yönlendirilmektedir.

Yeşil İş ve Yeşil İşletme

Yeşil iş yada yeşil işletme, faaliyetlerinde çevresel sürdürülebilirlik ilkelerine bağlı, yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanan ve faaliyetlerinin olumsuz çevresel etkilerini en aza indirmeye çalışan işletmeleri tanımlamaktadır. Yeşil bir işin sürdürülebilirlik ilkelerini benimsemesi demek bu işin hem şimdiki hem de gelecek nesiller için ekonomik, sosyal ya da çevresel tehlike oluşturmayacak uzun vadeli stratejiler geliştirmesi anlamına gelmektedir.

Yeşil bir işletme, üçlü bilanço hesabı yaklaşımını uygulayan, sosyal girişimciliğiyle öne çıkan, kurumsal sosyal sorumluluk ilkelerini benimsemiş ve etik yatırımlar yapan bir iş modeli benimser. Yeşil iş pratikleri arasında doğada çözünebilir ambalaj kullanımı, enerji tasarrufu, eko-etiketleme, yeşil bina, doğa dostu temizlik malzemeleri kullanımı, daha az kâğıt kullanma, kullanılmayan elektronik aygıtları kapatma, geri dönüşüm ve benzeri bazı uygulamalar sayılabilir.

Dünyaya Faydalı Şirketler *Benefit Corporations (B-Corps)*

Dünyaya Faydalı Şirketler (B-Corps) özel sektör için başarı kriterlerini yeniden yorumlayarak, kâr etme amacını her şeyin üstünde tutarak çevresel ve sosyal etkilerini dışsallaştıran şirketlerin aksine şeffaflık ve hesap verebilirlik, iyi yönetim, ekolojik ayak izi gibi sürdürülebilirliğin tüm sacayaklarında toplum ve gezegen için artı değer yaratan şirketlerdir.

Bu şirketler önceden tanımlanmış bazı performans standartlarına uymayı kabul ederler, bu standartları içselleştirirler ve şeffaf şekilde paylaşırlar. Kurumsal sosyal sorumluluk olgusundan farklı olarak dünyaya faydalı şirketler teşvik edici güçlerini ve meşruiyetlerini, benimsedikleri değerlerden ve üçüncü bir gözün denetiminden almaktadırlar.

Dünyaya faydalı şirketler ürettikleri ürün ve hizmetlerin en iyi olmasını amaçlarken tüm paydaşları için de en iyi faydayı yaratmaya gayret ederler. Bu fayda kimi şirketler için çevresel etkileri en aza indirmek olurken, kimileri için ise toplumun belirli kesimlerine istihdam olanakları yaratmak veya toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik tedbirler almak olabilmektedir.

Kaynak Verimliliği ve Yoğunluğu

Kaynak verimliliği gezegenin kısıtlı kaynaklarının sürdürülebilirliğinin sağlanması için birim girdi başına daha fazla ürün ya da hizmetin üretilmesi sürecini tanımlamaktadır. Kaynak tüketiminin gezegenin söz konusu kaynağı ve/veya kendisini yenileme potansiyelinin ötesine geçtiği olgusuna dayanan bu kavram, daha az girdiyle daha çok değer üretilmesini, bu süreçte doğa ve çevreye verilen zararın tüm yaşam döngüsü boyunca asgari düzeye indirilmesini öngörmektedir.

Kaynak verimliliği kavramı, su, enerji, karbon yoğunluğu vb. kavramlarla ters bir ilinti sergilemektedir. Su, enerji ve karbon yoğunluğu, üretilen iş ya da değer başına kullanılan su, enerji ya da diğer kaynakların miktarını ifade etmektedir. Kaynak yoğunluğunda sağlanan düşüş, birim üretim ya da değer başına daha az kaynak kullanıldığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, ulusal, bölgesel ya da işletme ölçeklerinde gerek endüstriyel üretimin sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekse rekabetçiliğin korunabilmesi için kaynak verimliliğini artırmak karar vericilerin “olmazsa olmazları” arasında yer almaktadır.

Avrupa Birliği'nin “Kaynak Verimliliği Yol Haritası”, kaynak verimliliği hedeflerinin hangi çerçevede ele alınabileceğine dair iyi bir örnek sunmaktadır. Doküman, 2050 yılında Avrupa ekonomisinin gezegenin sınırları ve kaynak kısıtlarına uygun bir kulvarda büyümesini, küresel ekonomik dönüşüme katkı yapmasını, bu süreç içerisinde rekabetçiliği ve kapsayıcılığı sağlamasını ve düşük çevresel etkiyle yüksek yaşam standartları sunmasını amaçlıyor. Bu strateji dahilinde, döngüsel ekonomi ve endüstriyel simbiyoz gibi yaklaşımlar öne çıkarmaktadır.

Üçlü Bilanço Hesabı

Üçlü bilanço hesabı 10994 yılında tanıtılan ve işletmelerin mali bilançolarının yanı sıra yarattıkları sosyal ve çevresel fayda ya da zararlarının da bilançolarının tutmalarını tanımlayan yaklaşımdır.

Üçlü bilanço hesabı ile işletmeler ekonomik değerlerini, sosyal sorumluluk derecelerini ve çevresel etkilerini hesaplayabilir ve her hesabın kâr veya zararı gösteren en alt satırında pozitif bir değer oluşması için stratejilerini ve politikalarını gözden geçirebilirler. Bu muhasebe yöntemi geleneksel kâr zarar hesabının ötesine geçerek, yatırımların sosyal ve çevresel boyutlarda da artı değer yaratıp yaratmadığı ile ilgilenir.

Etik Tüketim

Etik tüketim (ya da sorumlu tüketim) insanların tüketim kararlarını verirken, tükettikleri ürünün doğa, üretici işçiler ve topluluklar, hayvan refahı ve genel olarak toplum üzerindeki etkilerini göz önünde bulundurdıkları davranışa verilen isimdir. Bir aktivizm türü olarak da görülebilecek bu davranışın temelinde, doğaya, hayvanlara ve insan hayatına önem vermeden üretim yapan firmaların ürünlerini tüketmeyerek (bir nevi boykot uygulayarak), bu firmaların üretim süreçlerinde daha doğa ve insan dostu yöntemleri benimsemelerini sağlamak yatmaktadır.

Etik Tedarik

Etik tedarik hem satın alma yapan ve satış gerçekleştiren şirketlere, hem de toplumun geneline net faydalar sağlayan, çevrenin ve sosyo ekonomik faktörlerin satış fiyatından daha öncelikli olarak göz önünde bulundurulduğu bir tedarik yaklaşımıdır. Etik bir tedarik sürecinde işçi refahı, iş güvenliği ve sağlığı, örgütlenme özgürlüğü, adil ücretler ve insani çalışma süreleri gibi konular ön plandadır. Buna göre çevre üzerinde olumsuz etkisi olan üretim biçimleri, rüşvet, yolsuzluk, modern kölelik, insan kaçakçılığı, çocuk işçiliği, ayrımcılık ve benzeri uygulamaların tedarik zinciri içinde bulunmaları kabul edilemez.

Yeşil satın alım kavramı hakkında farklı tanımlar olmakla beraber genel olarak satın alma sürecine ve pratiklerine “çevresel etki” boyutu getirilmesi olarak ifade edilebilir. Satın alınacak ürün ve hizmetlerde birincil önceliğin maliyet-etkinlik olması yerine çevresel etkinin de bir seçim kriteri haline gelmesi iklim değişikliği gibi çok boyutlu (çevresel, sosyal ve ekonomik) krizlerin etkilerinin azaltılması veya engellenebilmesi fikrinden doğmuştur.

II. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLE KÜRESEL TİCARET VE YATIRIMLAR

İklim değişimi ve sürdürülebilirlik eğilimleri ile dünya ticareti karşılıklı ve doğrudan etkileşim içinde bulunmaktadır. Yeni yüzyılda çevre ve ticaret en önemli uluslararası gündem konularıdır. İklim değişimi ile mücadele ve sürdürülebilirlik uyumu ihtiyaçları küresel ticareti de yeniden şekillendirmektedir. Küresel mal ve hizmet ticaretinde alıcılar ve kullanıcılar artan oranda sürdürülebilirlik ile uyumu aramakta ve talep etmektedir. Küresel ölçekte dünya mal ve hizmet ticaretinde buna ilişkin çok taraflı bir düzenlenme olmamakla birlikte tüm eğilimler küresel ticaretin de sürdürülebilirlik ile uyumlu gelişmesi yönündedir.

II.1 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE KÜRESEL TİCARET İLİŞKİSİ

İklim değişimi ile mücadele ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması ihtiyacı küresel ticareti de yeniden şekillendirmektedir.

İlk olarak ticarete konu olan mal ve hizmetlerin sürdürülebilirlik uyumu giderek daha çok aranmaktadır. Buna ilişkin olarak tedarik aşamasında alıcılar satıcılardan sürdürülebilirlik ile uyumu aramaktadırlar. Tüketici tercihleri de ithalatı yapılan ürünlerde sürdürülebilirlik uyumu sağlanması olmaktadır. İhraç ürünlerinde sürdürülebilirlik ile uyumu gösteren kodlar ve etiketler hızla gelişmekte ve uygulanmaktadır.

Çok taraflı, bölgesel ve ikili ticaret anlaşmalarında sürdürülebilirlik henüz bir alt başlık olarak müzakerelere ve anlaşmalara yansımaktadır. Çok taraflı ticareti düzenleyen dünya ticaret örgütünün daha çok ilke ve önerileri bulunmaktadır. Ortak sürdürülebilirlik kurallarının uygulanması aşamasına henüz gelinmemiştir.

Ülkeler de hem sürdürülebilirlik ile uyumu gözeterek rekabet avantajı kazanmayı hedeflemekte diğer yandan da sürdürülebilirlik uyumu için gerekli yüksek kaynak ihtiyacı nedeniyle düzenleme ve kurallarda esneklikler sağlamaktadırlar.

Uluslararası piyasalarda talep edilen malların çevre-dostu üretim süreçleri ile üretilmiş olması gerekliliği, üreticileri üretim süreçlerinde çevre-dostu teknolojileri kullanmaya yöneltmektedir. Böylece üretici firmalar yeşil-ürünler üretmek suretiyle uluslararası piyasalarda yeni bir rekabetçi üstünlük elde etmektedirler.

II.2 DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Sürdürülebilir kalkınma ve çevrenin ve biyolojik çeşitliliğin korunması ile iklim değişimi ile mücadele Dünya Ticaret Örgütü'nün de hedefleri arasında yer almaktadır.

Bununla birlikte Dünya Ticaret Örgütü'nün misyonu küresel serbest, kurallı ve adil ticaretin sağlanması olmaya devam etmektedir. Dünya Ticaret Örgütü bu misyonuna ilişkin görevleri yerine getirirken sürdürülebilirlik ve iklim değişimi ile mücadele hedeflerini gözetmektedir.

Bu çerçevede Dünya Ticaret Örgütü üye ülkelerin hayat standartlarını ve gelirlerini yükseltmeyi, tam istihdama ulaşmayı, üretim ve ticareti yaygınlaştırmayı ve dünya kaynaklarının en uygun kullanımını amaçlamaktadır. Örgüt, sürekli kalkınma için dünya kaynaklarının optimal kullanımının zorunlu olduğunu belirtirken, farklı ekonomik kalkınma düzeyindeki ülkelerin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde çevrenin korunması gerektiğini de vurgulamaktadır.

Sürdürülebilirlik Dünya Ticaret Örgütü'nün ana misyonu içinde yer almamaktadır. Dünya Ticaret Örgütü doğrudan sürdürülebilirlik ile ilgili düzenlemeler yapmamaktadır ve ilke olarak böyle bir düzenleme yapma eğilimi de bulunmamaktadır.

Dünya Ticaret Örgütü çok taraflı bir platform olarak hem ticaretin geliştirilmesi hem de sürdürülebilirliğin sağlanması konularının birlikte ele alınmasına aracılık etmektedir. Bu çerçevede Dünya Ticaret Örgütü sürdürülebilirlik için yapılan düzenlemelerin ve uygulamaya konulan kuralların küresel ticarete etkilerini yakından izlemekte ve değerlendirmektedir.

II.2.1 DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ VE ÇEVRE KOMİTESİ

Çevrenin korunması, sanayi kirliliği ve ticari kurallar GATT kapsamında kurumsal anlamda ilk kez 1971 tarihinde kurulan Çevre Önlemleri ve Uluslararası Ticaret Çalışma Grubu ile ele alınmıştır. Grup 1991-1994 döneminde çok taraflı çevre anlaşmalarında yer alan ticari kurallar, ticari etkileri olan ulusal çevre düzenlemeleri, çevresel paketleme ve etiketleme kuralları gibi konuları müzakere etmiştir.

31 Ocak 1995 tarihli Genel Konsey toplantısında ise görevi sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi amacıyla sistemin açık, ayrımcı olmayan esaslarına değişiklikler yapılmasına ilişkin önerilerin geliştirilmesi olan Ticaret ve Çevre Komitesi kurulmuştur. Komite, ticaret ve çevre ilişkisini tartışma gündeminin çerçevesini geliştirdiği on maddelik çalışma programıyla çıkmıştır. Ticaret ve Çevre Komitesi tartışmaları için on maddelik gündeme sahiptir;

1. Çok taraflı anlaşmalarda çevresel amaçlar için kullanılan ticari kurallar önlemler arasındaki ilişkiler.
2. Ticari kurallar ile ticaretin etkileri konusundaki çevre politikaları ilişkisi.
3. Ticari kurallar ile çevresel vergi ve fiyatlar arasındaki ilişkiler.

4. Ticari kurallar ile ürünlerin paketlenme, etiketlenme ve geri kazanım standartların kapsayan çevresel düzenlemeler arasındaki ilişkiler
5. Çevresel amaçlar için kullanılan ticari ölçütlerin saydamlığıyla ilgili ticari kurallar ve ticari etkileri olan çevre politikaları.
6. Çok taraflı anlaşmalardaki düzenlemeler ile DTÖ' nün anlaşmazlıkların çözümü mekanizmaları arasındaki ilişki.
7. Kalkınmakta olan ülkelerin ihracatına, piyasalara girişlerinde engel olabilecek çevresel sınırlılıklar potansiyeli ile ticari kısıtlamaların kaldırılmasıyla ortaya çıkacak çevresel fayda potansiyelinin araştırılması.
8. Yurtdışında yasaklanan malların ihracı konusu.
9. Çevre ve Ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet hakları anlaşması ilişkisi.
10. Çevre ve hizmet ticareti ilişkisi.

II.2.2 DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ ANLAŞMALARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Sınır ötesi çevre sorunlarının çözümünde, çok taraflı ticaret rejiminin keyfi ayrımcılık ve gizli korumacılık riski nedenleriyle olumsuz etkilenebilmesinden dolayı, tek taraflı önlemler yerine çok taraflı küresel ya da bölgesel önlemler daha fazla kabul görmektedir.

Çok taraflı çevresel anlaşmalarda yer alan ticari düzenlemeler ile GATT kuralları arasındaki olası çatışmalar, ayrımcı olmama, en çok gözetilen ülke kaydı ve ulusal muamele ilkelerine aykırı olabilecek ticari yaptırımları bünyelerinde barındırabilmelerinden kaynaklanmaktadır.

DTÖ bünyesinde ticaret ve çevreyle ilgili konuları içeren başlıca anlaşmalar: Gümrük tarifeleri ve ticaret genel anlaşması-GATT, ticaretle teknik engeller anlaşması-TBT ile sağlık ve bitki sağlığı önlemlerinin uygulanmasına ilişkin anlaşma-SPS ve Ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet hakları anlaşması, TRIPS'dir.

GATT, tarife dışı engellerin bazı istisnalar dışında tamamıyla kaldırılmasını, tarifelerin de giderek azaltılmasını öngörmektedir. GATT'ın 20. Maddesi üye ülkelerin genel kurallardan ayrılacakları bir dizi istisnayı kapsamaktadır. Bunlar arasında iki grup istisna: (b) insan, hayvan veya bitki hayatı ve sağlığı için gerekli önlemler; (g) yurtiçi üretim ve tüketim üzerindeki kısıtlamalar bakımından da uygulanmaları şartıyla tükenen doğal kaynakların korunmasına yönelik önlemlere ilişkin kurallardır. Çevre koruma anlamındaki bu istisnai önlemler, keyfi veya haksız ayrımcılık ile gizli korumacılıkla sonuçlanabilecek biçimde uygulanamayacaktır.

Ticaretle teknik engeller anlaşması-TBT, serbest ticaretin önündeki gümrük dışı engelleri kapsamaktadır. Bu anlaşma ile ithal ya da ihraç edilecek malların taşınması gereken teknik özellikler, verimlilik ve standartlar düzenlenmektedir. Bununla birlikte çevre, sağlık, işgücü ve

diğer standartlar şekliyle ürünün ilgili tüm süreçlerinde taşınması gereken özellikler düzenlenmektedir. Teknik mevzuatın ticarete gereksiz engellere neden olmaması için uluslararası kuralların uyumlaştırılması gerekmektedir.

Sağlık ve bitki sağlığı önlemlerinin uygulanmasına ilişkin anlaşma-SPS ise uluslararası ticarete yer alan bitki, hayvan ve yiyecek maddelerinin belli zararlı maddeler nedeniyle insan, hayvan, bitki ve çevre sağlığına zarar vermesini engellemek amacıyla ülkelerin alabilecekleri önlemlerin içerik ve sınırlarını belirlemektedir.

Ticarette bağlantılı fikri mülkiyet hakları anlaşması, TRIPS'in patentlere ilişkin bölümünde çevreye açıkça değinilmektedir. İnsan, hayvan veya bitki hayatı ve sağlığının korunması, çevreye zarar verilmesinden kaçınılması; bitki ve hayvanlar patent koruması için uygun bulunmak zorundadır.

II.2.3 TİCARET VE ÇEVRE MÜZAKERELERİ

DTÖ gündeminde ticaret ve çevre konusu, genel olarak, çok taraflı ticaret rejimi ile çevre politikaları ve ilgili önlemlerin karşılıklı etkileşimleri, sürdürülebilir kalkınma ve uluslararası ticaret kavramlarının birbirini destekler biçimde geliştirilmesi bağlamında ele alınmaktadır.

Bu kapsamda uluslar arası ticaret kurallarının, çevre politikaları ile uyum sağlayacak biçimde gözden geçirilmesi ve çevrenin korunması amacıyla alınan ticari önlemlerin haksız ve gereksiz kısıtlamalara neden olmayacak biçimde uygulanması DTÖ bünyesinde ticaret ve çevre tartışmalarının başlıca unsurlarıdır.

9-14 Kasım 2001 tarihlerinde Doha-Katar'da yapılan DTÖ IV. Bakanlar Konferansı sonucunda yayımlanan Deklârasyon ile tartışılan ticaret ve çevre konusu bazı yönleriyle müzakerelere açılmıştır.

Doha Bakanlar Konferansı Deklârasyonu ilgili paragrafları çerçevesinde özetle: DTÖ kuralları ile çok taraflı çevre anlaşmaları arasındaki ilişkiler; DTÖ ile çok taraflı çevresel anlaşmalar sekretaryaları arasında bilgi değişimi ve gözlemci statüsü tanınması; çevresel mal ve hizmetlerde tarifelerin ve tarife dışı engellerin azaltılması konuları çok taraflı müzakereye açılmıştır.

Ayrıca Ticaret ve Çevre Komitesi, gelişmekte olan ülkeler ve özellikle de az gelişmiş ülkeler açısından çevre önlemlerinin pazara giriş üzerindeki etkileri; ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet hakları anlaşmasının ilgili hükümleri ve çevre amaçlı etiketleme zorunlulukları konularına öncelik vererek çalışmalarını sürdürmek ile görevlendirilmiştir.

Dünya Ticaret Örgütü çevre ile ilgili ayrı bir anlaşma müzakeresi açmak istememektedir. Ancak ulusal seviyede çevre ile ilgili alınan ve küresel ticareti de etkileyen düzenlemelerin uyumlaştırılması ihtiyacı da artmaktadır.

Uyumlaştırma ihtiyacı artan düzenlemeler uygulanan gümrük vergileri, kota uygulamalarını, ülkeler arası ayrımcılığa yol açan uygulamaları, teşvik uygulamalarını, teknik standartları, teknik engelleri, hizmet sunumlarını ve fikri mülkiyet haklarının korunması konularını kapsamaktadır.

II.2.4 ÇOKTARAFI ÇEVRE ANLAŞMASI GİRİŞİMİ

Dünya Ticaret Örgütü misyon olarak doğrudan çevre ile ilgili bir ticaret anlaşması müzakereleri açılmasını hedeflememektedir. Bununla birlikte yukarıda örnekleri verildiği gibi bir çok DTÖ anlaşmasında doğrudan veya dolaylı bir çok madde veya düzenleme sürdürülebilirlik ile ilgilidir.

Son dönemde öne çıkan bir girişim bir çok anlaşma içinde yer alan çevre ile ilgili düzenlemelerin toplanmasını ve müzakereye ihtiyaç olmaksızın çok taraflı bir çevre anlaşması oluşturulmasını savunmaktadır. Böylece çevre ile ilgili olarak bağımsız bir referans kaynağı oluşturulmuş olacaktır.

Özellikle gelişmiş ülkelerin başını çektiği bu girişim dünya ticaret örgütü üyeleri arasında daha çok kabul görmeye başlamıştır. Ancak girişim henüz dünya ticaret örgütünün resmi programı için girmemiştir.

II.2.5 ÇEVRESEL ÜRÜNLER VE HİZMETLER ANLAŞMASI MÜZAKERELERİ

Sürdürülebilirliğin sağlanması amacı ile gerekli ürün ve hizmetler de uluslararası ticaret konu olmaktadır ve bu kapsamdaki ürün ve hizmetlerin uluslararası ticaretinde esnekliğin artırılması hedeflenmektedir.

Bu amaçla 2014 yılı temmuz ayında bir araya gelen 46 DTÖ üyesi ülkenin 18 temsilcisi (17 ülke + AB) çevresel ürün ve hizmetler ticaretine ilişkin bir anlaşma için müzakereler başlatmıştır. Temel amaç belirlenecek ürün ve hizmetlerin ticaretinde gümrük vergilerinin indirilmesi ile diğer teknik engellerin kaldırılmasıdır. Ürün ve hizmetler sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşılmasında kullanılan ürün ve hizmetler olacaktır. Temiz ve yenilenebilir enerji ekipmanları, enerji ve kaynak verimliliğini iyileştiren ekipmanlar, hava kirliliğini kontrol eden ekipmanlar, atık yönetimi ve geri kazanım ekipmanları ile bunların işletmesine yönelik hizmetler ilk aşamada yer alacak ürün ve hizmetlerdir.

Müzakereler halen sürmekte olup olası bir anlaşma taraflarının sayısının artırılması hedeflenmektedir. Türkiye de 18 temsilci içinde yer almaktadır.

II.3 ÇEVRE İLE İLGİLİ ÖNLEMLERİN ULUSLARARASI TİCARETE ETKİSİ

Küresel bir ihtiyaç hâkline gelen sürdürülebilirlik ile iklim değişimi ile mücadele için yürütülecek uluslararası işbirliği çerçevesinde ve karşılıklı görüşmeler yolu ile çözümlenme yerine, bazı ülkeler-özellikle gelişmiş ülkeler- bu sorunların çözümünde ticari yaptırımlar ve diğer kısıtlamalar gibi daha etkin yaklaşımları tercih etmektedir. Bu yaklaşımı benimseyen ülkeler, uyguladıkları ticari yaptırımlar yoluyla; (i) kendi ulusal sınırları dışındaki doğal çevrenin korunması ve (ii) ülkelerin uyguladıkları çevresel standartların farklı olmasından doğabilecek rekabet avantajını ortadan kaldırmayı hedeflemektedirler.

Buna karşın uluslararası ticaretin yasal sistemini oluşturan mevcut GATT/WTO kuralları, ülkelerin ulusal çevre politikalarına dayalı olarak diğer ülkelerin piyasaya girişini engelleyici yaptırımlar uygulamasını ve rekabetçi endişelere dayalı olarak tek taraflı yaptırımlara yönelmesini yasaklamaktadır.

GATT/WTO sisteminin bir parçası olan Ticarete Teknik Engeller Anlaşması-TBT, ithal edilecek ürünlere uygulanacak standartların uluslararası nitelikte olmasını, uluslararası standartların mevcut olmaması durumunda bu standartların ülkelere, bilimsel bilgi ve kanıtlara dayanarak ve gereksiz ticari engel yaratmayacak şekilde hazırlanmasını öngörmektedir.

Diğer taraftan bir çok ülke, Rio Deklarasyonu'nda da yer alan "ihtiyat prensibine" dayalı olarak yapmış oldukları risk değerlemesi çerçevesinde kendi ulusal standartlarını oluşturmakta ve bu standartları uluslararası ticarete de uygulamaktadır. Ancak, hazırlanan ulusal standartlar dış ticarete bir engel olarak kullanılabilir.

Ürün Standartları

Ürün standartları; ürünün şekil, kalite, içerik, kullanım, atık, ambalaj ve etiketine ilişkin tüm kriterleri kapsar. Çevrenin korunmasına ilişkin ürün standartları ise, ürünün nihai kullanımı ve yok edilmesi sırasında ortaya çıkabilecek çevresel riskleri azaltmak için uyulması gereken kriterlerdir.

Bilimsel kanıtlar ile geçerli nedenlere dayandığı, ayrımcı/haksız fiile neden olmadığı ve gereksiz bir ticari engel oluşturmadığı müddetçe ürün standartlarına GATT/WTO çerçevesinde izin verilmektedir. Ancak, belirlenecek ulusal standartların ve test yöntemlerinin mümkün olduğu ölçüde uluslararası standartlara uygun olarak düzenlenmesi tercih edilmektedir.

Bunun mümkün olmadığı durumlarda ise çevre, güvenlik ve sağlık gerekçeleriyle oluşturulacak ulusal ürün standartlarına, bazı kurallara uymaları şartıyla izin verilmektedir. Bu kurallardan en önemlisi, ulusal standartların tek taraflı ve zorlamaya dayalı olmayıp, laboratuvar uygulamaları, test metotları, risk değerlemesi gibi süreçlerde uyumu temel almasıdır.

Özellikle gelişmiş ülkelerde çevre bilincinin giderek artması ve buna paralel olarak “çevre dostu” ürünlere verilen önem, bu ülkelere ihraç edilen ürünlerin de kullanım ve atık aşamalarında çevreye zarar vermeyeceğini belgeleyen belirli standartlara uymaları giderek bir zorunluluk haline dönüşmektedir.

Üretim Standartları

Ürünlerin hammadde aşamasından başlayarak, işleme, nakletme, satım, kullanım ve uzaklaştırma aşamalarına yönelik çevresel standartları beş başlık altın gruplandırmak mümkündür.

Üretim standartlarını çevrenin korunması açısından ele aldığımızda bu standartların “çevre-dostu” teknolojilere ilişkin olduğu söylenebilir. Üretim standartlarının geliştirilmesindeki amaç, ürünlerin geçirdiği tüm üretim aşamalarında ortaya çıkabilecek olumsuz çevresel etkileri azaltmak veya önlemek ve olumlu çevresel faaliyetleri teşvik etmektir.

Bu standartların uygulanmasında kullanılan enstrümanlar olarak direkt kontroller (kirlilik standartları), çevresel vergi ve harçlar, etiketleme sistemleri vb. gibi araçlar sayılmaktadırlar.

Uluslararası ticarete, üretim standartlarına dayalı olarak uygulanan ticari yaptırımlar genel olarak şu başlıklar altında toplanabilir: Belirlenen üretim standartlarına uygun olmayan ürünlere ithalat kısıtlaması getirilmesi, Eko-etiketleme, ISO 14000 Serisi ve EMAS gibi gönüllülük esasına dayalı uygulamalar, çevresel vergiler, telafi edici vergiler vb. gibi vergisel önlemlerdir.

Tüm bu standartların önemi üreticilerin, ticaret yapanların ve tüketicilerin sonuçta tüm toplumun, aldıkları ekonomik kararların çevreye olan etkilerini dikkate almalarının sağlanmasıdır. Diğer bir deyişle sektörler, çevre standartlarıyla, maliyet hesaplamalarında dışsal çevresel maliyetleri artık içselleştirmeye başlamaktadır.

Ekolojik Damping ve Kirlilik Sığınakları

GATT/WTO çerçevesinde belirlenen bu kurallar, çevre ve ticaret açısından uluslararası alanda en çok tartışılan konular arasındadır. Toplumdaki çevre bilincine paralel olarak yüksek çevre

standartları belirleyen gelişmiş ülkelerde, üreticiler bu standartlara uymak için oldukça masraflı çevresel yatırımlar yapmak zorunda kalmaktadır.

Bu yatırımlar ise maliyetleri önemli ölçüde arttırmaktadır. Buna karşılık çevre standartlarının düşük olduğu ülkelerdeki üreticiler, aynı ürünleri çevrenin korunması için yatırım yapma zorunluluğu taşımamaları nedeniyle daha ucuza imal edebilmektedirler. Bu nedenle, çevresel standartların yüksek olduğu gelişmiş ülkelerle, bu standartların düşük olduğu veya hiç olmadığı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında önemli bir çatışma bulunmaktadır.

Başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere, ABD, Japonya ve Kanada gibi gelişmiş ülkeler, bu durumun uluslararası ticarete haksız rekabete neden olduğunu ve çevre standartları düşük olan ülkelerin “ekolojik damping” yaptığı yönündeki şikayetlerini giderek daha sık dile getirmektedirler.

Bu nedenle, gelişmiş ülkelerdeki bir çok grup (özellikle endüstri grupları ve çevreci gruplar) çevresel standartların düşük olduğu ülkelere karşı gümrük tarifelerinin yanı sıra “ekolojik tarife” uygulanması gerektiğini ileri sürmektedirler.

Çevre standartlarıyla ilgili önemli konu da kalkınmakta olan ülkelerde dikkat çeken kirlilik sığınakları, *pollution haven*, tezidir. Buna göre, serbest ticaret firmaları, kendilerine olumlu rekabet ortamı sağlayacak görece kirli olarak değerlendirilen işletme ve üretim metotlarını kullanmalarına olanak tanıyan, daha gevşek çevre standartlarına sahip gelişmekte olan ülkelere yönelecektir. Ancak, yapılan araştırmalarda, diğer yatırım ve maliyet faktörleri yanında çevresel maliyetlerin etkisinin çok daha az olduğu belirlenmiştir. Araştırmalar, bazı sektörlerde çevresel kontrol maliyetlerinin toplam yatırım maliyetlerinin sadece %2-3'lük kısmını oluşturduğunu göstermektedir.

II.4 PARIS ANLAŞMASI VE KÜRESEL TİCARET

Paris anlaşması iklim değişimi ile mücadelede en kapsamlı ve en çok ülkenin taraf olduğu anlaşma olarak yürürlüğe girmiştir. Paris anlaşmasına taraf olan ülkelerin ortaya koydukları taahhütler ile 2030 sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması amaçlanmaktadır.

Paris anlaşması küresel ticarete ilişkin olarak doğrudan bir düzenleme yapmamış, ancak atıflarda bulunmuştur. Küresel ticaretin de yeşil ekonominin bir parçası halinde gelişmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve UNCTAD Paris anlaşmasının uygulanması sürecinde küresel ticaretin gerekli dönüşümü göstermesini birlikte yöneteceklerdir. Burada temel amaç yeşil tedarik, yeşil üretim, yeşil ticaret ve yeşil taşımacılık zincirinin kurulması olacaktır.

Buna yönelik bir düzenleme ve kurallar manzumesi bulunmamaktadır. Ancak sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasında ülkeler verdikleri taahhütleri yerine getirirken yukarıdaki zinciri azami ortanda kurmak zorunda olacaklardır.

II.5 İKİLİ VE BÖLGESEL TİCARET ANLAŞMALARININ GELECEĞİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Küresel ticarete yeni eğilim çok taraflı anlaşmalar yerine ikili ve bölgesel anlaşmalar yapılması olarak gelişmektedir. Ülkeler hızla aralarında ikili veya bölgelerinde çoklu anlaşmalar yapmaktadırlar. Bu anlaşmaların önemli bir bölümü de yeni nesil olarak adlandırılmakta ve sadece ticareti değil karşılıklı yatırımlar olmak üzere bir çok farklı alanı kapsamaktadırlar.

Yeni nesil ticaret anlaşmalarının öne çıkması ile sürdürülebilirliğin bu anlaşmalar kapsamında nasıl yer alacağı önem kazanmaktadır. İkili ve bölgesel anlaşmalarda taraflar için iki olasılık bulunmaktadır. İlki sürdürülebilirlik konularını anlaşmaların dışında bırakılmasıdır. Ancak ülkeler için bu olasılık Paris anlaşması çerçevesinde verdikleri taahhütlerin gerçekleştirilmesinden uzaklaşılması anlamına gelecektir. İkinci olasılık ise tarafların sürdürülebilirlik alanında karşılıklı uyum sağlayacakları düzenlemeler yapmalarıdır.

İkili ve bölgesel ticaret anlaşmalarında sürdürülebilirlik ile ilgili olarak aşağıdakiler anlaşma konusu olabilecektir; çevresel ürün ve hizmetlere ilişkin gümrük vergilerinin indirilmesi veya kaldırılması, çevresel ürün ve hizmetlere ilişkin teknik engellerin kaldırılması ve standart birliği sağlanması, fosil yakıta dayalı ürünlerin ticaretinin kapsam dışı bırakılması, karbon vergileri ve karşılıklı karbon ticaretinin olanaklı hale getirilmesi, kamu ihalelerinin yeşil ihaleler haline getirilmesi, yenilenebilir enerji için verilen teşviklerin karşılıklı olarak eşitlenmesi ve kabulü, sürdürülebilirlik kalkınma hedefleri için birlikte çalışılması.

Avrupa Birliği yeni nesil ticaret anlaşmalarında sürdürülebilirlik ve iklim ile mücadeleyi doğrudan hedefleyen düzenlemelerin yer aldığı bölümler koymaktadır. Buna ilişkin en kapsamlı örnek AB-MERCOSUR yeni nesil ticaret anlaşmasında yer almıştır.

Anlaşmanın bir bölümü Ticaret ve Sürdürülebilir Kalkınma başlığı taşımaktadır. Bu başlık altındaki bölümde aşağıdakiler karara bağlanmıştır;

1. Çok taraflı çalışma hayatı standartlarına ve anlaşmalarına uyum
2. Çok taraflı çevresel anlaşmalara uyum ve yönetimine katılım
3. Rio Deklarasyonunda Paris anlaşmasına kadar anlaşmalara referans ve uyum
4. Biyolojik çeşitliliğin korunması için taahhütler
5. Ormanların sürdürülebilir yönetimi için taahhütler
6. Deniz varlıkları ve su kültürünün korunması için taahhütler

7. Sorumlu tedarik zinciri yönetimi
8. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yönelik ticaret ve yatırım insiyatiflerine referans
9. Bilimsel ve teknolojik bilgi paylaşımı ve değişimi
10. Küresel ticaretin geliştirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması için işbirlikleri yapılması

II.6 YATIRIMLAR VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Ulusal ve uluslararası sermaye yatırımları kalkınmanın en önemli parçalarından biri iken küresel ticaretin de ayrılmaz unsurlarından birisidir. Küresel ölçekte 2018 yılında 20 trilyon dolara yakın sabit sermaye yatırımı gerçekleştirilmiştir.

İklim değişimi ile mücadele ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasında yatırımlara ilişkin politikalar ve düzenlemeler de önem kazanmaya başlamıştır. Yatırımlar hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzeyde düzenlemelere konu olmaktadır.

Yatırımların harekete geçirilmesi ve yatırımların sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlayacak şekilde gerçekleştirilmesi ülkelerin öncelikleri haline gelmiştir. Ülkelerin yeni nesil yatırım politikaları bir yandan uygun yatırım iklimini sağlamayı hedeflerken diğer yandan sürdürülebilir kalkınma gündemi ile daha kapsamlı ve yakın ilişki içine girmeye başlamıştır.

Yeni nesil yatırım politikalarında yatırımlardan olan beklentiler değişmiştir. Yatırımların kapsayıcı büyümeye ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasına artan katkı sağlaması istenmektedir.

Yeni nesil yatırım politikalarında öncelikli yatırım alanları ve yatırım destekleri bu değişen önceliklerine göre yeniden belirlenmektedir. Ulusal seviyede yatırım politikaları ile sürdürülebilir kalkınma gündemi ve hedefleri arasında uyum artmaktadır. Kaynaklar ve destekler bu alanlardaki yatırımlara öncelikle yönlendirilmektedir.

Uluslararası alanda ise çok taraflı ve ikili yatırım anlaşmalarında sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasına katkı sağlayacak yatırımlar öncelikle düzenlenmekte ve özendirilmektedir.

Sürdürülebilir alt yapı yatırımları, yenilenebilir enerji yatırımları, su dağıtım ve arıtma sistemleri yatırımları, sorumlu tarım ve gıda güvenliği faaliyetleri ile sağlık ve eğitim yatırımları bunların başında gelmektedir.

III.BÖLÜM SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE FİNANSMAN

Sürdürülebilirlik ile ortaya çıkan eğilimler küresel finansman sistemini de etkilemekte ve yeniden şekillendirmektedir. Ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirlik ile uyumlu hale gelmeye başlaması sürdürülebilirliğin finansmanını ön plana çıkarmıştır. Küresel finansman giderek sürdürülebilirlik ile uyumlu olan iktisadi faaliyetlere akmaya başlamıştır. Finansman kurumları sağlayacakları finansman için, finansla yatırımcılar ise yatırım alanları ve yatırım araçları için sürdürülebilirlik ile uyumu arama eğilimine girmiştir. Bu çerçevede işletmeler için de finansman kaynaklarına erişimde sürdürülebilirlik ile uyum aranılan koşullardan biri haline gelmektedir. Bu çerçevede bu bölümde küresel finansman sistemindeki gelişmeler ve beklentiler incelenmekte ve değerlendirilmektedir. Çalışmanın bu bölümünde ESCARUS kurumunun 2019 tarihli Dönüşen Dünyada Fırsatları Yakalamak; Sürdürülebilir Finans Görünümü 2018 çalışmasından geniş ölçüde yararlanılmış ve yer verilmiştir.

III.1 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE KÜRESEL FİNANSMAN SİSTEMİNDE GELİŞMELER

İklim değişimi ile mücadele kapsamında oraya konulan ve en son 2015 yılında imzalanan Paris Anlaşması ile geliştirilen küresel hedeflere ulaşılması için uluslararası ve ulusal düzeyde bir çok program ve eylem planı hayata geçirilmektedir. Bu programların ve eylemlerin gerçekleştirilebilmesi ve konulan hedeflere ulaşılması için finansman kaynaklarına ve bu kaynakların etkin kullanımına ihtiyaç bulunmaktadır. Son dönemde dünya genelinde yaşanan çevresel değişimler ve etkilerinin görünür hale gelmesi finansmana olan ihtiyacı daha da arttırmıştır. Yeşil ekonomi için yeşil finansman zorunlu hale gelmiştir.

Küresel finans sisteminde sürdürülebilirlik eksenindeki girişimler dönüşüm geçirmekte ve daha bütüncül hale gelmektedir. Yirminci yüzyılın sonlarına doğru kalkınma finansmanı sürdürülebilirliğin finansmanına evrilirken, çevresel finansman da evrim geçirmekte, çeşitlenmekte ve yaygınlaşmaktadır. Bu çerçevede finans kurumları da dönüşmekte ve finansman kaynaklarını kullanırken sürdürülebilirlik ile uyumu ilk koşullardan biri haline getirmektedir.

Reel sektörde ise endüstriyel kirliliği önleme/azaltma yatırımları, çevre projeleri, yenilenebilir enerji ile enerji ve kaynak verimliliği projeleri, temiz üretim ve döngüsel ekonomi yatırımları için yeni finansman ihtiyaçları ile karşı karşıya bulunmaktadır. Reel sektörün bu konudaki finansman ihtiyaçları geliştirilen yeni finansal araçlar ile karşılanmaktadır. Günümüzde sürdürülebilirliğin ve yeşil ekonominin finansmanı küresel finansal sistemde önemli bir dönüşüme yol açmaktadır.

Uluslar üstü, Uluslararası ve ulusal finansman kurumları yeşil finansmana yönelik kredi ve finansman programları uygulamaktadırlar.

Uluslar üstü finansla girişimler içinde Birleşmiş Milletler küresel çevre fonu, Birleşmiş milletler çevre programı finans girişi ve iklim yatırım fonu öne çıkan kurumsal yapılardır.

Küresel Çevre Fonu

Küresel Çevre Fonu (Global Environment Facility-GEF), BM Kalkınma Programı (UNDP), BM Çevre Programı (UNEP) ve Dünya Bankası tarafından yönetilen, ortak bir çevre programıdır.

Küresel çevre fonunun misyonu küresel çevrenin korunmasıdır. Yerel ile küresel çevre sorunları, ulusal ile uluslararası kaynaklar arasındaki bağı kurmayı amaçlamaktadır. Görevi, idaresi, yönetimi ve iç usulleri, 1992 yılında Rio de Janeiro'da düzenlenen Dünya Zirvesi sonuçlarına dayanmaktadır. Dört odak alandaki -biyolojik çeşitlilik, iklim değişikliği, uluslararası sular ve ozon tabakasının delinmesi- projelere fon sağlayarak küresel çevre faydaları sağlamak amacı ile kurulmuştur. Bu odak alanlara, sonraki yıllarda, toprak bozulması, kalıcı organik kirleticiler odak alanları da eklenmiştir.

İklim Yatırım Fonu

İklim Yatırım Fonu (Climate Investment Fund-CIF), gelişmekte olan ülkelere iklim değişikliğine uyum sağlama ve etkilerini hafifletme amaçlı kredi sağlayan bir yatırım fonu oluşumudur. 2008 yılından beri faaliyet gösteren fona kaynak sağlayan 14 ülke, toplam 8,3 milyar ABD doları tutarında destek taahhüdünde bulunmuştur. Fon aracılığı ile paylaşılan destekler 4 farklı program olarak sunulmakta ve finansman kredileri uluslararası kalkınma bankaları aracılığıyla dağıtılmaktadır.

Birleşmiş Milletler Çevre Programı Finans Girişimi

Girişim, uluslararası ölçekte sürdürülebilirlik finansmanını geliştirmek ve yaygınlaştırmak için bankacılık sektörü ile sermaye piyasaları için sürdürülebilirlik ile uyumlu finansman ilkeleri geliştirmektedir. Kurumlar da bu ilkeleri benimsemekte ve uygulamaya almaktadırlar.

Yukarıda örnekleri verilen uluslararası fon ve finansman mekanizmalarının teşvik edici gücü gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde hem yeni yatırımlar için cesaretlendirici rol oynamakta hem de sürdürülebilirlik finansmanının gelişmesine katkı sağlamaktadır.

III.2 ÇOK TARAFLI KALKINMA BANKALARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK FİNANSMANI

Çok taraflı kalkınma bankalarını Dünya Bankası Grubu, Avrupa Yatırım Bankası, Avrupa Yeniden İmar ve Kalkınma Bankası, İslam Kalkınma Bankası Grubu, Asya Kalkınma Bankası ve Afrika Kalkınma Bankası oluşturmaktadır.

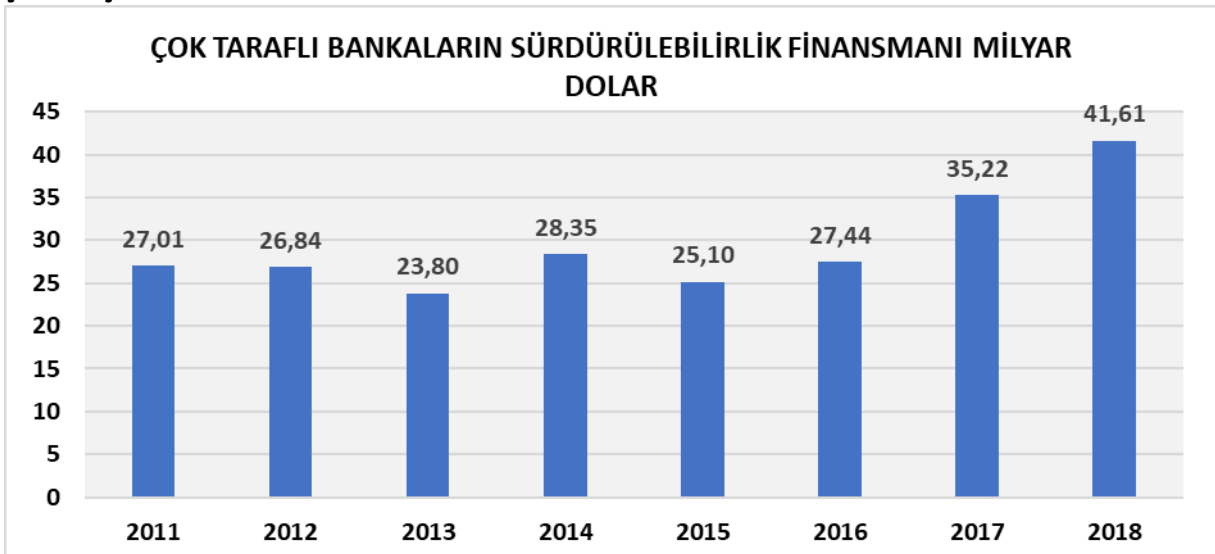
Bu bankalar açıkladıkları programlar kapsamında ülkelere, bankalara ve reel sektör şirketlerine finansman olanakları sağlamaktadırlar. 2000'li yılların ortasından itibaren çok

tarafı kalkınma bankalarının iklim değişimi ile mücadeleyi hedefleyen programları kapsamında sürdürülebilirliğin finansmanına ağırlık vermeye başladıkları görülmektedir.

Çok taraflı kalkınma bankalarının her yıl ortak sundukları raporlara göre bu kurumların sağladıkları iklim finansmanı 2018 yılında 41,6 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.

Çok taraflı bankalar ülkelerde sürdürülebilirlik ile ilişkili kamu yatırımlarını finanse etmektedir. Yine çok taraflı bankalar ülkelerdeki kalkınma ve yatırım bankalarına sürdürülebilirlik ile ilişkili projelerde kullanılmak üzere krediler vermektedir. Benzer şekilde reel sektör şirketlerine de artan oranda sürdürülebilirlik ile ilgili yatırımları için finansman sağlamaktadırlar.

Şekil.1 Çok Taraflı Bankaların Sürdürülebilirlik Finansmanı

Kaynak: Institute Of International Finance, Sustainable Finance In Focus, 2019 Mayıs

III.3 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK FİNANSMANI İÇİN DÜZENLEMELER

Sürdürülebilir finans ürün ve hizmetlerinin şekillenmesi ve gelişmesi için önemli unsurlardan biri uluslararası ve ulusal düzenlemeler ile mevzuatlardır. Sürdürülebilir finansman yeni bir gelişme alanıdır ve bu nedenle uluslararası ortak düzenlemeler yapılması önem kazanmaktadır. Uluslararası düzenlemeler ülkeler için de yol gösterici olmaktadır.

Küresel ölçekte sürdürülebilirlik finansmanı düzenlemeleri standartlar ve teşvik mekanizmaları alanlarında gelişme göstermektedir.

Standartlar daha çok genel kabul gören değerleri piyasaya tanıtarak bu çerçeveler doğrultusunda bir iyi uygulamalar kılavuzu oluşturmayı hedeflemektedir. 2018 yılının mart ayında yayınlanan Avrupa Birliği Sürdürülebilir Finans Eylem Planı AB bölgesinde sürdürülebilir finansman tanımlarının standardize edilmesine yönelik birçok hedef öngörmektedir. İlk önemli hedef AB yeşil tahvil standardının oluşturulmasıdır. Gelişmekte olan ekonomilerde de sürdürülebilir finans ürünlerine yönelik standardizasyon çalışmaları yapılmaktadır. Brezilya, Çin, Hindistan örnek ülkelerdir. Gelişmekte olan ülkelerde ülkeler

arası önemli bir örnek çalışma ise güneydoğu Asya Ülkeler Birliği (ASEAN)'ın yayınladığı yeşil tahvil standartlarıdır.

Teşvik mekanizmaları ise sürdürülebilir finansman uygulamalarının yaygınlaşmasını özendirmek ve desteklemek için maddi ve teknik teşvik mekanizmalarının uygulanmasını kapsamaktadır. KOBİ'lerde enerji verimliliği için oluşturulan kalkınma ajansı teşviklerinden yeşil tahvillerin danışmanlık masraflarının karşılanması amacıyla sağlanan devlet desteklerine kadar geniş çeşitli teşvikler uygulanmaktadır.

III.4 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK FİNANSMANI VE FİNANSAL ÜRÜNLER

Sürdürülebilirlik finansmanı kendine özgü finansal ürünler ve hizmetler yaratmaktadır. Bu finansal ürün ve hizmetlere yeşil finansman adı da verilmeye başlanmıştır. Günümüzde sürdürülebilirliğin finansmanı ile ilgili finansal ürünler ve hizmetler gelime göstermekle birlikte bu ürün ve hizmetlerin hangi kurallar ve kriterler çerçevesinde “yeşil” ya da “sürdürülebilir” sayıldığını belirleyen uluslararası kabul görmüş bir düzenleme veya tanımlama bulunmamaktadır. Sürdürülebilirliğin finansmanı ile ilgili ürün ve hizmetler bölgesel ve kültürel ihtiyaçlara bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Bu çerçevede Birleşmiş Milletler Çevre Programı Finansman Girişiminin kullandığı sınıflandırma en yaygın kabul gören tanımlama sistematüğını oluşturmaktadır.

Yeşil Krediler

Sürdürülebilir finans alanında başı çeken ürünleri yeşil krediler oluşturmaktadır. Yeşil kredilerin kalkınma finansmanı odaklı ve özel sektör uygulamasına yönelik farklı uygulamaları görülebilmektedir. İlk olarak Dünya Bankası gibi uluslararası kalkınma kuruluşları tarafından geliştirilen, çevre, yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği alanlarına özel sunulan kalkınma kredileri yeşil finansmanın da temelini oluşturmaktadır. Uluslararası kalkınma ve finans kuruluşlarının farklı yeşil temalı kredi programlarıyla yeşil finansman sektörü gelişme ve ilerleme fırsatı bulmaktadır.

“Yeşil” Olmayı Teşvik Eden Özel İçerikli Krediler

Özel sektör tarafında sürdürülebilir finansman alanında geliştirilmekte olan araçlardan birisi de yeşil kredilerdir. Yeşil kredi, finansal kaynak sahibinin dikkat edilmesini talep ettiği çevresel, sosyal, kültürel ve ekonomik bozulmalardan herhangi birinin azaltılmasını taahhüt eden projelere sağlanan bir fon olması yönüyle diğer kredilerden ayrılmaktadır.

Yeşil kredi uygulamaları, kullanıcının enerji verimliliği, enerji tasarrufu vb. yeşil performansını değerlendirerek müşterilere faiz oranlarında düşüş gibi farklı avantajlar sağlamakta, bu şekilde müşteriler için bir teşvik mekanizması da oluşturmaktadır. Enerji verimliliği kredileri, yeşil yapı finansman kredileri gibi yeşil temalı krediler artmaktadır.

Yeşil Sürdürülebilir Tahviller

Sürdürülebilir finansman araçları denildiğinde günümüzde en çok gündeme gelen ürünler yeşil/sosyal/sürdürülebilir tahvillerdir. Bu tahviller, süreç açısından bilinen bir tahvil ihracı olmakla birlikte konvansiyonel tahvillere ek olarak tahvil gelirlerinin yeşil/sosyal fayda sağlayan proje ve yatırımları finanse ya da yeniden finanse etmesi gerekmektedir.

Hisse Senetleri ve Endeks Fonları

Temiz enerji, enerji verimliliği ve düşük karbonlu ekonomi alanına destek olan faaliyetler yürüten halka açık şirketler bulunmaktadır; bu şirketlerin hisse senetlerine yatırım yapmayı tercih ederek sürdürülebilir ve sorumlu yatırımın desteklenmesi anlayışı, sürdürülebilir finans araçlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte yatırımcılar, risk anlayışları doğrultusunda yatırımlarını sadece bir şirket üzerinde sınırlamayı tercih etmemektedirler. Böylesi durumlarda bu alanda öne çıkan endeks fonları tercih edilmektedir. Uluslararası piyasalarda görülmeye başlanan temiz endeks ya da yeşil endeksler geniş bir coğrafya ve teknoloji/faaliyet alanı skalası içermektedirler.

Yeşil Menkul Kıymetleştirme

Menkul kıymetleştirme, kısaca bilançonun dönen varlıklar bölümünde stok halindeki uzun vadeli ancak taksitlere dayanan alacakların likit hale dönüştürülmesi işlemidir. Bu işlem, tahvil piyasaları için yeterli büyüklüğe kendi başlarına ulaşamayan küçük ölçekli projelere ait kredilerin derlenmesini sağlamaktadır.

Yeşil menkul kıymetleştirme ise, yatırımcıların varlıklar üzerindeki getirileri, altta yatan düşük karbonlu varlıkların nakit akışlarından çekilmektedir. Aynı uygulama sosyal konut, hastane gibi projeler ile sosyal/sürdürülebilirlik menkul kıymetleştirmeleri için de geçerli olabilmektedir.

III.5 SÜRDÜRÜLEBİLİR BANKACILIK İLKELERİ

Ulusal ve uluslararası finansal sistemler içinde finansal kaynaklara aracılık eden en büyük kurumlar bankacılık sektörü ve bankalardır. Bu itibarla bankalar için sürdürülebilir bankacılık ilkeleri geliştirilmiş olup bankaların bu ilkeleri benimsemesi ve uygulaması hedeflenmektedir. Sorumlu bankacılık ilkelerini Birleşmiş Milletler Çevre Programı finansal girişimi hazırlamıştır. İlkeler Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda Eylül 2019 tarihinde New York'da tüm dünyadan destekçi bankaların üst düzey temsilcilerinin katılımlarıyla açıklanacaktır.

Bankacılık sektörünün sürdürülebilir gelecek inşasındaki rol ve sorumluluklarını belirleyen Sorumlu Bankacılık İlkeleri ile bankacılık sektörünün Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Paris İklim Anlaşması ile uyumlu hale getirilmesi amaçlanmaktadır.

İlkeler ile bankacılık sektörüne strateji, portföy ve işlemler gibi her kademedeki ve her faaliyet alanında sürdürülebilirliği gözetilen kapsamlı bir çerçeve sunulmaktadır.

Sorumlu bankacılık ilkeleri uyum, etki ve hedef belirleme, müşteriler, paydaşlar, yönetim ve kültür, şeffaflık ve hesap verebilirlik olmak üzere altı alana odaklanmış bulunmaktadır.

Uyum: İş stratejilerinin, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, Paris İklim Anlaşması ve ilgili ulusal ve bölgesel çerçevelerde belirtildiği gibi, bireylerin ihtiyaçlarına ve toplumun hedeflerine uygun olacak ve katkıda bulunacak şekilde uyumlu hale getirilmesi

Etki ve Hedef Belirleme: Faaliyetlerden, ürünlerden ve hizmetlerden kaynaklanan olumsuz etkilerin, insanlara ve çevreye karşı risklerin azaltılarak olumlu etkilerin sürekli artırılması. Bu amaçla, yüksek etkili hedeflerin belirlenip paylaşılması.

Müşteriler: Sürdürülebilir uygulamaları teşvik etmek, mevcut ve gelecek nesiller için ortak refah yaratan ekonomik faaliyetleri mümkün kılmak üzere faaliyetlerin müşterilere karşı sorumluluk bilinciyle hayata geçirilmesi.

Paydaşlar: Toplumsal hedeflere ulaşmak için proaktif ve sorumlu bir şekilde ilgili paydaşlarla istişarelerde bulunmak.

Yönetişim ve Kültür: Etkin yönetim ve sorumlu bir bankacılık kültürü ile bu ilkelere bağlılık göstermek.

Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik: İlkelerin bireysel ve kolektif olarak ne kadar uygulandığının periyodik olarak gözden geçirilmesi, olumlu ve olumsuz etkilerinin, toplumun hedeflerine katkısının şeffaf şekilde ölçülmesi.

Sürdürülebilirlik faaliyetlerinin bankalara ve finans kuruluşlarına sağlayacağı önemli faydalar bulunmaktadır; Uluslararası kaynakların gerekliliklerine uyum, yeni ürünler geliştirme şansı, daha uygun şartlarda finansmana erişim olanağı, Uluslararası finans kuruluşları ve yatırımcılar nezdinde önemli ölçüde prestij sağlanması, Yatırımcı dünyası için ilgi artırıcı bir materyal olması (Sürdürülebilirlik endeksleri yatırımcılar tarafında yükselen bir ilgiye mazhurdur), Gelecekte oluşacak yasal yaptırımlara hızlı adaptasyon sağlanması (dünyada birçok ülkede bu çalışmalar zorunlu hale getirilmiştir), Yeni yatırım enstrümanları (yeşil kredi, yeşil tahvil vb.), yeni ürünler, yeni kredi araçları (yenilenebilir enerji, enerji verimliliği, sürdürülebilir turizm, yeşil belediyeçilik, akıllı şehirler, düşük karbonlu ulaşım vb.) oluşmasına katkı sağlanması.

III.6 YEŞİL FİNANSAL SİSTEM İÇİN MERKEZ BANKALARI VE DÜZENLEYİCİ KURUMLAR AĞI

Dünya genelinde Merkez Bankaları ile finansal piyasaların düzenleyici kurumları yeşil finansal sistemin geliştirilmesi amacı ile bir ağ oluşturmuşlardır. Katılımın gönüllü olduğu bu ağ 2017 yılı aralık ayında kurulmuştur. 2019 haziran ayında 36 üye ile faaliyete geçmiştir. Bir forum niteliğindeki birliktelik iklim değişimi karşısında risklerin anlaşılması ve yönetilmesi için finansal sistemde yapılacakların ortaya konulmasını amaçlamaktadır.

Girişimin faaliyetleri sürdürülebilirliğin finansmanı alanında deneyimlerin ve iyi uygulama örneklerinin paylaşılması, finansal sektörde sürdürülebilirlik kaynaklı risklerin tanımlanması ve etkin yönetimi ile sürdürülebilirlik için gerekli finansal kaynakların harekete geçirilmesi olarak belirlenmiştir.

Girişim bu çerçevede sürdürülebilirliğin finansmanı için düzenleme ve gözetim-denetim kuralları geliştirecek, küresel iklim değişiminin finansal sektör ve küresel ekonomi üzerindeki riskleri izlenecek ve raporlanacak, yeşil finansmanın gelişmesi için kolaylaştırıcı ve teşvik edici düzenlemeler yapılacaktır.

III.7 YEŞİL TAHVİLLER VE YEŞİL KREDİLER

Sürdürülebilirliğin finansmanı konusunda en önemli gelişme gösteren finansal ürün ve hizmet yeşil tahvillerdir. Yeşil tahviller, konvansiyonel bir tahvil ihracı süreci ile benzer olarak ilerlemektedir. Bununla birlikte, yeşil tahvilleri farklı kılan, tahvilden elde edilen gelirlerin yeşil fayda sağlayan proje ve yatırımları finanse ya da yeniden finanse etmek için kullanılmasıdır.

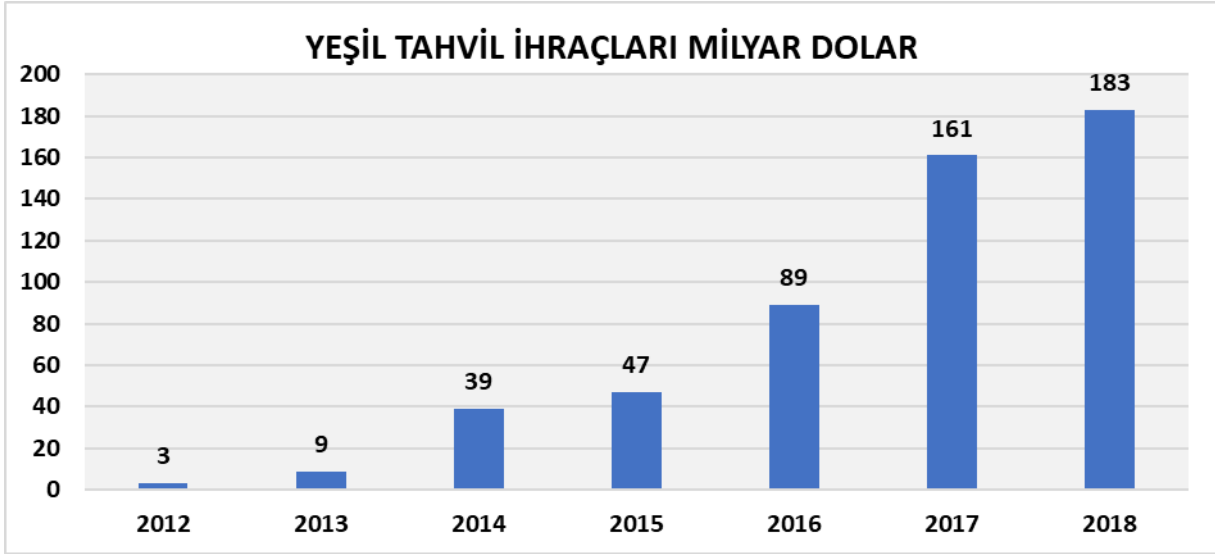
Yeşil tahviller, olumlu çevresel ve/veya iklimsel faydaları bulunan projeleri finanse etmek amacıyla oluşturulmuştur. Yeşil tahvillerin çoğunluğu yeşil "gelir kullandırımı" veya varlığa dayalı tahvillerdir. Bu tahvillerden elde edilen gelirler yeşil projeler için ayrılmıştır, ancak ihracçının tüm bilançosu tarafından desteklenmektedir. Ayrıca zaman içinde yeşil "gelir kullandırımı" kapsamında, yeşil proje tahvili ve yeşil menkul kıymetleştirilmiş tahviller de oluşmuştur. Yeşil tahvil piyasası, 2007 yılında çok taraflı finans kuruluşları Avrupa Yatırım Bankası ve Dünya Bankası'nın ihracıyla başlamıştır.

Dünya Bankası'nın yeşil tahvili, iklim sorununu ele alan projeleri destekleyen AAA derecelendirmeli ürünlere yönelik bulunan özel yatırımcı talebine cevap vermek üzere İsveç SEB Bankası ile ortaklaşa tasarlanmıştır. Mart 2013'te bir Dünya Bankası kuruluşu olan IFC tarafından bir saat içinde ihraç edilen yeşil tahvilin ardından piyasa olumlu tepki vererek büyümüştür.

Küresel yeşil tahvil ihraçları 2012 yılında 3 milyar dolar iken 2017 yılında 161 milyar dolara ulaşmış 2018 yılında ise 183 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Yeşil tahvil ihracında ilk sırayı bankalar ve diğer finansal kuruluşlar almaktadır. Kalkınma Bankaları, merkezi hükümetleri yerel yönetimler, işletmeler ve diğer kamu kuruluşları diğer önemli ihraççılardır.

Şekil.2 Küresel Yeşil Tahvil İhraçları

Kaynak: Climate Bonds Initiative, 2019

Uluslararası finans kuruluşları ve özel sektöre ek olarak belediyeler ve bölgesel yönetimlerin de yeşil tahvil ihraçları bulunmaktadır. İlk yeşil belediye tahvili Haziran 2013'te Massachusetts'te ihraç edilmiştir. Göteborg, Ekim 2013'te ilk yeşil şehir tahvilini çıkarmıştır.

Sürdürülebilir tahvillerin odak alanları çevre başlığı altında yenilenebilir enerji, temiz ulaşım, emisyonların azaltılması ile enerji ve kaynak verimliliği olurken sosyal/ekonomik başlığı altında sosyal kapsayıcılığın artırılması, altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi ve temel hizmetlere erişim konuları öne çıkmaktadır.

Yeşil tahviller, yatırımcılar için de yeni ve alternatif bir iş stratejisi olarak değerlendirilmektedir. Uluslararası finans piyasalarında yatırımcılar giderek artan bir hızla yeşil tahvilleri yatırım süreçlerine entegre etmeye odaklanmaktadır. Bu bağlamda yeşil tahviller, yatırımcıların çevresel ve sosyal amaçlarına ulaşmalarında yardımcı olmaktadır.

Yatırımcıların gözünden yeşil tahviller aşağıdaki fırsatları sunmaktadır: Ek risk veya maliyet almadan yeşil projeleri finanse etme imkânı, tahvillerde daha şeffaf gelir kullandırma süreçleri, uluslararası sorumlu yatırım girişimlerine (BM Sorumlu Yatırım Prensipleri PRI ve İklim Değişikliği Kurumsal Yatırımcıları Grubu IIGCC gibi) imzacı yatırımcıların bu girişimlerin

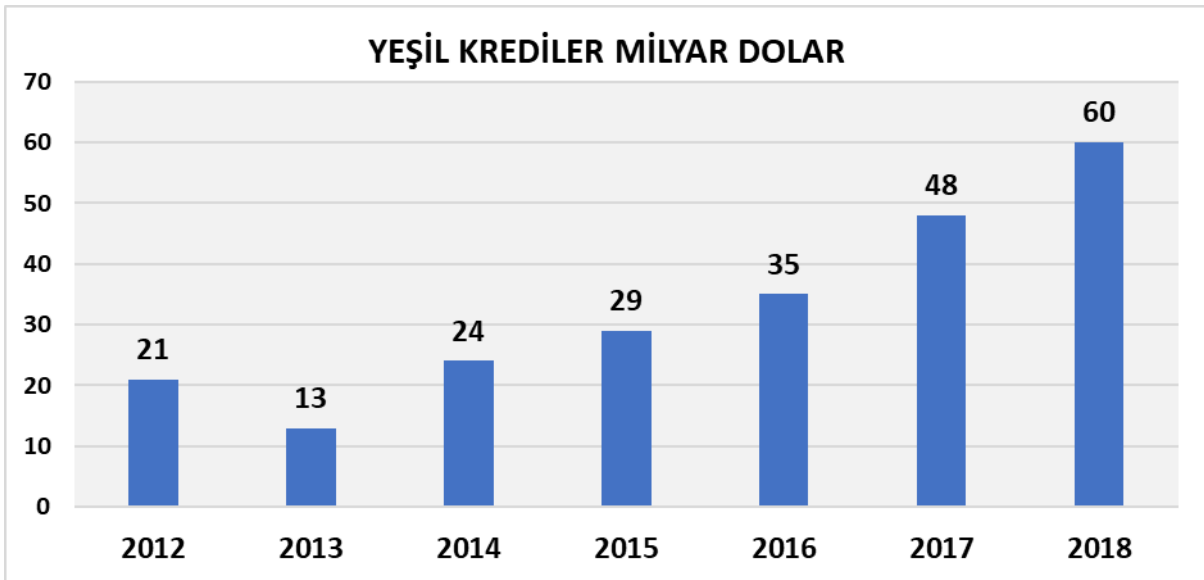
taahhütlerini yerine getirme fırsatı, sabit gelirli yatırımların varlık sahiplerine yönelik iklim etkileri hakkında raporlama yapılması.

Yeşil/sosyal tahviller yatırımcılar için hem taahhütlerini yerine getirme fırsatı hem de sorumlu yatırım çerçevesinde yeni bir yatırım alanı sunmaktadır. Yatırımcıların bu eğilimine yönelik olarak, borsalar ve yatırım hizmeti şirketleri yeşil tahvillerin bir yatırım ürünü olarak sunulduğu yeşil tahvil endeksleri oluşturmaya başlamıştır. Uluslararası piyasalarda bu yeşil tahvil endekslerinin uygulamalarının arttığı gözlenmektedir.

Bununla birlikte, yatırımcıların yeşil ve sosyal tahvilleri bir avantaj mekanizması olarak kullanmaları için tahvillerin yeşil ve sosyal kriterlerinin kurallara uygun şekilde kurgulanmış olması önem arz etmektedir. Bu nedenle, Yeşil Tahvil Prensiplerinin (GBP) de önerdiği üzere, ihraççıların tahvil çerçevelerine bağımsız bir kurum tarafından değerlendirilerek görüş alınması beklenmektedir.

Yeşil krediler pazarı niş bir kredi alanı olmakla birlikte hızlı bir gelişme göstermeye başlamıştır. 2018 yılı itibarıyla yıl içinde kullanılan yeşil kredilerin tutarı 60 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılına göre yüzde 30 büyüme sağlanmıştır. Kullanılan yeşil kredilerin ortalama vadesi 15 yıldır. Yeşil krediler sürdürülebilirlik ile ilgili projelerin finansmanında uzun vadeli fon sağlayan en önemli finansal araç haline gelmektedir.

Şekil.3 Kullanılan Yeşil Krediler

Kaynak: Institute of International Finance, Sustainable Finance in Focus, 2019 Mayıs

En çok yeşil kredi verilen ülkeler sırası ile ABD, İngiltere, İspanya ve Hindistan'dır. Yeşil kredilerin kullanım alanlarında ilk sıraları enerji projeleri, su ve diğer alt yapı projeleri, sanayi

firmaları ve finansal kuruluşlar almaktadır. Nisan 2019 itibariyle kullanılan toplam yeşil kredilerin 99,4 milyar dolarlık bölümü Euro cinsinden verilmiştir. ABD doları cinsinden kullanılan kredilerin büyüklüğü ise 31,8 milyar dolardır. Gelişen ülkeler içinde Hindistan, Çin, Güney Afrika, Brezilya ve Endonezya ile BAE en çok yeşil kredi kullanılan ülkelerdir.

III. 8 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE SORUMLU YATIRIM

Küresel finansman sistemi içinde finansal araçlara yatırım yapan kurumsal ve bireysel yatırımcılar için sürdürülebilir ve sorumlu yatırım anlayışı gelişmekte ve önemli bir eğilim haline gelmektedir.

Sürdürülebilir ve sorumlu yatırım riski azaltmak ve uzun vadeli getirileri artırmak için geleneksel yatırım anlayışını sürdürülebilirlik anlayışı ile birleştirilmesidir. Sürdürülebilir ve sorumlu yatırım, finansal amaçlar ile sermayenin çevresel, sosyal ve yönetsel faktörlerin bütününe dikkate alacak şekilde yönetilmesini taahhüt etmektedir.

Çevresel faktörler bir şirketin çevreyi olumlu veya olumsuz yönde etkileyen faaliyetlerinin herhangi bir yönüyle ilgilidir. Sosyal faktörler; sağlık ve eğitimin geliştirilmesi gibi toplumla ilgili konulardan, insan haklarına uyum, ayrımcılık yapmama ve paydaş katılımı dahil olmak üzere işyeri ile ilgili konulara kadar çeşitlilik göstermektedir. Yönetsel faktörler ise bir şirketin kurumsal yönetiminin, kültürünün, risk profiline ve diğer özelliklerinin kalitesi ile ilgilidir. Yönetim kurulunun sorumluluğu, sosyal ve çevresel konuların stratejik yönetimi konularını da içermektedir. Ayrıca, şeffaf raporlama, sorumlu yönetim gibi ilkeleri vurgulamaktadır.

Sürdürülebilir ve sorumlu yatırımların ana oyuncuları yatırım fonlarıdır. Özellikle Avrupa ve ABD'deki yatırım fonları ve borsa yatırım fonlarının sürdürülebilir ve sorumlu yatırımları büyüklüğü 750 milyar doları aşmış bulunmaktadır. Sürdürülebilir yatırım stratejileri temel alınarak oluşturulan fonlara olan bireysel ve kurumsal talebin de son yıllarda hızla arttığı görülmektedir.

Sürdürülebilirlik konularının yatırımlara dâhil edilmesine yönelik düzenlemeler de hükümetlerin gündeminde bulunmaktadır. Bu konuda, Avrupa Birliği ve diğer Avrupa ülkeleri, direktiflerle uygulamaya yön verirken Asya'da daha çok çevresel sorunlara yönelik düzenlemeler hükümetlerin gündeminde yer almaktadır.

Bu konudaki gelişmelere yön veren Sorumlu Yatırım İlkeleri sorumlu yatırımı savunan yatırımcıların, varlık sahiplerinin ve portföy yöneticilerinin bir araya geldiği, dünyanın önde gelen uluslararası ağlarından birisidir.

III.9 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLANTILI RİSKLER VE FİNANSAL BİLDİRİMLER

Sürdürülebilirliğin finansmanında yaşanan gelişmeler bu finansmanı kullanan kurumlar ve şirketler için de yeni eğilimler ve kurallar ortaya çıkarmaktadır. Bu eğilimlerin başında kurumların ve şirketlerin sürdürülebilirlik ile ilgili karşı karşıya kaldıkları riskleri açıklamaları ile sürdürülebilirlik ile ilişkili finansal bildirimlerde bulunmaları gelmektedir.

Kurumlar ve şirketler sürdürülebilirlik bağlamındaki risklerini ve bu risklerin yönetimine ilişkin şeffaf bilgileri paylaşmaya başlamışlardır. Sürdürülebilirlik finansmanının gelişimi (i) kurumların ve şirketlerin bilgi akışının doğru şekilde sağlanması, (ii) finans ve ekonomide bu bilginin içselleştirilmesi ve karar alma süreçlerinde etkin şekilde kullanılması, (iii) ilgili risklerin etkin şekilde izlenmesi ve yönetilebilmesi ile mümkün olabilecektir.

Kurumların ve şirketlerin sürdürülebilirlik ile ilgili karşı karşıya kaldıkları riskleri açıklamaları ile sürdürülebilirlik ile ilişkili finansal bildirimlerde bulunmaları konusunda da uluslararası ortak normların oluşturulması çalışmaları sürmektedir.

G20 Finansal İstikrar Kurulu tarafından oluşturulan İklim ile Bağlantılı Finansal Beyanlar Görev Gücü ortaya koyduğu somut önerilerle tüm ekonomileri ve finans dünyasını yakından ilgilendiren bir sorumluluklar çerçevesi ortaya koymaktadır. Söz konusu öneriler doğrultusunda ekonomideki tüm aktörlerin iklim değişikliği bağlantılı riskleri nasıl yönettiklerini, iklim değişikliğinden nasıl etkileneceklerini ve iklim değişikliğini nasıl etkileyeceklerini beyan etmeleri bir norm haline gelmektedir.

III.10 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE YENİ KREDİ DERECELENDİRME YAKLAŞIMLARI

Uluslararası ve ulusal finansal sistemler içinde bankalardan ve sermaye piyasalarından finansman kullanacak firmalar için kredi derecelendirme önemli bir koşuldur. Kredi derecelendirme finansman kullanacak kurumların ve şirketlerin finansal risklerini ve mali yapısını ortaya koymaktadır.

Sürdürülebilirliğin finansmanında yaşana gelişmeler sürdürülebilirlik uyumunu da kredi derecelendirmelerin bir kriteri haline getirmeye başlamıştır. Bu konuda ilk adım Avrupa Birliği'nde atılmıştır.

Avrupa Birliği'ndeki kredi derecelendirme kuruluşlarının doğrudan denetleyicisi olan Avrupa Menkul Kıymetler ve Piyasalar Otoritesi kredi derecelendirme kuruluşları için sürdürülebilirlik konularına ilişkin önerilerini içeren kılavuzlar yayımlamıştır. Kredi derecelendirme kuruluşları için yayımlanan bu yeni çevresel ve sosyal kurumsal yönetim açıklama kılavuzları sürdürülebilirlik unsurlarının hem kredi derecelendirme piyasasında hem de kredi derecelendirme süreçlerinde nasıl ele alınacağını ortaya koymaktadır.

Kredi derecelendirme piyasasındaki sürdürülebilirlik konularına yönelik hazırlanmış olan kılavuzlar ile kredi derecelendirme süreçlerinde sürdürülebilirlik unsurlarının dikkate alınması bir zorunluluk olmamakla birlikte bir gereklilik olarak tavsiye niteliği taşımaktadır.

Derecelendirme yaptıran ve/veya zorunlu olarak yapılan kurum ve kuruluşların şimdiden hazırlanmaları onlara önemli kazançlar sağlayacaktır. Nitekim bugün gereklilik olan koşullar oluştuktan sonra hiç kuşkusuz yakın gelecekte zorunluluk haline gelecek.

III.11 SÜRDÜRÜLEBİLİR FİNANSMAN VE İŞLETMELER

Sürdürülebilir finansman ile küresel finansal sistemde önemli değişimler yaşanmaktadır. Buna bağlı olarak finansman kullanacak olan işletmeler için de çok farklı bir finansal çevre oluşmaktadır. Finansal kaynakların kullanımında sürdürülebilirlik ile uyum en önemli kriter veya koşul haline gelmektedir. Bu nedenle finansal kaynak kullanan işletmeler de sürdürülebilirlik ile uyumu stratejik iş öncelikleri arasına almaya başlamaktadır. Orta – uzun vadede sürdürülebilirlik ile uyum sağlayamayan işletmelerin finansal kaynak kullanamayacağı veya çok pahalı kullanacağı bir finansal dünyaya doğru gidilmektedir. İşletmeler her türlü faaliyetlerinin finansmanı için artık sürdürülebilirlik ile uyumlu olmak zorundadır.

İşletmelerin kredi derecelendirme ve değerlendirme süreçlerinde finansal, teknik veya ekonomik konular beraberinde artık çevresel ve sosyal etki başlıklarının da değerlendirilmektedir.

Bankalar çalışma ilkelerine göre bir çevresel ve sosyal risk değerlendirme sistemi oluşturmaktadır. Finansman sağlamayacakları sektörleri içeren bir yasaklı liste belirlemektedirler. Bu liste belirlenirken en başta çevresel ve sosyal kriterler kullanılmaktadır. Böylelikle kredi başvurularında kullanılacak olan sistem altyapısı oluşturulmuş olmaktadır.

İşletmelerin yeni yatırım için proje ve işletme oluşturulan sisteme göre çevresel ve sosyal değerlendirme sürecine tabi tutulmakta ve risk kategorilerine göre sınıflandırılmaktadır. Risk kategorilerine örnek vermek gerekirse yüksek riskliler Kategori A, orta riskliler Kategori B ve düşük riskliler Kategori C olarak tanımlanabilmektedir.

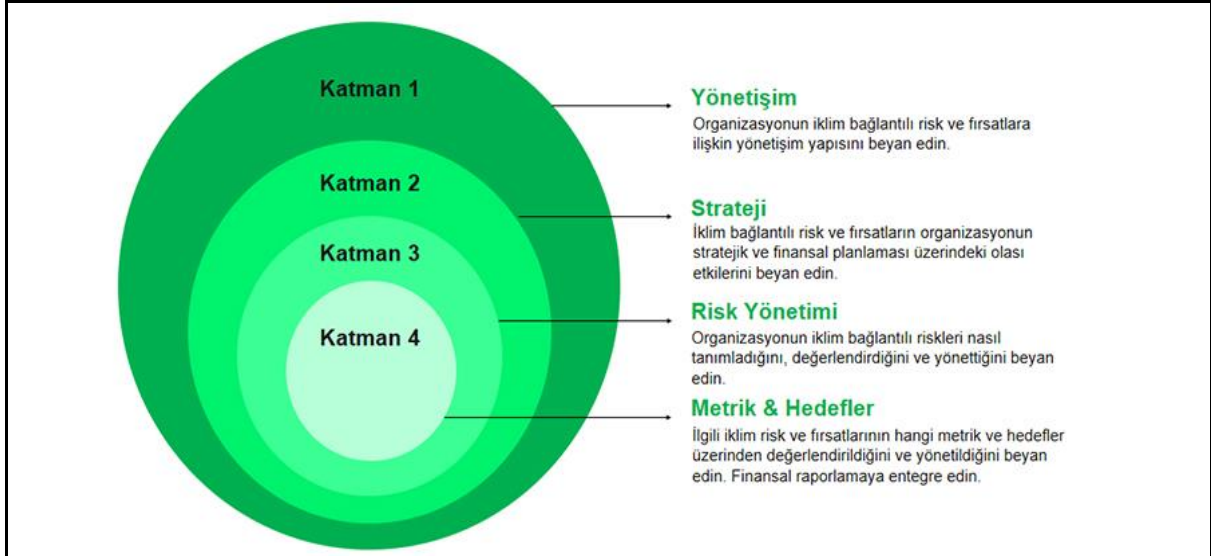
Bankaların kurguladıkları sisteme göre, yüksek ve/veya orta riskli projelerin çevre ve sosyal alanlarla ilgili tüm dokümanları detaylı olarak incelenerek banka ekibi veya bağımsız danışmanlar tarafından saha ziyaretleri gerçekleştirilmektedir. Çevresel ve Sosyal Eylem Planları hazırlanmaktadır. Bankalar, müşterinin de onayının alındığı bu doküman ile proje riskleri ve bu risklerin proje süresince nasıl yönetileceği konusunda müşteri ile mutabakat

sağlamaktadır. Bu doküman içeriğinde, paydaş katılımı ve şikâyet mekanizması süreçleri, İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) ile ilgili mevzuata uyumu, projenin sulak alanlara yakınlığı, Yeniden Yerleşim Planı'nın varlığı (kamulaştırma kapsamında zorunlu fiziksel ya da ekonomik yeniden yerleşim olan projelerde), biyolojik çeşitlilik çalışmaları ve karbon emisyonları bakımından yüksek riskli projelerin operasyon döneminde yaratacağı ilave sera gazı emisyonlarının miktarı ve oluşacak karbon maliyeti gibi hususlar yer almaktadır. Projeler her yıl düzenli olarak izlenmekte ve raporlanmaktadır.

İşletme ve projenin yukarıda belirtilen alanlardaki kriterleri karşılayamaması halinde mali ve ekonomik kriterler karşılanmış olsa dahi kaynak kullandırılmamaktadır.

İşletmeler finansman yönetiminde ve finansman kullanımında sürekli olarak sürdürülebilirlik ile uyumlarını ortaya koymak zorundadırlar. İşletmeler bu nedenle sürdürülebilirlik ile uyumlarını sağlamakta ve bunları düzenli olarak raporlamaktadırlar. Finansal Raporlama içinde sürdürülebilirlik ile ilgili risklere ve bunların yönetimine ilişkin bilgilere aşağıdaki standartlar çerçevesinde yer verilmektedir.

Şekil.4 İşletmelerin Finansal Raporlamaları İçinde Sürdürülebilirlik Riskleri ve Yönetimi

Kaynak: G20 Finansal İstikrar Kurulu, İklim Değişikliği Bağlantılı Finansal Beyanlar Görev Gücü (TCFD), Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, ESCARUS

TCDF, şirketlere, iklim bağlantılı risklerin ve düşük karbon ekonomisine geçiş sürecinin kurum stratejilerinde, iş süreçlerinde, gelecek planlarında ve finansal durumlarında oluşturabileceği uzun ve kısa vadeli şoklar karşısındaki dayanıklılıklarını ve toparlanabilme kapasitelerini, farklı iklim senaryoları kapsamında (özellikle Paris Anlaşması hedefleri göz önüne alarak) test etmelerini ve sonuçlarını kamuoyuna beyan etmelerini öneriyor. Bu beyanların ilk aşamada hâlihazırdaki raporlama (CDP, GRI, sürdürülebilirlik ve entegre raporlama) süreçleri üzerinden yapılması tavsiye edilmektedir.

III.12 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN FİNANSMANI ÇERÇEVESİNDE KARBON TİCARETİ VE KARBON PİYASALARI

Karbon ticareti, Kyoto Protokolü'nün emisyon sınırlamalarının ortaya çıkardığı, piyasa bazlı bir takas mekanizmasıdır. Emisyon ticareti sistemlerinde (ETS), sisteme dahil her ülke için belli bir emisyon miktarı belirlenmektedir. Kendilerine sağlanan emisyon hakkının üzerine çıkan ülkeler, emisyonlarını azaltma ya da emisyon miktarları üst sınıra ulaşmamış kullanıcıların emisyon hakkından satın alma opsiyonuna yönelmektedirler. Toplam hakkın sınırlandırıldığı ve kontrol edildiği emisyon ticaret mekanizması, arz-talep dengesine bağlı olarak kendilerine tahsis edilen miktarı kullanmayan ülke – ya da şirketlerin – haklarını bedeli karşılığında diğer ülke ya da şirketlere satmasını mümkün kılmaktadır. Karbon ticareti, bir nevi sertifika olan karbon kredileri aracılığı ile yapılmaktadır.

Karbon ticaret sistemlerinin yaratmış olduğu Karbon Piyasaları, karbon ticaretinin hem yerel hem de küresel ölçekte yapılmasını sağlamaktadır. Bu piyasalar, sadece karbon ticaretini mümkün kılmakla kalmaz aynı zamanda karbon için bir ekonomik değer belirleyerek karbonun bu maddi değerinin karbonla ilişkili ürün ve hizmetlere de eklenmesini sağlamaktadır.

Karbon piyasaları, ülkelerdeki yasal mevzuata bağlı olarak zorunlu ve gönüllü piyasalar olarak faaliyet göstermektedir. Her geçen gün yeni yerel, ulusal ve uluslararası karbon piyasaları oluşmaktadır. Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sistemi (AB ETS), dünya çapında faaliyet gösteren en eski ve en büyük karbon piyasasıdır.

CO2 emisyonlarına bağlı olarak karbon fiyatlandırması üzerinden yapılan vergilendirme sistemine karbon vergisi adı verilir. Üretim sonucu ortaya çıkan ton CO2 eşdeğer salımın vergilendirmesi şeklinde düzenlenmektedir. Günümüzde 16 ülke, karbon vergisi sistemi uygulamaktadır. Vergi genellikle fosil yakıtlar üzerinden uygulanmakla birlikte, farklı ülkelerde farklı şekillerde uygulanabilir. Karbon vergisi mekanizması, karbona sabit bir fiyat atayarak ekonomik açıdan verimli bir çözüm sunmakta ve tüketicileri daha az emisyona neden olma konusunda teşvik etmektedir. Ancak karbon vergisi sisteminde emisyon azaltımı için kesin bir miktar belirlenmemektedir.

IV. TEMİZ ÜRETİM VE TEMİZ TEKNOLOJİLER

İklim değişimi ile ortaya çıkan risklerin yönetilmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanması ihtiyacı üretim süreçlerinde de önemli değişikliklere yol açmaktadır. Öncelikle üretim süreçleri ile sürdürülebilirlik ile uyumlu hale gelmektedir. Üretim giderek temiz üretim halini almaktadır. Temiz üretim yapılmasını sağlayan ise temiz üretim teknolojileri veya temiz teknolojilerdir.

Sürdürülebilirlik ihtiyacı bir yandan işletmeleri temiz üretime yönlendirirken, diğer yandan girişimciler temiz teknolojiler geliştirmekte ve uygulamaktadırlar.

IV.1 ÜRETİM SÜREÇLERİNDE DÖNÜŞÜM VE TEMİZ ÜRETİME GEÇİŞ

Çevresel değerlerin tahribinin önlemesine yönelik olarak geliştirilen ve yakın döneme kadar yoğun olarak kullanılan üretim yaklaşımı kirleticilerin ortaya çıktıktan sonra artırılarak bertaraf edilmesi olmuştur. Kirlilik kontrolü yaklaşımı olarak nitelenen bu yaklaşım kirleticilerin ortaya çıktıktan sonra çeşitli çevre teknolojileri kullanılarak bertaraf edilmesi ya da giderimi olarak tanımlanmaktadır.

Kirleticinin böylesi bir yaklaşımla giderilmesi ise yüksek yatırım gereksinimini de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle ürün ve hizmet üreten kurum ve sektörler bu sorunun daha ucuz çözüm yollarını aramaya yönelmiştir. Ayrıca artan çevre duyarlılığı özellikle gelişmiş ülkelerde yaşayan tüketicilerin artan bir şekilde üretim, kullanım ve kullanım sonrası süreçlerde çevreye daha az zarar veren ürünleri ve süreçleri tercih etmelerine neden olmuştur.

Bu yeni eğilimler sonucu yapılmaya başlanan çalışmalar üretim sürecinde faydalı bir ürüne dönüşmeden atık haline gelen hammaddelerin daha etkin kullanımı sonucu, kayıpların önlenileceğini ve aynı zamanda atık üretiminin de azalabileceğini ortaya çıkarmıştır. Bunu üretim ve hizmet sektörlerinde verimliliğin arttırılması, üretim için kullanılan hammaddelerin çevreye daha az zararlı olanlar ile değiştirilmesi, üretim ve kullanım sürecinde gerekli olan su ve enerji ihtiyaçlarının düşürülmesi gibi yaklaşımlar izlemiştir. Sonuçta atık azaltılması, geri dönüştürme, yeniden kullanım, ürün ve hizmetlerin çevreye daha duyarlı tasarımı, vb. konular üzerinde yapılan araştırmalar hızla artmış ve “kirlilik kontrolü” yaklaşımlarının yerini “temiz üretim” yaklaşımları almaya başlamıştır.

Tüm bu nedenlerden dolayı pek çok ülke kirlilik kontrolü yaklaşımına oranla temiz üretim uygulamalarına ağırlık vermeye başlamıştır.

IV.2 TEMİZ ÜRETİM KAVRAMI

“Temiz üretim” kavramı, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) tarafından “bütünsel ve önleyici bir çevre stratejisinin ürün ve süreçlere sürekli olarak uygulanması ile insanlar ve çevre üzerindeki risklerin azaltılması” olarak tanımlanmaktadır.

Çevresel sorunları ortaya çıktıktan sonra gidermeye çalışan “kirlilik kontrolü” yaklaşımlarının tersine, “temiz üretim” yaklaşımları çevresel konuların endüstriyel, kentsel, tarımsal, vb. her türlü insani etkinliğin tasarımı aşamasında bir parametre olarak planlanma süreçlerine dahil edilmesini gerektirmektedir.

Alışlagelmiş kirlilik kontrolü yaklaşımlarının tersine temiz üretim yaklaşımı kirliliği oluşmadan önlemeyi/ azaltmayı hedeflemektedir. Kirlilik kontrolü yaklaşımları, üretim ve tasarım aşamalarını değişmez faktörler olarak benimseyip kirliliği de bu aşamaların kaçınılmaz bir sonucu olarak görmekte ve kirlilik ortaya çıktıktan sonra bu soruna çözüm getirmeye çalışmaktadır. Dolayısı ile bu yaklaşımlar kirliliği daha iyi tanımlama ve atıkları arıtma ve bertaraf etme üzerine odaklanmakta ve kuruluşlara önemli miktarlarda ek maliyet getirmektedir.

Temiz üretim yaklaşımları ise kirliliği ve atıkları büyük ölçüde tasarım, kaynak kullanımı ve üretim prosesleri aşamalarındaki yetersizlik, verimsizlik ve etkisizliğin bir sonucu olarak görmekte ve soruna bu aşamalarda gerekli gelişmeleri sağlayarak çözüm getirmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle, sadece atık oluşumunu azaltmakla kalmayıp, aynı zamanda ekonomik faydalar da sağlamaktadır. Temiz üretimin doğal süreçler ile uyumlu ve çevre dostu yeni ürün, süreç, sistem ve hizmetlerin geliştirilmesi ile olduğu kadar, sürdürülebilirlik kavramı ile de yakından ilişkisi vardır.

Ayrıca UNEP, temiz üretim yaklaşımının ülkelerin uluslararası anlaşmalara ilişkin sorumlulukların yerine getirilmesinde önemli bir rolü olduğunu belirtmektedir.

Kirlilik kontrolü yaklaşımları sadece yürürlükte olan yasa ve yönetmelikler ile uyum içinde olmayı amaçladıklarından, kuruluşların çevresel performanslarına katkıda bulunma girişimleri ancak yasa ve yönetmeliklerde oluşacak bir değişiklik ile olasıdır. Sadece yasa ve yönetmeliklerle uyum içinde olmayı amaçlayan bir yaklaşım pek çok potansiyel gelişmeyi göz ardı etmekle kalmamakta, aynı zamanda köklü değişikliklerin ortaya çıkması durumunda hazırlıksız yakalanmakta ve ancak yüksek maliyetli girişimler ile istenilen konuma gelebilmektedir.

Temiz üretim yaklaşımları ise, kuruluşun kendi inisiyatifi ile çevresel performansını sürekli olarak artırmayı sağlamak ve dolayısı ile bu gelişmelerin yasa ve yönetmelik gibi statik olguların gereksinimleri ile sınırlanmasını engellemektedir. Kirlilik önleme yaklaşımlarını benimseyen ve uygulayan kuruluşlar çevresel performanslarını bu yasa ve yönetmeliklerin gerektirdiği seviyeden çok daha yüksek bir seviyeye çekeceklerinden, ileride yürürlüğe girecek daha katı yasa ve yönetmelikler ile uyum konusunda zorluk çekmeyeceklerdir.

IV.3 TEMİZ ÜRETİM KAVRAMININ GELİŞİMİ

Birleşmiş Milletler Çevre Programı-Teknoloji, Endüstri ve Ekonomi Bölümü (UNEP-DTIE) 1989'da Temiz Üretim Programı'nı başlatarak konu üzerinde bir bilinç yaratılması, kurumsal yapının oluşturulması ve faydalarının gösterilerek, sürdürülebilir kalkınma çabalarının yaygınlaştırılmasına yönelik ilk önemli adımı atmıştır. O günden bu yana pek çok ülke, kurum, kuruluş tarafından benimsenen "temiz üretim" kavramı küresel bir nitelik kazanmıştır. Örneğin, 1992 yılında yapılan Rio Zirvesinde "sürdürülebilir kalkınma kavramını hayata geçirmek için önemli bir strateji" olarak bahsi geçen temiz üretim kavramına Gündem 21 Programı'nda pek çok gönderme yapılmıştır.

Çeşitli ülke örnekleri incelendiğinde temiz üretim kavramının bir ülkedeki gelişimi genellikle konu üzerinde bir bilinç oluşturulması ile başlamış, üretim ve hizmet sektörlerindeki örnek uygulamaları da içeren kapasite oluşturma çalışmaları ile devam etmiştir. Oluşturulan ortaklıklar ve bilgi paylaşım ağları ile temiz üretim uygulamalarının yayılmasına çalışılmış, bunları finansal mekanizmaların oluşturulması ve gerekli politika reformlarının yapılması izlemiştir.

IV.3 TEMİZ ÜRETİM İÇİN ARAÇ VE YÖNTEMLER

Temiz üretim uygulamaları bir ürünün yaşam döngüsünün (life-cycle) pek çok aşamasına (hammadde temini, üretim, kullanım ve kullanım sonrası bertaraf) yönelik olarak gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda temiz (sürdürülebilir) üretim uygulamaları pek çok uzmanlık alanı ve meslek grubunun takım çalışmasına gereksinim duyar. Birçok ilke, yaklaşım ve sistem, temiz üretim uygulamalarında kullanılan araç ve yöntemler olup, birbiriyle bağlantılı olarak kullanılmaktadırlar. İşletme Verimliliğinin Arttırılmasına Yönelik Çevre Yönetimi, Atık Denetleme, Enerji Denetleme, Risk Denetleme, Çevresel Yasa Yönetmeliklerle Uyum Değerlendirmesi, Çevresel Etki Değerlendirme, Teknoloji Değerlendirme, Kimyasal Değerlendirme, Çevre için ya da "Yeşil" Satın Alma, Çevresel Performans Değerlendirmesi temiz üretimi destekleyen araç ve yöntemler olarak kullanılmaktadırlar.

IV.4 TEMİZ ÜRETİM TEKNOLOJİLERİ VE GİRİŞİMCİLER İÇİN FIRSATLAR

İklim değişikliği ile mücadele ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması için yeni temiz üretim teknolojileri ve hizmetlerinin sayısının ve etkinliğinin hızla artması gerekmektedir. Bu nedenle bu alanda hem önemli çalışmalar yürütülmekte hem de bu çalışmaların finansmanı için önemli kaynaklar ayrılmaktadır.

Girişim kuluçkaları ve hızlandırıcıların bu noktada devreye girebileceği fikri gittikçe daha çok kabul görmektedir. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) Teknoloji İcra Komitesi (TEC), GCF ve İklim Teknoloji Merkezi ve Ağı (CTCN) bu konuda ortak çalışmalarda bulunmaktadır. İklim değişikliği ile mücadelede ve sürdürülebilirlik temelinde her geçen gün yeni teknolojiler ve hizmetler geliştirilmekte; bu alanda hemen her geçen gün yeni ve uluslararası çapta takdir gören girişimlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Son yıllarda teknolojik gelişmelerin ve finansman enstrümanlarının birbirleri ile artan oranda ilişkilendikleri görülmektedir.

Girişimcilik, yenilik ve teknolojinin sürdürülebilirliğin ve yeşil ekonominin finansmanında değerlendirilmesi özellikle şu açılardan önemlidir;

1. Yerel ve uluslararası finansmana erişimin ve kapsayıcılığın artırılması, erişimle ilgili masraf ve maliyetlerin düşürülebilmesi,
2. Yerel tasarrufların arttırılabilmesi ve bu sayede özellikle reel sektörde daha uzun vadeli, sürdürülebilirlik odaklı yatırımlara yeni finansman akışları yaratılabilmesi,
3. Özellikle kırılgan kesimlerin, ekosistemlerin, reel ekonomi ve altyapı varlıklarına yönelik finansal koruma, risk yönetimi, risk transferi ve risk çeşitlendirmesi yöntem ve araçlarında ezber bozan yaklaşımlar geliştirilmesi,
4. Finansal sistemde ve reel ekonomide daha anlamlı karar verme, mevzuat geliştirme ve risk yönetimi gerçekleştirebilmek için veri açığının ve paylaşım eksikliğinin giderilmesi,
5. Sürdürülebilir kalkınma ve iklim değişikliği ile mücadelede finansal piyasaların etkinliğinin sağlanması için yeni alanlar yaratılması.

Girişimcilik, yenilik ve teknolojik gelişim finans dünyası ve reel sektör arasındaki boşlukları doldurabilen, kapsayıcılığı artıran, gelişimi ivmelendiren yeni araçlar ve yöntemler sunmaktadır.

Sürdürülebilirliğin ve yeşil ekonominin finansmanında bu kavramların ağırlığının artmış olduğu bilinmekte ve yakın gelecekte en öne çıkacak finansman enstrüman ve yaklaşımlarının bu perspektifle hayata geçirileceği tahmin edilmektedir.

IV.5 TEMİZ TEKNOLOJİ FONU

Birleşmiş Milletler Çevre Programı kapsamında kurulan küresel iklim fonu kaynaklarını konu bazlı bir çok alt fon aracılığı ile kullanılmaktadır. Temiz teknoloji fonu da bu fonlardan biridir. Fonun önemi ve işlevi giderek artmaktadır.

Temiz Teknoloji Fonu (CleanTechnologyFund–CTF) programı yenilenebilir enerji, enerji verimliliği ve sürdürülebilir ulaşım alanlarında düşük karbonlu teknolojileri kullanmayı teşvik eden projeleri desteklemektedir. Orman Yatırım Programı ormansızlaştırmayı engelleme ve yeniden ormanlaştırma çalışmalarını desteklemektedir. İklim esnekliği (ekosistemin iklim değişikliğinin yaratmakta olduğu değişikliklere uyum sağlama kapasitesi) konusunda devam ettirilen pilot program ise gelişmekte olan ülkelerin kalkınma planlarına iklim esnekliğini entegre edebilmeleri için kamu ve özel sektöre ek kaynak sağlamak amacıyla kurulmuştur. En son program ise, gelişmekte olan ülkelerde yenilenebilir enerji kullanım ölçeğini büyüterek toplumların enerjiye ulaşımını artırmayı ve ekonomik kalkınmayı desteklemektedir.

CTF ya da daha geniş olarak CIF gibi enstrümanlar sürdürülebilir yatırımlara doğrudan etkileriyle yeşil ve düşük karbonlu ekonominin gelişmesine destek olmakta, aynı zamanda ülkeler tarafından da avantajlı görülerek ülkelerin yeşil yapılanmaya geçmelerini hızlandırmaktadır. Sürdürülebilir finans enstrümanları ile sağlanan finansman kaynakları hükümetler tarafından iklim dostu, yeşil yeni altyapıya geçiş için bir havuç olarak görülmekte, bu destekle gelişme hızlandırılmakta ve teknoloji maliyetleri düşürülmektedir.

V.BÖLÜM SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODLARI, SERTİFİKA SİSTEMLERİ VE ETİKETLERİ

Çalışmamızın temel amacı Türk ihracat ürünleri için sürdürülebilirlik kodu geliştirilmesidir. Bu çerçevede çalışmanın ilk dört bölümünde sürdürülebilirlik kodu geliştirme ihtiyacını destekleyen küresel ölçekteki gelişmelere yer verilmiştir. Bu bölümde ise yine küresel ölçekte sürdürülebilirlik kodlarının gelişimi incelenmekte ve değerlendirilmektedir.

V.1 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODLARINI ORTAYA ÇIKARAN EĞİLİMLER

İklim değişikliği ile mücadele ile sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması için uluslararası örgütler, hükümetler ve kurumları düzenlemeler yapmakta, eylem planları uygulamakta, teşvik ve finansman mekanizmaları kullanılmaktadır. Bunların hemen tamamı üreticiler ve tüketiciler için oluşturulmaktadır. Tüketiciler sürdürülebilirlik ile uyumlu sorumlu tüketime yönelmekte, üreticiler de sürdürülebilirlik ile uyumlu tedarik ve üretim yapmaktadırlar.

Bu süreçte özellikle üreticiler için sürdürülebilirlik ile uyumlu tedarik ve üretim yapmaları ve bunu belgelemeleri eğilimi de güçlenmektedir. Bu amaçla da sürdürülebilirlik kodları geliştirilmekte, sertifika sistemleri ve etiketleri uygulamalarına başvurulmaktadır.

Bu çerçevede tedarikçi ve üretici firmalar için sürdürülebilirlik kodlarına sahip olmaya iten iki ana eğilim sorumlu tüketim ile sorumlu üretim olmaktadır.

Sorumlu Tüketim

Sorumlu tüketim bireylerin insanların tüketim kararlarını verirken, tükettikleri ürünün doğa, üretici işçiler ve toplumlar, hayvan refahı ve genel olarak toplum üzerindeki etkilerini göz önünde bulundukları davranışa verilen isimdir. Bir aktivizm türü olarak da görülebilecek bu davranışın temelinde, doğaya, hayvanlara ve insan hayatına önem vermeden üretim yapan firmaların ürünlerini tüketmeyerek (bir nevi boykot uygulayarak), bu firmaların üretim süreçlerinde daha doğa ve insan dostu yöntemleri benimsemelerini sağlamak yatmaktadır.

Tüketici ucuz ama sorumlu olmayan ürünler üreten şirket yerine, sorumlu üretim yapan üreticiyi tercih ederek, sorumlu üreticiyi ödüllendirir ve güçlenmesini sağlar, öte yandan sorumlu olmayan üreticinin sorumlu üretim yöntemleri kullanmasını sağlamaktadır.

Buradaki zorluk, küresel ölçekteki dev tedarik zinciri ağı düşünüldüğünde sorumlu olarak üretilen ürünün saptanmasının kolay olmamasıdır. Bu nedenle küresel ve ulusal ölçekte çok sayıda sertifikasyon ve eko-etiketleme mekanizması gelişmektedir.

Sorumlu Tedarik ve Sürdürülebilir Tedarik Zinciri

Sorumlu tedarik hem satın alma yapan ve satış gerçekleştiren şirketlere, hem de toplumun geneline net faydalar sağlayan, çevrenin ve sosyo ekonomik faktörlerin satış fiyatından daha öncelikli olarak göz önünde bulundurulduğu bir tedarik yaklaşımıdır.

Sorumlu tedarik sürecinde işçi refahı, iş güvenliği ve sağlığı, örgütlenme özgürlüğü, adil ücretler ve insani çalışma süreleri gibi konular ön plandadır. Buna göre çevre üzerinde olumsuz etkisi olan üretim biçimleri, rüşvet, yolsuzluk, modern kölelik, insan kaçakçılığı, çocuk işçiliği, ayrımcılık ve benzeri uygulamaların tedarik zinciri içinde bulunmaları kabul edilemez.

Avrupa Birliği örneğinde olduğu gibi özellikle büyük satın alma gücüne sahip kamu kurumlarını yeşil satın alım yapmasını özendiren düzenlemeler de yapılmaktadır.

Sorumlu tedarik veya satın alma kavramı satın alma sürecine ve pratiklerine “çevresel etki” boyutu getirilmesi olarak ifade edilmektedir. Satın alınacak ürün ve hizmetlerde birincil önceliğin maliyet-etkinlik olması yerine çevresel etkinin de bir seçim kriteri haline gelmesi iklim değişikliği gibi çok boyutlu (çevresel, sosyal ve ekonomik) krizlerin etkilerinin azaltılması veya engellenebilmesi fikrinden doğmuştur.

Sorumlu satın alma/tedarik kavramı “Kamuda ve Özel Sektörde Çevre Dostu Satın Alım” projesinde şu şekilde tanımlanmıştır: Sorumlu satın alma, kurum ve kuruluşların mal, hizmet veya yapım satın alımında, insan sağlığı ve çevre üstünde olumsuz etkileri en düşük olacak seçenekleri tercih etmeleridir. Sorumlu satın almada mal, hizmet ve yapımlarda ‘ne’ alındığı kadar ‘nasıl’ alındığı da önem taşımaktadır.

Temel amaç, tedarik sürecini enerji israfı, seragazi salımları, kimyasal kirlilik ve atıklar gibi olumsuz çevresel etkilerden arındırmaktır.

Tedarik ve satın almaya konu olan mal ve hizmetlerin üreticileri de sürdürülebilirlik ile azami uyum sağlayarak alıcıların ihtiyaçlarını, taleplerini ve kurallarını karşılamaya çalışmaktadır.

Firmaların bu konudaki yeterlilikleri de yine sürdürülebilirlik kodları ile tescil edilmektedir. Bu nedenle sürdürülebilirlik kodlarında önemli ve hızlı bir gelişme yaşanmaktadır.

V.2 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODLARI

Sürdürülebilirlik kodları yukarıda belirtilen ihtiyaçlar nedeniyle ortaya çıkmış olup mal ve hizmet üreten firmaların sürdürülebilirlik ile uyumunu ölçen, değerlendiren ve belgeleyen sistemlerdir. Uluslararası alanda ihtiyarı veya zorunlu uyum gösterilen ve yine gönüllü kurumlar tarafından veya ticari kurumlar tarafından geliştirilmiş olan sürdürülebilirlik kodları bulunmaktadır.

Sürdürülebilirlik kodları sistemleri aşağıdakilerden oluşmaktadır;

- Mal ve hizmet üreten firmaların sürdürülebilirlik uyumlarının ölçülmesinde kullanılacak kriterler ve seviyelerin yer aldığı referanslar,
- Mal ve hizmet üreten firmaların sürdürülebilirlik uyumlarının ölçülmesi,
- Kriterlere uyumun ölçülmesinde kullanılan ölçme sistemleri, ölçme ve test alt yapıları,
- Sertifikalendirme programları,
- Ölçümü ve uyumu yansıtan etiket programları ve etiketler,
- Sürdürülebilirlik uyumunu yansıtan raporlama sistemleri ve raporlamalar,

Sürdürülebilirlik koduna uyum sağlayan ve sertifika sistemlerinden bunu tescil eden etiketler alan firmalar ulusal ve uluslararası alanda sorumlu tüketim ile sorumlu tedarik/satın alma yapanların ihtiyaçlarını karşıladıklarını göstermektedirler. Bu firmalar diğer firmalara göre tercih sebebi olmakta ve küresel ölçekte rekabet gücüne ulaşmaktadırlar.

Sürdürülebilirlik kodları günümüzde büyük ölçüde uluslararası akredite sertifikasyon kurumları tarafından geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Ürün ve hizmetlere göre çeşitlilik gösteren sürdürülebilirlik kodları bulunmaktadır.

Kamu tarafından geliştirilen sürdürülebilirlik kodları sayısı oldukça sınırlıdır. Ancak kamu kesimleri sürdürülebilirlik kodlarının geliştirilmesi ve uygulanması aşamasında paydaşlara destek olmaktadır. Firmaların sürdürülebilirlik kodlarına uyumu için gerekli yatırımlar ve diğer harcamalar desteklenmektedir. Firmaların sertifikasyon sürecindeki harcamaları da desteklenmektedir.

V.3 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODLARI İÇİN ÖRNEKLER

Sürdürülebilirlik kodları günümüzde bir çok kurum tarafından farklı isimler ile ancak aynı hedef doğrultusunda yayınlanmakta ve uygulanmaktadır. Firmalar için olan sürdürülebilirlik kodları çalışmamızın ana ilgi alanı olmakla birlikte uluslararası ve ulusal kurumların bir çok

sürdürülebilirlik ilkesi ve kodu başlığı altında çalışmaları bulunmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde örneklere yer verilmektedir.

Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi

Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi (United Nations Global Compact), dünya çapındaki kâr amacı güden ya da gütmeyen işletmelerin ve sivil toplum kuruluşlarının, sürdürülebilir ve sosyal olarak sorumlu politikaları benimsemelerini teşvik etmek ve uygulamalarını raporlamak için ortaya çıkmış bir Birleşmiş Milletler girişimidir.

Bu sözleşme, ilkelere dayalı bir çerçeve olup insan hakları, emek, çevre ve yolsuzlukla mücadele alanlarında 10 temel ilkeye sahiptir. Küresel İlkeler Sözleşmesi öncelikli olarak iş dünyasını, iş gücünü, sivil toplumu, üniversiteleri, belediyeleri ve kamu kurumlarını Birleşmiş Milletler ile bir araya getirerek kapsayıcı bir paydaş grubunu içerir. Üyelik ise tamamen gönüllülük esasına dayanır.

BM Küresel İlkeler Sözleşmesi, her bölgede ve ülkede kurulan bölgesel ve ulusal ağlar aracılığı ile yürütülür. Her ülkedeki ve bölgedeki ağın bir sekreteryası bulunur ve o ağdaki koordinasyonu sağlar. Bu bakımdan Küresel İlkeler, hem farklı millet, dil ve kültürlerin bir araya geldiği, hem de şirketlerin sürdürülebilirlik konularında harekete geçmek için birbirlerini teşvik ettikleri önemli bir platformdur.

BM Küresel İlkeler Sözleşmesi'nin İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün İşyerinde Temel İlkeler ve Haklar konusundaki Beyannamesi, Çevre ve Kalkınma ile ilgili Rio Bildirgesi ve Birleşmiş Milletler Yolsuzluğa Karşı Sözleşmesi'nden türetilen 10 temel ilkesi şunlardır;

İnsan Hakları

İlke 1: İş dünyası, ilan edilmiş insan haklarını desteklemeli ve haklara saygı duymalı.

İlke 2: İş dünyası, insan hakları ihlallerinin suç ortağı olmamalı.

Çalışma Standartları

İlke 3: İş dünyası, çalışanların sendikalaşma ve toplu müzakere özgürlüğünü desteklemeli.

İlke 4: Zorla ve zorunlu işçi çalıştırma uygulamasına son verilmeli.

İlke 5: Her türlü çocuk işçi çalıştırılmasına son verilmeli.

İlke 6: İşe alım ve işe yerleştirmede ayrımcılığa son verilmeli.

Çevre

İlke 7: İş dünyası, çevre sorunlarına karşı ihtiyati yaklaşımları desteklemeli.

İlke 8: Çevresel sorumluluğu arttıracak her türlü faaliyete ve oluşuma destek vermeli.

İlke 9: Çevre dostu teknolojilerin gelişmesini ve yaygınlaşmasını desteklemeli.

Yolsuzlukla Mücadele

İlke 10: İş dünyası, rüşvet ve haraç dahil her türlü yolsuzlukla savaşmalı.

Küresel İlkeler Sözleşmesi özel sektör kuruluşlarını, on temel evrensel ilkeye uymaya çağırılmaktadır. Dünyanın her yerinde bu evrensel ilkelerin iş stratejilerinin, operasyonlarının ve kültürünün bir parçası haline gelmesi için çalışılmaktadır.

Küresel İlkeler Sözleşmesini imzalayan özel sektör kuruluşlarından, bu ilkelere öncelikle kendilerinin uymasını ve zaman içinde çözüm ortaklarından da bu ilkelere uymalarını beklentilerini istemektedir. Amaç ise, başta söylendiği gibi ortak bir küresel kalkınma kültürünü yaymaktır.

Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi'nin arka planında sürdürülebilir kalkınmada özel sektörün öneminin giderek artmakta olduğu gerçeği yatmaktadır.

Küresel İlkeler Sözleşmesi'ni benimseyen işletmeler uluslararası iş piyasasında yeni gelişen bir kültürün üyesi olmanın ayrıcalıklarını yaşamaktadırlar. Sözleşmeye taraf olan şirketler orta vadede ekonomik kazançlarını arttırırken, kısa vadede de toplumsal sorumluluklarını en bilinçli ve en yararlı şekilde yerine getirmenin saygınlığını yaşamaktadırlar.

Sözleşme, şirketlerin faaliyetlerini izlemeye almayan, katılımcılar üzerinde katı denetim mekanizmaları kurmayan bir girişimdir. Küresel ilkeler Sözleşmesi, üzerine kurulu olduğu ilkelerin gerçekleştirilmesi için, şirketlerin, çalışma ve sivil toplum örgütlerinin kamuya karşı sorumlu, şeffaf ve kendi geleceklerini sürdürebilir olma amacıyla çalışacaklarına güvenmektedir.

Ulusal Standardizasyon Kuruluşları Federasyonu (ISO) Standartları

ISO (Uluslararası Standardizasyon Kuruluşu), ulusal standart kuruluşlarının (ISO üyesi kuruluşlar) dünya çapında bir federasyonudur. Kurum ISO uluslararası standartların hazırlanması ve iyileştirilmesi işlevine sahiptir. Uluslararası standart hazırlama çalışması ISO teknik komiteleri aracılığı ile yapılmaktadır. ISO ile işbirliği içindeki resmi veya sivil uluslararası kuruluşlar çalışmalarda yer almaktadır. ISO'nun standartları daha sonra ulusal standart kuruluşları tarafından aynen uygulanarak milli standartlar haline dönüştürülmektedir.

Uluslararası Standardizasyon Kuruluşu'nun sürdürülebilirlik ile ilgili doğrudan ilişkili 3 önemli uluslararası standardı bulunmaktadır.

ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemleri Standardı

Çevrenin, toplum ve ekonomi arasında bir dengeyi sağlayacak şekilde, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılamayı tehlikeye atmadan, bugünün ihtiyaçlarını karşılamak için hayati

öneme sahip olduğu değerlendirilmektedir. Sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşmak, sürdürülebilirliğin bu üç unsurunun dengelenmesi ile gerçekleşmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma için beklentiler yetersiz mevzuatlar, kirlilikten kaynaklanan çevre baskısı, kaynakların verimsiz kullanımı, uygunsuz atık yönetimi, iklim değişikliği, ekosistemin değersizleşmesi ve biyolojik çeşitliliğin kaybedilmesi ile önemli ölçüde artmıştır.

Bu durum da standart kuruluşlarını, sürdürülebilirliğin çevre boyutuna katkı sağlamak amacıyla çevre yönetim sistemlerini uygulamak suretiyle çevre yönetimine sistematik bir yaklaşım benimsemeye itmiştir.

Çevre yönetim sistemi standardı da bu çerçevede geliştirilmiş ve ISO 14001 kodu ile uygulanmaya başlanmıştır. Çevre yönetimleri sistemi birkaç kez güncellenmiş ve iyileştirilerek bugünkü haline getirilmiştir.

Çevre yönetim sistemi standardının amacı, kuruluşlara çevreyi korumak ve sosyoekonomik ihtiyaçlarla denge içerisinde değişen çevre şartlarına tepki vermek için bir çerçeve sağlamaktır. Bu standart, kuruluşların kendi yönetim sistemi için belirlediği amaçlanan çıktılarına erişmek için kuruluşlara şartlar belirlemektedir.

Çevre yönetim sistemi standardı firmalar için aşağıdakileri sağlamaktadır;

- Olumsuz çevresel etkilerin önlenmesi veya hafifletilmesi ile çevrenin korunması,
- Çevresel şartların potansiyel olumsuz etkilerinin kuruluş üzerinde hafifletilmesi,
- Kuruluşa uygunluk yükümlülüklerinin yerine getirmesinde yardım edilmesi,
- Çevresel performansın artması,
- Çevresel etkilerin, yaşam döngüsü içerisinde istem dışı şekilde artmasını önleyebilecek bir yaşam döngüsü yaklaşımı kullanılması,
- Ulusal ve/veya uluslararası mevzuatlara uyumun artırılmasını,
- Uluslararası rekabette avantaj sağlamasını,
- Firma itibar ve pazar payının artırılmasını,
- Maliyet kontrolü ile masrafların azaltılması ve verimliliğin artırılmasını,
- Kirliliğin kaynaktan başlayarak kontrol altına alınması ve azaltılmasını,
- Girdi malzemeleri ve enerji tasarrufu sağlanmasını,
- İzin ve yetki belgelerinin alınmasının kolaylaştırılmasını,
- Global pazarda kabul edilebilirliği.

Bir çevre yönetim sisteminin başarısı, üst yönetiminin liderliğinde, kuruluşun bütün seviyeleri ve fonksiyonlarındaki bağlılığa bağlıdır. Kuruluşlar, olumsuz çevresel etkileri önlemek veya azaltmak amacıyla, özellikle de stratejik ve rekabetçi boyutları olan, yararlı çevresel etkileri artırmak için fırsatları artırabilir. Üst yönetim, çevre yönetimini; kuruluşun iş proseslerine, stratejik istikamet ve karar alma ile diğer iş önceliklerine entegre ederek ve çevre yönetimini kuruluşun bütün yönetim sistemleri ile birleştirerek, riskleri ve fırsatları etkin bir şekilde

belirleyebilir. Bu standardın başarı ile uygulandığının gösterilmesi, ilgili taraflara etkin bir çevre yönetim sisteminin var olduğunu garanti etmek için kullanılabilir.

IQ Net SR 10 - Sosyal Sorumluluk Yönetim Sistemi Standardı

Günümüz dünyasında ekonomik, teknolojik ve politik gelişmeler, toplumları oluşturan tüm birimlerin birbirine olan bağımlılığını arttırmaktadır. Refah düzeyinin gelişmesi ve sürdürülebilir olması için bireylere olduğu kadar kuruluşlara da önemli sorumluluklar düşmektedir. Toplumlar, sosyal sorumluluğu yalnızca bireylerden değil; küçük veya büyük tüm işletmelerden, özel veya kamu tüm kuruluşlardan da beklemektedir. Dolayısıyla, kuruluşların artık sadece iyi ve kaliteli ürün veya hizmet sunması yeterli olmamakta, tercih edilen olabilmek için tüm kaynakları korumaları ve sürdürülebilir kılmaları da gerekmektedir. Kuruluşların başarısı, artık yalnız ticari kriterlerle değil, sosyal sorumluluk kavramıyla, yani topluma sağladıkları katkı ile de ölçülmektedir.

Sosyal Sorumluluk sadece özel sektörün uluslararası pazarlarda daha rekabetçi olabilmesi, çalışanların iş süreçlerine daha etkin katılması, çevrenin korunması, sivil toplum-özel sektör işbirliklerinin gelişmesi için yararlı değil aynı zamanda sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi için önemli bir unsurdur. Bu çerçevede kuruluşlar için sosyal sorumluluk yönetim sistemi standardı geliştirilmiş olup uygulanmaktadır. Standarda uyum firmalara aşağıdakileri sağlamaktadır;

- Kuruluşun itibarını ve toplumun kuruluşu olan güvenini artırır.
- Müşteri ve tüketiciler nezdinde kuruluşun imajını kuvvetlendirir.
- Kuruluşun marka bilinirliği ve sadakatini sağlayacağından rekabet gücünü artırarak pazara erişimini kolaylaştırır.
- Yatırımcı ve ortaklarla ilişkilerini güçlendirir. Tercih edilen iş ortağı olmasını kolaylaştırır.
- Müşteriler, tüketiciler, çalışanlar, toplum, tedarikçiler, yerel yönetimler dahil olmak üzere tüm paydaşların beklenti ve ihtiyaçlarını anlamayı sağlar; tüm paydaşlarla iletişimi geliştirir.
- Artan üretkenlik ve kaynakların verimli kullanımı, azalan enerji ve su tüketimi, azalan atık ve kıymetli yan ürünlerin geri kazanımı ile tasarruf elde edilmesine yardımcı olur.
- Kuruluşun risk yönetimi uygulamalarını geliştirmesini sağlar.
- Toplum ve çevre üzerindeki olumsuz etkileri en aza indirir. Kuruluşun ekosistem ve biyolojik çeşitlilik üzerinde olumlu etkileri olan faaliyet ve girişimleri uygulamasını destekler.
- Kuruluşun uzun vadeli kârlılığını artırır ve sürdürülebilir kılar.

ISO 50001 Enerji Yönetim Sistemi Standardı

Enerjinin giderek daha da büyük önem taşıdığı günümüzde, enerjinin verimli kullanılması esasına dayanan ISO 50001 Enerji Yönetim Sistemi, her sektörde küçükten büyüğe her türlü işletmeye uygulanabilecek, tek başına olabileceği gibi diğer yönetim sistemleriyle entegre olarak da yürütülebilecek bir Yönetim Sistemidir. EYS, kuruluşların enerji politikalarını belirlemesi, amaç ve hedefleri doğrultusunda oluşturduğu enerji yönetim programları çerçevesinde enerji tüketimini yönetmesi ve enerji yönetim sisteminin performansını değerlendirerek iyileştirmelerin sağlanmasına dayanmaktadır.

Bu standardın uygulanması firmalara

- Enerji tüketiminin sistematik bir yaklaşımla yönetilmesi sayesinde enerji tasarrufunu
- Çevrenin korunmasını
- Kaynakların etkin kullanımını
- Sera gazı emisyonunun azaltılmasını
- Mevzuata uyumu sağlamaktadır.

V.4 KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK UYGULAMALARINA VE İŞBİRLİKLERİNE ÖRNEKLER

Sürdürülebilirlik kodları uygulama alanları önemli ölçüde genişlemektedir. Kurumlar sürdürülebilirlik standartlarına uyum sağlayarak gerekli sertifikasyonları ve etiketleri almaktadırlar. Bununla birlikte kurumlar daha geniş kapsamlı olarak sürdürülebilirlik politikalarını ve ilkelerini belirlemekte ve alınan sertifika ve etiketler bu politika ve ilkelerin birer uygulama sonucu olmaktadır. Ayrıca kurumlar arası işbirlikleri de yapılarak sürdürülebilirlik alanında ortak ilkeler belirlenmekte ve uygulanmaktadır. Bunlara ilişkin örnekler aşağıda sunulmaktadır;

Koç Topluluğu İklim Değişikliği Stratejisi

Ürünler (Üretilen ve tüketilen ürün olarak değerlendirilmiştir)

- Koç Topluluğu, ürünlerin çevre üzerinde etkisini azaltmaya odaklanarak çevre dostu ürünler üretecektir.
- Ar-Ge çalışmaları ile desteklenen yeşil ürünlerde çeşitliliği arttıracak ve düşük karbon ekonomisine geçiş sürecine katkı da sağlayarak sektörde ilklere öncülük edecektir.
- Çevreye duyarlı alternatif ürünlerin ikame edilerek kullanımına öncelik verecektir.

Teknoloji (Teknoloji başlığı altında üretim, hizmet ve operasyon süreçlerinde geliştirilebilecek alanlara değinilmiştir)

- Koç Topluluğu, operasyon, üretim ve hizmet faaliyetlerini yönettiği süreçlerde, sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde, enerji tüketimini ve sera gazı emisyonlarını azaltmaya odaklanacak ve bu konudaki projeleri önceliklendirecektir.
- Binalarda enerji verimliliği çalışmaları yaparak, sürdürülebilir uygulamaların günlük hayata entegre edilmesini sağlayacaktır.

- İklim değişikliğine ve çevreye duyarlı, enerji verimli, en iyi ve en yeni teknolojileri analiz ederek süreçlerine uyumlu hale getirecektir.
- Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını arttıracak ve yatırım çalışmaları yapacaktır.
- Emisyon ticareti konusunda fırsat ve riskler değerlendirilecektir.
- İklim değişikliğinin getireceği olumsuzluklardan su kaynaklarının azalması ve maddi olarak değerlendirilmesi konusuna önlem olarak atık su geri kazanım projelerini geliştirerek devam edecektir.
- Uluslararası standartları ve yönetim sistemlerini uygulayarak çevresel risklere proaktif yaklaşılması ve kaynakların verimli kullanılması sağlanacaktır.

İş Birlikleri (Sanayi, devlet kuruluşları, üniversite, sivil toplum kuruluşları ve sektörel iş birlikleri detaylandırılmıştır)

- Koç Topluluğu'nun faaliyet gösterdiği alanlardaki süreçlerde, çevre yönetimi unsurları hakkındaki yasal ve sektörel düzenlemelerin ve standartların geliştirilmesinde, politikaların oluşturulmasında ilgili kurum ve kuruluşlarla iletişim halinde olarak iş birliği yapacaktır.
- İklim değişikliği ile mücadele ve sürdürülebilirlik konularında, ulusal ve uluslararası hedefleri, taahhütleri, stratejileri ve politikaları takip etmek amacıyla, ilgili platformlara katılım sağlayıp aktif rol oynayacaktır.
- Teknolojik ve operasyonel iş süreçlerinin inovatif yaklaşımla geliştirilmesi çerçevesinde Koç Üniversitesi başta olmak üzere, diğer üniversiteler ve Araştırma Geliştirme Merkezleri ile çalışmalarda bulunacaktır.
- Düşük karbon ekonomisi ile uyumlu yaratıcı, yenilikçi yeni iş alanları ve iş modelleri geliştirilmesi için inovatif çalışmalarda bulunulacaktır.
- Sürdürülebilirlik yönetim planlarının geliştirilmesi, uygulanması ve raporlanması konusunda şirketler içerisinde organizasyonel yapılar geliştirilecektir.
- Sera gazı emisyonlarının azaltılması ve enerji verimliliği çalışmaları kısa ve uzun vadeli planlanarak ilgili kişilerin performans göstergesi olarak izlenecek ve kesintisiz iyileştirilecektir.
- Çalışanlar arasında bilincin artırılmasına yönelik çeşitli faaliyetler ve eğitimler düzenlenecektir.

Paydaş İlişkileri (Tedarikçi, müşteri, toplum ihtiyaçları yansıtılmıştır)

- Paydaşların iklim değişikliği konusunda yaklaşımları takip edilecektir.
- Tedarikçilerin, iklim değişikliği konusunda bilinçlendirilmesine yönelik teknik destekte bulunulacaktır.
- Satın alma sisteminde "Yeşil Satın Alma Kriterleri" göz önünde bulundurularak uygulama yapılacaktır.
- Sera gazı emisyonlarının düşürülmesine yönelik son kullanıcıların farkındalıklarının artırılması sağlanacaktır.
- İklim değişikliği konusunda toplumsal bilince katkı anlamında aktiviteler yapılacaktır.
- Koç Topluluğu, yurtiçi ve yurtdışı faaliyet gösterdiği konumlarda sera gazı emisyonu hesaplarının yaygınlaştırılması için çaba gösterecektir.

Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Çevre ve Sosyal Etki Politikası**Amaç;**

Bu politikanın amacı Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın faaliyetleri dolayısıyla oluşabilecek çevresel ve sosyal etkilerin değerlendirilmesi ve yönetilmesi konularında esas alınacak ilkeleri belirlemektir.

Kapsam;

TSKB Genel Müdürlük ve şubelerindeki tüm çalışanları ve faaliyetlerini kapsar.

İlke ve Esaslar;

1. Çevresel ve sosyal konulara ilişkin tüm ulusal kanun ve düzenlemeler takip edilir ve bunlara uyumlu çalışılır.
2. Sürdürülebilirlik prensipleri tüm iş süreçlerine entegre edilir ve çalışan katılımının sağlanması amacıyla kurum içi farkındalık yükseltilir.
3. Proje değerlendirme ve kredilendirme aşamalarında;
  - Çevresel ve sosyal etki değerlendirme çalışmalarında yasal düzenleme ve ilgili yönetmeliklerin yanı sıra uluslararası kabul görmüş çevresel ve sosyal değerlendirme standartları/yaklaşımları da değerlendirme kapsamına dahil edilir,
  - Finanse edilen yatırım projelerinde iş sağlığı ve güvenliği konularında oluşabilecek riskler azaltılır ve yasal mevzuata uyum için müşteriler desteklenir,
  - Yatırım projelerinde, ulusal ve uluslararası çerçevede potansiyel çevresel ve sosyal etkiler değerlendirilerek yatırım tutarı büyüklüğü gözetmeksizin tüm projeler "TSKB Çevresel ve Sosyal Riski Değerlendirme Sistemi Modeline" tabi tutulur. Belirlenen risk kategorisi doğrultusunda yatırımcı firmaların bu etkilerin önlenmesi veya azaltılmasına yönelik tedbirler almaları ve gerektiğinde Çevresel ve Sosyal Eylem Planı oluşturmaları sağlanır. Bu çerçevede firmaların düzenli olarak izlenerek gerekli önlemleri alıp almadıkları takip edilir,
  - Ulusal mevzuat ve Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle yasaklanan ve/veya kısıtlama getirilen faaliyetler ile Banka'nın çalışma prensipleri dikkate alınarak oluşturulan ve Yönetim Kurulu tarafından onaylanan "Finanse Edilmeyen Faaliyetler Listesi" kapsamındaki faaliyetlerin herhangi bir çevresel ve sosyal etki değerlendirmesine tabi tutulmaksızın ya da tutar sınırı gözetmeksizin finanse edilmeyeceği taahhüt edilir.
4. Banka'nın faaliyet alanlarıyla ilgili olan ve sürdürülebilirliği destekleyen ulusal ve uluslararası inisiyatiflerle; sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, kamu kuruluşları başta olmak üzere çeşitli paydaşlar ile iş birliği içinde karşılıklı deneyim paylaşımında bulunulur.
5. Eğitim, çevre ve kültür-sanat alanları başta olmak üzere, sürdürülebilirlik ve toplumsal kalkınmayı destekleyen sosyal sorumluluk projelerine katılır ve destek verilir.

6. Banka'nın operasyonel faaliyetlerinden kaynaklanan çevresel ve sosyal olumsuz etkileri (karbon emisyonu, enerji, su, kağıt, atık, ulaşım ve diğer) önlemeye ve/veya azaltmaya yönelik tedbirler alınır, iyileştirmeye yönelik projeler ve eğitimler hayata geçirilir; Banka'da kaynak ve enerji verimliliğinin artmasına yönelik her türlü proje desteklenir.
7. Banka'nın çevresel ve sosyal etkileri ISO14001, ISO14064 ve oluşabilecek yeni yönetim standartlarında takip edilir. Karbon sıfır bankacılık yapılır ve Sürdürülebilirlik Yönetim Sistemi kapsamındaki performans sonuçları yıllık olarak gözden geçirilip Sürdürülebilirlik Komitesi'ne sunulur ve düzenli aralıklarla yayınlanan sürdürülebilirlik raporları kanalıyla tüm paydaşlarla paylaşılır.
8. İklim değişikliğinin temel nedeni olan sera gazı emisyonları düzenli olarak hesaplanır, azaltım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi amacıyla hedefler konulur, karbon emisyonları ile ilgili ISO standartlarına uygun sistematik kurulur ve elde edilen sonuçlar tüm paydaşlarla paylaşılır.
9. Müşteriler ve ilgili paydaşlar iklim değişikliği ve sürdürülebilirlik konularında bilgilendirilir ve çevre ve/veya sürdürülebilirlik politikaları oluşturmaları konusunda desteklenir.
10. Ülkemizin sürdürülebilir kalkınmasında büyük öneme sahip yenilenebilir enerji, enerji verimliliği, kaynak verimliliği, geri kazanım, atık azaltımı ve çevre koruma yatırımlarına finansman desteği sağlanır.

Yıldız Holding Ülker Sürdürülebilirlik Politikası ve İlkeleri

Çevre;

Değişime öncülük eder, yeni ve farklı fikirler kucaklarız. Çevresel sürdürülebilirlik anlamında gerekli adımlar atabilirken; sıfır atık üreten, karbon-nötr uygulamalara sahip, sürdürülebilir su yönetim ve hammadde tedarikiyle operasyonlarımızda verimliliği ve mükemmelliği sonuna kadar özümseriz.

Değer Zinciri;

Faaliyet gösterdiğimiz sektörlerde en iyi uygulamaları takip eder, daha iyisini yapmayı hedefleriz. Değer zincirindeki tüm paydaşların temel gereksinimlerini karşılamalarına yardımcı olur, özellikle çiftçiler ve üreticilerle birlikte yol alırız. Şirket değerleriyle sürdürülebilir toplum değerlerini harmanlayarak, iş yapış şekillerimizde bütünleştiririz.

İnovasyon;

Faaliyet gösterdiğimiz alanlarda birinciliği hedefleriz. Çok çalışarak ve kendini asarak en iyiyi, en önce sunma motivasyonu ile çalışırız. Şirketimiz değerleri ile paralel saygılı rekabet anlayışını içselleştirir, tüm paydaşlarımız ve yatırımcılarımız için sürekli değer üretiriz.

Çalışanlar;

Çalışanlarımız, Ülker Bisküvi sürdürülebilirlik çalışmalarının en önemli halkasıdır. İşimizin farklı alanlarında olduğu gibi çalışanlarımız için de sürdürülebilir yaklaşımlar geliştiririz. Biliyoruz ki, ancak her bir çalışanımızın ortak çabasıyla başarıya ulaşabiliriz. Bireysel farklılıklarımız saygı görür, aynı hedef için tek bir ekip olarak gayret sarf ederiz. İnsanı merkezde tutar, yeni yeteneklerin gelişmesi için gerekli zemini oluştururuz. İç iletişimde hiyerarşik yapılanmadan uzak durur, tüm çalışanlarımıza hak ettiği değeri veririz.

Toplumsal sorumluluk;

Sağlıklı ve aktif yaşamı ön plana çıkarır, bu konuda tüm tüketiciler ve diğer paydaşlarımızı şeffaf bir biçimde bilgilendiririz. Sağlıklı bir toplumu desteklerken, hayatı kolaylaştırır, yalınlaştırmaya odaklanıriz.

Liderlik;

Sektöründe öncü olmanın sorumluluğuyla hareket ederiz. Başarma azmimiz ve çalışkanlığımızla, yaptığımız işe yüreğimizi koyar, hedeflediğimiz sonucu aşarız. Küresel gelişmeleri takip eder, kuralları belirler, yenilikçi ve özgün bir biçimde liderlik yaparız.

Sürdürülebilirlik Yaklaşımı;

Kurulduğumuz günden beri mutlu et, mutlu ol anlayışıyla sürdürülebilirliği işimizin ayrılmaz bir parçası olarak görüyoruz. Tüm değer zincirimize dokunarak topraktan çiftçiye, çalışanlardan müşterilere paydaşlarımızla beraber gelişmek ve büyümek için çalışıyoruz. Bu alanda yaptığımız çalışmaları Çevre, Değer Zinciri, Çalışanlar, İnovasyon, Toplumsal Sorumluluk ve Liderlik olmak üzere altı başlık altında topluyoruz. “Bu Dünya Bizim” mottosuyla sürdürülebilirlik alanında da lider bir şirket olarak ilerliyoruz. Bu yolculukta 2024 yılı için belirlediğimiz hedefler ve altı alanda geliştirdiğimiz sürdürülebilirlik ilkelerimizi referans alıyoruz. Ulusal ve uluslararası gündemi her zaman takip ediyor, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine katkı sağlamayı önceliklerimizden biri olarak konumlandırıyoruz.

Türkiye İMSAD (İnşaat Malzemesi Sanayicileri Derneği) Sürdürülebilirlik Sözü

Türkiye İMSAD, sürdürülebilirliğe verdiği önemi paylaşmak ve toplumu sürdürülebilir bir geleceğe taşımak için, inşaat malzemesi sektörünün bu hedefi sahiplenmesini ve iyi uygulamaları yaygınlaştırılarak sektörün katkısını artırmayı anahtar olarak görmektedir. Bu bildirge ile Türkiye İMSAD üyeleri;

- Paydaş öncelikleri doğrultusunda belirlenen Türkiye İMSAD Sürdürülebilirlik İlkelerini benimser,
- Kapasite geliştirme programlarına katılım sağlar,
- İlerleme durumunu ve iyi uygulamalarını her yıl Türkiye İMSAD ile paylaşır.

Sürdürülebilirlik İlkelerimiz;

- Ulusal ve uluslararası hedeflere uygun sürdürülebilirlik hedefleri koymak,
- Belirlenen hedefler doğrultusunda bir sürdürülebilirlik politikası oluşturup bunu iş programlarının bir parçası haline getirmek,
- Alınacak aksiyonların sonuçlarını izlemek ve paydaşlarla paylaşmak,
- Kamuoyu ve paydaşların etkin katılımını sağlayacak iletişim kanallarını oluşturmak.

Sürdürülebilirlik Parametreleri;**Su Yönetimi:**

- Doğal su kaynaklarının korunmasına yönelik politikaların oluşturulması, tüketimlerin izlenmesi ve yönetilmesi,
- Temiz su kullanımının azaltılmasını sağlayan önlemlerin alınması,
- Kullanılan suyun etkili bir biçimde arıtılmasını ve tekrar kullanılmasını sağlayan çözümlerin kullanılması,
- Su yönetimi konusunda farkındalığı arttıracak çalışmalar yürütülmesi.

Örnekler:

- Mevcut su tüketiminin ve atık su kirliliğinin ayrıntılı olarak belirlenmesi, izlenmesi, raporlanması, iyileştirme hedeflerinin konulması, bu hedeflere yönelik çalışmaların yapılması, hedeflerin düzenli olarak ölçülmesi ve su ayak izinin raporlanması,
- Su sistemlerinde kayıp kaçak kontrolünün yapılması, sorun varsa giderilmesi, :- Suyun kullanıldığı her alanda su tasarruflu süreçler(proses) ve ürünler kullanılması,
- Gri su ve yağmur suyu sistemlerinin kurulması (Filtrasyon, depolama ve yeniden kullanım) (örnek; sifon, park - bahçe sulaması, araç yıkama, vb.)
- Atık suların azaltılması ve çevre yönetmelikleri doğrultusunda arıtılarak atılması, kirleticilerin ölçülmesi, izlenmesi, raporlanması (Örnek; Ağır metaller vb.),
- Su yönetimi ve tasarrufu konusunda çalışanların ve tüketicilerin eğitilmesi.
- Ambalaj ve lojistik yönetimi konusunda çevresel ayak izini en aza indirgeyecek politikalar geliştirilmesi, uygulamaların izlenmesi ve yönetilmesi,
  - Geri dönüştürülebilir veya enerjiye dönüştürülebilir ambalaj kullanımı,
  - Yakın mesafeden hammadde tedariki,
- Atık yönetimi ve geri dönüşüm konusunda politikaların geliştirilmesi, izlenmesi ve yönetilmesi.

İşgücü ve İstihdam;

- Toplumsal faydayı, iş sağlığı ve güvenliğini koruyacak yasal ve en iyi uygulamaların birinci öncelikli olarak uygulanması,
- İklim değişikliği risk ve fırsatlarını göz önüne alarak toplumsal faydayı, istihdamı ve iş güvenliğini arttıracak iş planlarının yapılması,
- Çalışanların hedeflere ilgi ve katkısını artırmak amacıyla bilinçlendirme programların geliştirilmesi, İstihdamda çeşitlilik ilkesine (kadın, genç, dezavantajlı gruplar vb.) uygun davranılması,
  - Mevcut çalışan (kadın, genç, dezavantajlı gruplar) durumunun belirlenmesi, raporlanması, hedeflerin konulması, bu hedeflere yönelik çalışmaların yapılması, hedeflerin düzenli olarak ölçülmesi ve raporlanması.

- Kadın çalışanlar için uygun çalışma koşullarının sağlanması. (Kreş, esnek çalışma saatleri uygulaması vb.)
- Genç çalışanlar için uygun çalışma koşullarının sağlanması, kişisel gelişim olanakları ve eğitim.
- Dezavantajlı gruplar için çalışma yerleri ve koşullarının uygun hale getirilmesi. (Erişim ve mekan kullanımı)

Ürünler ve Sistemler;

- Ürün ve hizmetlerin tüm yaşam döngüsü boyunca çevreye en az etki bırakmak amacıyla sorumlu, verimli, yeniden kullanılabilir, geri kazanılabilir şekilde tasarlanması,
- Daha az enerji kullanan ya da enerji tasarrufu sağlayan, Enerji verimli ve su tasarruflu ürünler üretilmesi,
- Sürdürülebilirlik hedeflerinin yaygınlaşması ve kalıcı hale gelebilmesi için paydaşların (müşteri, kullanıcı, tedarikçi, STK, kamu vb.) hedefler, ürün özellikleri, hizmetlerin yaşam döngüsü ve katkıları hakkında bilgilendirilmesi ve eğitilmesi,
- Binaların kullanım süresince çevreye olan etkilerini azaltacak önlemler alınması.

V.5 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK UYUMU VE KODLARINA SAHİP OLMANIN İŞLETMELERE SAĞLADIĞI FAYDALAR

Sürdürülebilirlik uyumu ve bunu tescil eden kodlara ve etiketlere sahip olmak işletmelere aşağıdaki faydaları sağlamaktadır;

1. Global rekabet avantajı sağlamak: Birçok pazarda çevresel düzenlemeler gittikçe yaygınlaşmaktadır. Sürdürülebilir tasarım, çevresel kalitenin sağlanması için bu yeni standartların karşılanmasında firmalara fırsat sağlamaktadır.
2. Üretim maliyetlerini düşürmek: Kirlilik kontrolü ve atık yok etme süreci maliyetli olabilir. Üretim esnasında fazla atık oluşması, üretim esnasında etkinliğin sağlanmadığının ve hammaddelerin yanlış kullanıldığının bir göstergesidir. Sürdürülebilir tasarım uygulamaları kirliliği azaltabilir, üretim süreçlerini geliştirebilir ve toksik malzemelerin kullanımını minimize edebilir.
3. Stratejik karar vermeyi geliştirmek: Ürün yaşam döngüsü aşamalarının tam olarak anlaşılması ile, ürüne ilişkin girdi ve çıktı bilgileri hakkında daha fazla bilgi edinilebilecektir. Bu durum da daha doğru planlama ve daha doğru yatırım fırsatı değerlendirmesi anlamına gelmektedir.
4. Firma değerini artırmak (iyileştirmek): Sürdürülebilir tasarım, firmanın çevresel performansını iyileştirir, kirlilik ve atık gibi problemlerde ortaya çıkan sorumluluğu azaltarak firmanın finansal gücünü artırır. Yeni işletme fırsatları tanımlamak: Sürdürülebilir tasarım aynı fonksiyonun daha az çevresel etki ile sağlanması yolunda fikirler geliştirilmesini sağlar. Bu da yeni ürün ve hizmet sunumu anlamına gelmektedir.
5. Tedarikçi olarak avantaj sağlamak: Büyük işletmeler ve hükümetler, tedarikçilerinin belirli bir çevresel performansa sahip olmasını istemektedirler.
6. Yasa düzenleyiciler ile ilişkileri iyileştirmek: Çevresel yönetim ile ilgili girişimler, çevre yasaları düzenleyicileri, finansçılar ve sigortacılar ile ilişkilerini iyileştirebilir. Sürdürülebilir tasarım ilkelerini uygulamak, firmanın çevresel etkileri azaltmaya olan taahhütleri ve inanırılığını artıracaktır.
7. Sorumluluk yönetiminde gelişme: Sürdürülebilir tasarım, çevre, sağlık ve güvenlik ile ilgili potansiyel sorunların tanımlanmasına yardımcı olur. Bu da ürünün üretim, kullanım ve yok edilmesine ilişkin gelecekteki sorumlulukların minimize edilmesini sağlar.
8. İşbirliğini artırmak: Sürdürülebilir tasarım, hem işletmenin farklı bölümleri arasındaki koordinasyon ve işbirliğini iyileştirir hem de tedarikçilerle ve diğer firmalarla olan iletişimi destekler.

9. Çalışan moralini iyileştirme: Sürdürülebilir tasarım uygulamaları sayesinde çevre koruma girişimlerine ilişkin olarak çalışanlara tanınan fırsatlar, sağlık ve güvenlik ile ilgili uygulamalar, çalışanların moralini iyileştirecektir.
10. Müşteri ihtiyaçlarını tanımlamak: Tüketicilerin çevre ile ilgili konulara duyarlı olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Tüketiciler, çevreyi korumaya yönelik olarak kendi davranışlarını değiştirme eğilimine sahiptirler ve çevre korumayı hükümetlerin ve işletmelerin önemli bir konusu olarak görmektedirler. Sürdürülebilir tasarım prensiplerini uygulayan firmalar, çevresel performanslarını da artırmış olacaklardır.
11. Ürün ve hizmet farklılaştırmayı iyileştirmek: Sürdürülebilir tasarım, kaliteli ve pazarlanabilir, ancak daha az çevresel etkiye sahip ürünler ortaya çıkartacaktır. Tüketiciler bu ürünleri sadece daha “yeşil” oldukları için değil, aynı zamanda daha dayanıklı, daha kaliteli ve kullanımı daha ucuz olduğu için de tercih etmektedirler. Bir işletme, çevresel boyutunu, ürününü farklılaştırmak amacı ile kullanabilir.
12. Toplumla ilişkilerde iyileşme: Sürdürülebilir tasarım uygulamaları, çevresel yönetim için proaktif bir yaklaşım sağlar. Müşterilerine temiz, doğru ve güvenilir bilgi sunma imkânı tanır. Sağladığı faydalar yukarıda belirtilen sürdürülebilir stratejinin işletme bünyesine dâhil edilmesi, yalnızca yasal yaptırımlar ve baskı çevrelerinin taleplerini karşılamakla kalmayıp, işletme çıkarları göz önünde bulundurulduğunda da çeşitli avantajlar yaratmaktadır. Bu bağlamda, günümüzde işletmelerin sürdürülebilir uygulamalardan yararlanmaları, elde edilecek pazar konumu ve rekabet avantajları göz önünde bulundurulduğunda neredeyse kaçınılmazdır.

V.6 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLE İLİŞKİLİ ETİKETLER

Sürdürülebilirlik kodlarının uygulanmasında en önemli araçlar sürdürülebilirlik ile ilişkili etiketlerdir. Bu etiketler eko etiketler olarak da anılmaktadır. Sektörler ve ürünler özelinde çok farklılık gösteren eko-etiket sertifikalandırma sistemleri bulunmaktadır. Eko-etiketler özellikle ihracatta tüketiciler ve alıcılar tarafından aranmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde Sürdürülebilir Kalkınma Derneğinin Sürdürülebilirlik İçin Eko-Etiketler, 2014 çalışmasından önemli ölçüde yararlanılmış ve yer verilmiştir.

V.6.1 EKO ETİKET NEDİR

Eko-etiketler herhangi bir ürün veya hizmetin nerede, ne zaman, hangi koşullarda üretildiğini; ürünün kullanım performansı ve hatta kullanım sonrası bertarafını veya yeniden kullanımını da içine alan tüm yaşam döngüsü boyunca çevresel ve sosyal ayak izi bilgisini kamusal paylaşıma açan ve sürdürülebilirlik ile uyumunu ortaya koyan-tescil eden araçlardır. Eko-etiketlerin büyük ölçüde gönüllülük esasına dayanan piyasa temelli ekonomik araçlar olarak gelişme göstermektedir. Bununla birlikte ilk gelişme aşamasında uluslararası düzenlemelerin de katkısı bulunmaktadır.

İklim ve enerji tartışmalarının uluslararası gündemdeki sıralamasının giderek yükselmesi sonucunda, uluslararası Eko-Etiketleme çalışmalarıyla ilgili en önemli yasal düzenlemelerden biri, 1987 yılında Avrupa Birliği kapsamında gerçekleşmiştir. Avrupa Birliği'nde "Eco Label" sistemi, üç yıllık bir sürecin ardından AB Bakanlar Konseyi'nin 23 Mart 1992 tarihli ve 880 sayılı tüzüğüyle yürürlüğe girmiştir.

Uluslararası Standardizasyon Örgütü, kısa ve daha çok bilinen adıyla ISO'nun geliştirdiği ISO 14000 çevresel yönetim standardı, 1992 Rio Zirvesi sürdürülebilir kalkınma hedeflerini desteklemek üzere hayata geçirilmiştir.

Tek Özellikli Eko-Etiketler; Bir ürünün tek bir çevresel etkisi hakkında bilgi veren çevresel ürün etiketleridir. Sözelimi ürünün geri dönüşümlü malzemedendir yapıp yapılmadığı; enerji verimliliği veya karbon ayak izi konularının sadece birisi hakkında bilgi veren Eko-Etiketler bu başlık altında değerlendirilir. Söz konusu sistemin avantajı, tüketici veya kullanıcıya, ilgi duyduğu alanla ilgili bilgiyi, herhangi bir karışıklık yaratmadan somut ve net verebilmesidir.

Çok Özellikli Eko-Etiketler; Bir ürünün birden çok çevresel veya sosyal etkisi hakkında bilgi veren etiketlerdir. Söz konusu ürünün çevresel etkileri ve/veya adil ticaret gibi sosyal konulara yönelik yaklaşımı gibi değişik kriterler konusunda bilgi veren Çok-Özellikli Eko-Etiketlerin tercih edilmesinde en önemli nokta, ürünün değişik yönleri konusunda bilgi vererek daha bütünlüklü bir yaklaşım sunabilmesidir.

V.6.2 ISO STANDARTLARI VE EKO-ETİKETLER

Mal ve hizmetlerin kalitesinin artırılması ve standardizasyonu konularında önemli gelişmelere önderlik eden ISO, çevresel sorunların ve konuya olan ilginin yükselişiyle birlikte bu alanda da yeni standartların geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Zaman içinde gelişen yeşil ürün ve hizmetlere yönelik önemli bir yapısal ve yasal kurgu sağlayan ISO, Eko-Etiketleme sistemleri bağlamında ilk çerçeveyi çizdiği 2000 yılındaki ISO 14020 standardının ardından, ISO 14021, ISO 14024 ve ISO 14025 olmak üzere 3 ayrı tip Eko-Etiket standardı belirlemiştir.

Tip I (ISO 14024): Bu program isteğe bağlı olup, belirli bir ürün kategorisindeki bir ürünün yaşam döngüsü yaklaşımına göre çevre yönünden tercih edilebilirliğini gösteren çevre etiketlerinin, ürünler üzerinde kullanılması yetkisinin verilmesinde uygulanan ve bir çok kritere dayanan, üçüncü taraflarca yapılan bir etiketleme programıdır (ISO 14024, 3.1 Tip I Çevre Etiketleme Programı). Avrupa Birliği tarafından hazırlanan “Eco Label” etiketi bu gruba örnektir.

Tip II (ISO 14021): Bu program, çevre ile ilgili iddiaların özbeyanına dayanır. Verilerin doğrulanabilir ve şeffaf olması esastır. Ancak Üçüncü Taraflarca doğrulanma şartı yoktur. Firmaların, kendi çevre beyanlarını ve kriterlerini gösteren etiketler bu gruba girer.

Tip III (ISO 14025): Önceden belirlenmiş parametreleri ve uygunsuz çevreyle ilgili ilave bilgileri kullanarak, çevreyle ilgili değerlendirilmiş verileri sağlayan çevresel beyan programıdır. Sistemde, Yaşam Döngüsü Değerlendirmesi esas alınır. Üçüncü Taraflarca doğrulanması gerekir. Çevresel Ürün Beyanı etiketi bu standardizasyon sistemine örnektir.

V.6.3 EKO-ETİKET NEDEN GEREKLİDİR

21. yüzyıl dünyasında üretim, ticaret ve iş yapma biçimlerine yön veren ana eğilimlerden biri şeffaflık. Hangi ürünün nerede, hangi koşullar altında, hangi hammaddelerle üretildiği; ambalajlamasından lojistiğine, kullanım sürecinden bertarafına veya yeniden kullanım olanaklarına kadar uzanan bu sonsuz zincirin çevresel ve sosyal etkilerinin izlenmesi, günümüz iş dünyasının ve tüketici farkındalığının ana ilgi alanlarından biri haline gelmiştir.

Değer zincirinin sadece ulusal değil, uluslararası ölçekte yayılmasıyla, dünyanın dört bir köşesi üretim, dağıtım ve tüketim özelinde büyük bir ağ oluşturmakta, ürünlerin tüm yaşam döngüsünün, güvenilir ve net veriler ve standartlarla izlenmesini neredeyse zorunlu hale gelmektedir. Tüm bu değer zincirinin takibinde kritik bir unsur haline gelen ve küresel ölçekte sayıları 300'ün üzerine çıkan Eko-Etiketler, artık sadece yasal zorunluluklar nedeniyle uygulanan süreçlerin ötesine geçerek, giderek iş yapış şekli olarak benimsenmekte ve ticari faaliyetin temel unsurlarından biri haline gelmektedir.

Modern bir işletmenin bugün küresel ölçekte iş yapabilmesinin en temel tutamak noktaları olan Risk Yönetimi, Pazarlara Ulaşım, Saygınlık ve İtibar, Maliyet Avantajı ve Yatırım Yapılabilirlik kriterleri, Eko-Etiketleme sistemleriyle de birebir ilişki halinde bulunmaktadır. Ürün ve hizmetlerin sosyal ve çevresel etkilerinin yaşam döngüsü boyunca izlenmesi, değerlendirilmesi ve standardizasyonu, firmaların riskleri azaltmasının, fırsatları çoğaltma ve genişletmesinin, pazarlarda sürekliliğin ve yeni pazarlara girişin de ana katalizörlerinden, anahtarlarından biri haline gelmiştir.

Bir Risk Yönetimi Aracı Olarak Eko-Etiket

Firmalar için hammadde kısıtından su yönetimine, enerji tedarikinden gıda güvenliğine, lojistik uygulamalarından atıkların bertaraf ve yönetimine ve tabii iklim değişikliği bağlamında karbon emisyonlarının sınırlandırılmasına kadar uzanan çok sayıda yeni risk ortaya çıkmıştır.

Eko-Etiketler bu risklerin yönetiminde de son derece hayati bir role sahiptir. Kamusal otoriteler, tarafsız kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri tarafından geliştirilen ve her alandaki “en iyi uygulamaları” ve üstün standartları belirleyen Eko-Etiketler, ticari kuruluşların mal ve hizmetlerinin bu yeni dünya koşullarına uygun hale getirilmesinde son derece önemli araçlar olarak kabul edilmektedir.

Maliyet Avantajı ve Eko-Etiketler

Eko-Etiket sertifikasyonlarının en önemli yararlarından biri üretim süreçlerinde yaşanan iyileşmelerdir. Ürün etiketlerinin alınması aşamasında, firmalar için ürün veya hizmetin çevresel ve sosyal etkilerini analiz etme fırsatı doğmaktadır. Operasyon süreçlerindeki verimsizliklerin, hammadde tercihlerindeki yanlışların, lojistik uygulamalarındaki hataların, operasyon, enerji ve su sarfiyatlarındaki verimsizliklerin açığa çıkması ve gerekli önlemlerin alınması, firmaların maliyet kalemlerinde orta ve uzun vadede önemli avantajlar kazanmalarını sağlamaktadır. Firmaların üretim, pazarlama, lojistik, insan kaynakları, tedarik zinciri gibi tüm birim ve operasyon alanlarının ayrıntılı bir fotoğrafının çekilmesini sağlayan Eko-Etiketlerin, tüm bu süreçlerin iyileştirme ve geliştirilmesinde, verimlilik esaslı inovasyonların artışıyla kritik işlevleri bulunmaktadır.

Eko-Etiketler ve Yatırım Olanakları

Eko-Etiketleme süreçleriyle, sosyal ve çevresel risklerini anlamaya, kontrol etmeye ve yönetmeye başlayan şirketler, ulusal ve uluslararası yatırımcıların radarlarına girme şanslarını da yükseltmektedirler. Bugün kurumsal yatırımcılar için yatırım yapabilme kararlarını belirleyen en temel öğeler, kârlılığın yanı sıra çevresel ve sosyal risklerdir. Yatırım

kararlarında, sürdürülebilirlik konusunda temel dönüşümlerini gerçekleştirmiş firmaların tercih edilme oranları belirgin bir şekilde yükselmektedir.

V.6.4 PAZARLAR, ALICILAR, TÜKETİCİLER VE EKO-ETİKETLER

Alıcıların ve tüketicilerin firmalardan talep ettikleri sürdürülebilirlik ile uyumu ortaya koyan ve uluslararası standartlarda belgelendiren en önemli ve belki de tek araç eko-etiketlerdir. Eko-Etiketlerin pazar payını artırmanın yanı sıra özellikle gelişmiş ülke pazarlarına giriş konusunda yasal zorunlulukların yerine getirilmesinde de giderek artan bir işlevi bulunmaktadır.

İhraç edilecek ürünlere konulan çevresel ve sosyal kriter zorunluluklarının yerine getirildiğini gösterme ve garanti altına almakta son derece önemli araçlar olarak kabul edilen Eko-Etiketler, hem halihazırda ihracat yapılan ülkelere yönelik ticari ilişkilerin sürdürülmesi, hem de yeni pazarlara giriş konusunda ciddi avantajlara sahiptir.

Bu çerçevede küresel ticarete konu olan mal ve hizmetler artan oranda eko-etiketlere sahip olmaya başlamıştır. Gelişmiş ve özellikle gelişen ülkelerin ihracat konu olan mal ve hizmetleri eko-etiketlere daha çok sahip olmaktadır.

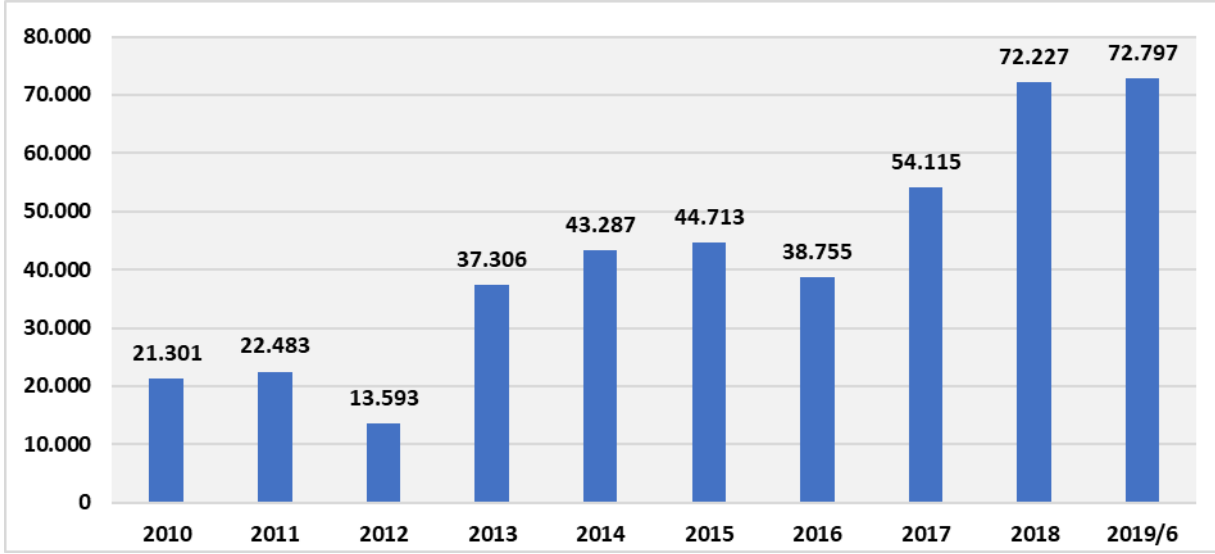
(International Institute for Environment and Development -SSI) State of Sustainability Initiatives Review 2018 araştırması eko-etiket sertifikasına sahip ürünlerin tüm ticari mal sektörlerinde önemli bir büyüme kaydettiğini göstermektedir. Bir çok uluslararası ticarete konu olan üründe eko-etiket sertifikalı mal ve hizmetlerin payı yüzde 50 sınırını aşmış bulunmaktadır.

Bu konudaki gelişmeyi yansıtan en sağlıklı istatistiki bilgiler Avrupa Birliği Eko-Etiketleme Sistemi çerçevesinde etiket alan mal ve hizmet sayısı verileridir.

Avrupa Birliği üyesi ülkelerin aldıkları eko-etiket sayıları (birikimli) 2010 yılından itibaren toplanmaktadır. Buna göre 2010 yılında AB genelinde eko-etiket alan mal ve hizmet sayısı 21.301 iken bu sayı 2013 yılında 37.306'ya yükselmiştir. Sayı 2017 yılında 54.115 olurken, 2019 yılı mart ayı itibariyle 72.797 olarak gerçekleşmiştir. AB üyesi ülkelerde eko-etiket alan mal ve hizmet sayısında son 10 yılda önemli bir artış yaşanmıştır.

Şekil.5 AB Üyesi Ülkelerde Eko-Etiket Alan Mal ve Hizmet Sayısı (Birikimli)

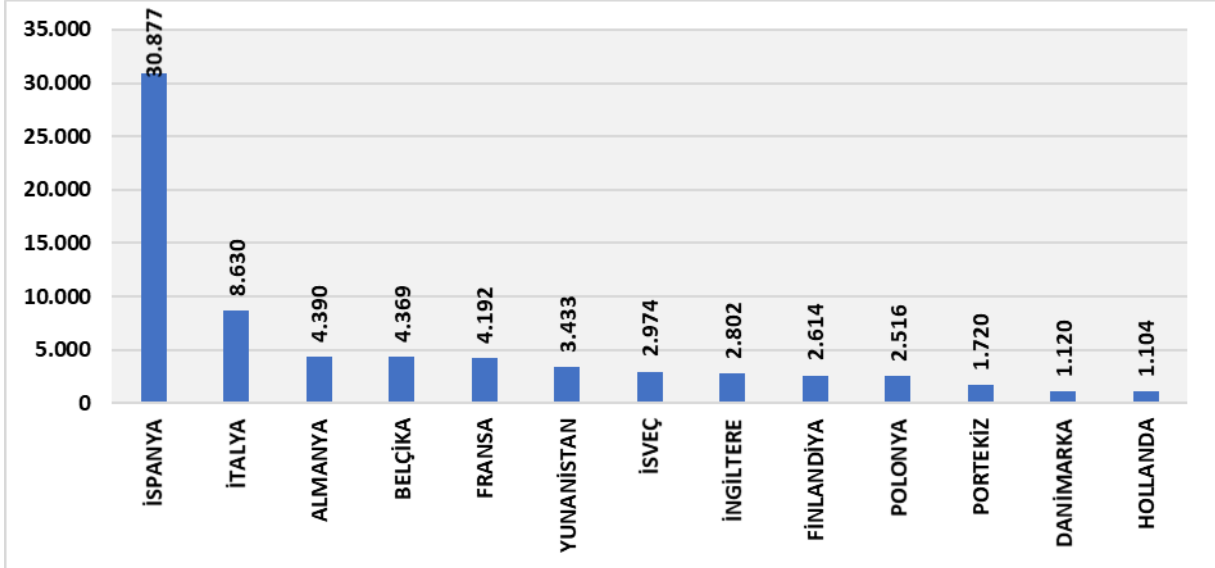

Kaynak: Eurostat

AB genelinde mal ve hizmetler için alınan eko-etiketlerin ülkeler arasındaki dağılıma bakıldığında 2019 yılı mart ayı sonu itibariyle İspanya 30.877 mal ve hizmet ile ilk sırada bulunmaktadır. İtalya ikinci, Almanya üçüncü sıradadır. Grafikte 1000'den az olan ülkeler yer almamıştır.

AB genelinde alınan eko-etiketlerin kağıt, ağaç ve orman ürünleri, mobilya, tekstil, kimyasal ürünler, kozmetik, boya ve kaplama malzemeleri sektörlerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Şekil.6 AB Ülkelerinde Eko-Etiket Almış Mal ve Hizmet Sayıları 2019/Mart

Kaynak: Eurostat

V.6.5 SEKTÖRLERDE ÖNEMLİ EKO-ETİKET ÖRNEKLERİ

Küresel ölçekte ürün ve hizmetlerin sürdürülebilirlik uyumunu ölçen ve belgeleyen çok sayıda eko-etiket bulunmaktadır. Bu eko-etiketler öncelikle yurtiçinde üretilen mal ve hizmetler için kullanılmakla birlikte ithalatı yapılan ürünler için de aranmaktadır. Eko-etiketlerin tamamına yakını özel kurumlar tarafından geliştirilmiş olan etiketlerdir. Eko-etiketler büyük ölçüde AB ve ABD menşelidir. BDT ve Orta Doğu ülkeleri de bunların bir bölümünü kendi pazarları için kullanmaktadır.

İhracat yapan üreticiler de ihracatını yaptıkları mal ve hizmet için talep edilen eko-etikete sahip olmak durumundadır. Ancak ihracatçılar için genel zorluk her bölgede ve bazen ülkede farklı eko-etiket taleplerinin olmasıdır. Birbirlerine benzer olmakla birlikte alıcılar kullandıkları eko-etiketleri ihracatçılardan istemektedirler. Bu da ihracatçılar için aynı ihracat ürünleri için birden fazla eko-etiket alma ihtiyacı yaratmaktadır.

Eko-etiketler genellikle ABD ve AB menşelili oldukları için sertifikasyonu ve etiketlemeyi de bu ülkelerin ilgili akredite sertifikasyon kurumları yapmaktadır.

Bu çerçevede sektörlerde küresel ölçekte kullanılan eko-etiket örnekleri aşağıda sunulmaktadır. Aşağıdaki bilgilerin tamamı Sürdürülebilir Kalkınma Derneği'nin Sürdürülebilirlik İçin Eko-Etiketler, 2014, çalışmasından alınmıştır.

KÜRESEL ÖLÇEKTE KULLANILAN EKO ETİKET ÖRNEKLERİ

EKO-ETİKET	BÖLGE	SEKTÖRLER	İÇERİK
BLUE-ANGEL	AB, ABD	Cihazlar, Yapı Malzemeleri, Temizlik Ürünleri, Elektronik, Orman Ürünleri, Makine-Teçhizat, Ambalaj, Tekstil, Turizm, Taşımacılık, Atık Yönetimi ve Geri Dönüşüm	Alman hükümeti tarafından başlatılan ve geniş bir kullanım alanı olan The Blue Angel sertifikası, bir ürün veya hizmete yönelik dört temel koruma hedefine odaklanmıştır: Sağlık, iklim, su ve kaynaklar.
ECO-LOGO	ABD-AB	Yapı Malzemeleri, Temizlik Ürünleri, Kozmetik/Kişisel Bakım, Elektronik, Enerji, Orman Ürünleri, Mobilya, Ambalaj, Tekstil, Taşımacılık	1988 yılında kurulan ve bugün bütün dünyada tanınan EcoLogo , Kuzey Amerika'nın en geniş çevre standardına sahip etiketlerinden biridir. Bu eko-etiket, kurumsal ve bireysel tüketicilere, ürün ve hizmetlerin çevresel öncülüğünün standartları konusunda teminat sağlamaktadır.
GLOBAL RECYCLE STANDARD	AB	Ambalaj, Tekstil, Atık Yönetimi ve Geri Dönüşüm	Global Recycled Standard , geri dönüştürülebilir ürünlerin satışını yapan şirketlere yönelik bir etikettir. Ürünün tüm tedarik zinciri için uygulanabilir olan GRS standardının ana çalışma alanları şunlardır; Markalara daha kusursuz bir etiketleme yapabilmeleri için gerekli araçları tedarik etmek, geri kazanılmış malzemelerin tekrar kullanımındaki yenilikçiliğe teşvik etmek, tedarik zincirinde daha fazla şeffaflık sağlamak ve tüketicilere bu konularla ilgili çok daha iyi bilgi vermek.
FOREST STEWARDSHIP COUNCIL (FSC) CHAIN OF CUSTODY CERTIFICATION	AB, ABD, BDT	Yapı Malzemeleri, Orman Ürünleri, Ambalaj	Dünyanın en bilinen çevre etiketlerinden biri olan The Forest Stewardship Council® (FSC) , dünyadaki ormanların çevresel olarak uygun, sosyal olarak faydalı ve ekonomik olarak da sürdürülebilir yönetimine katkıda bulunuyor. FSC etiketi, sorumlu üretim ve tüketim arasındaki bağın oluşmasını sağlamakta ve tüketiciye satın alma kararları aşamasında daha çevreci düşünebilmesi konusunda da fırsatlar sunmaktadır.
SUSTAINABLE FORESTRY INITIATIVE	AB, ABD	Yapı Malzemeleri, Orman Ürünleri, Ambalaj	Orman ürünlerine yönelik bir sertifikasyon olan Sustainable Forestry Initiative (SFI) , müşterilere ve aynı zamanda tüketicilere, tam olarak neyi satın aldıklarını tanımlamalarına yardımcı olan bir program, üç adet SFI orman koruma ve gözetim zinciri etiketi ve bir adet de SFI sertifikalı satın alma etiketini kapsamaktadır.

EKO-ETİKET	BÖLGE	SEKTÖRLER	İÇERİK
Aquaculture Stewardship Council	AB	Gıda ve Su ürünleri	The Aquaculture Stewardship Council (ASC) kültür balıkçılığı ve deniz ürünleri zincirinin denetimi için standartlar sunan bir sertifikasyon programıdır. Aquaculture Dialogues tarafından International Social and Environmental Accreditation and Labeling Alliance'ın (ISEAL) ana esaslarına göre geliştirilen standartlar, sertifikalandırılmış deniz mahsullerinin kullanımını artırmayı hedefliyor.
Best Aquaculture Practices	ABD, AB	Gıda ve Su Ürünleri	BAP sertifikasyonunun temelini oluşturan The Best Aquaculture Practices standartları, the Global Aquaculture Alliance tarafından geliştirilmiştir. Bu standartlar, üretim tesislerinin tüm operasyonları boyunca, çevresel, sosyal, gıda güvenliği ve ürünün izinin sürülebilmesi kapsayan bir program çerçevesinde, özellikle biyoçeşitliliği ve çalışan haklarını korumayı amaçlamaktadır.
Better Environmental Sustainability Targets (BEST) Standard 1001	ABD	Elektronik, Enerji, Atık Yönetimi	BEST (Better Environmental Sustainability Targets) sertifikasyonu, minimum emisyon standartlarını karşılayan ve çevresel olarak geri dönüşüme uygun kullanılmış bataryaları geri almayı kabul etmiş firmalar için geliştirilmiş bir onay sistemidir. Hedefi, kurşunlu batarya tesisleri ve geri dönüşümcülerin emisyonlarını azaltmak ve teşvik programlarıyla kurşun zehirlenmelerini önlemektir.
ECMA- 370- The Eco Declaration	AB	Elektronik	ECMA International, Enformasyon ve İletişim Teknolojilerinin (ICT) ve Tüketici Elektroniklerinin (CE) standardizasyonu üzerinde çalışmaktadır. Yürürlüğe konmuş yasal düzenlemeler, standartlar, rehberler ve halihazırda kabul edilmiş pratik uygulamalara bağlı olarak, ICT ve CE ürünleri için çevresel katkı ve ölçüm metodları konusunda uzmanlaşmıştır.
ENERGY STAR: USA	ABD	Elektrikli Aletler, Elektronik, Makine-Teçhizat	Kamu destekli bir program çerçevesinde geliştirilen ENERGY STAR sertifikası, bireylerin enerji verimliliği yoluyla çevreyi koruması hedefine odaklanıyor. Elektrikli aletlerde bir sembol haline gelen logosu, tüketici ve iş insanlarının yüksek kaliteli ve enerji verimli ürünleri bulmasına yardımcı olmaktadır.

EKO-ETİKET	BÖLGE	SEKTÖRLER	İÇERİK
EU ECOLABEL	AB, ABD, BDT	Elektrikli Aletler, Yapı Ürünleri, Temizlik Ürünleri, Elektronik, Orman ürünleri, Tekstil, Turizm	ECOLABEL Şirketlerin çevreye daha duyarlı ürün ve hizmetler satmalarını teşvik etmeyi ve Avrupalı tüketicilerin de bu tür ürün ve hizmetleri kolaylıkla belirleyebilmelerini amaçlayan gönüllü katılıma dayanan bir programdır.
NSF Sustainability Certified Product	ABD	Elektrikli Aletler, Yapı Malzemeleri, Temizlik Ürünleri, Kozmetik/Kişisel Bakım, Elektronik, Enerji, Orman Ürünleri, Sağlık Hizmetleri ve Ekipmanları, Makine-Teçhizat, Ambalaj	NSF Sustainability Certified logosu, NSF/ANSI veya diğer ulusal veya uluslararası sürdürülebilir ürün standartlarına uygunluk gösteren ürünlere verilmektedir. Sertifikasyonun kullanımı, ürün geliştirilmesi, standartlara ve protokollere uygunluk ve üretim sistemlerinin revizyonunun tamamlandığını garanti altına almaktadır.
SMaRT Consensus Sustainable Product Standards	AB, ABD	Elektrikli Aletler, Yapı Malzemeleri, İnşaat, Karbon Ofsetleme, Temizlik Ürünleri, Kozmetik/Kişisel Bakım, Elektronik, Enerji, Mali Hizmetler, Gıda, Orman Ürünleri, Sağlık Hizmetleri ve Ekipmanları, Makine ve Teçhizat, Tekstil, Atık Yönetimi ve Geri Dönüşüm, Su	Çevresel, sosyal ve ekonomik kriterlere sahip, yapı, tekstil ve kumaş ürünleri için sürdürülebilir üretim standartları konusunda bir konsensüs niteliği taşıyan Sustainable Materials Rating veya kısa adıyla SMaRT , farklı ülkelerden binlerce uzmanın katılım ve görüşleriyle geliştirilmiş 17 yıllık bir çalışmanın ürünüdür.
EKOenergy	AB, BDT	İnşaat, Enerji	Ekoenerji , 20 Avrupa ülkesinden 30'dan fazla çevre STK'sının dahil olduğu European EKOenergy ağının yönettiği, elektrik alanında verilen bir etikettir. Sadece yenilenebilir kaynaklardan üretilen elektriğe verilen EKOenergy, elektrik sektöründe tüm Avrupa çapında işleyen ve bütün Avrupa ülkelerindeki paydaşların kabul ettiği tek etiket olma özelliğine sahiptir.
ENERGY SAVING RECOMMENDED	AB	Cihazlar, Yapı Malzemeleri, Elektronik, Enerji	1992 yılında kurulan İngiltere merkezli bir sosyal girişim ve yardım vakfı olan Energy Saving Trust'ın geliştirdiği The Energy Saving Recommended etiketi, tüketicilerin piyasadaki en iyi enerji verimliliğine sahip ürünleri hızlı ve kolay bir şekilde tespit edebilmesi için hazırlanmıştır.
ENVIRONMENTAL PRODUCT DECLARATION (EPD)	AB	Elektrikli aletler, Yapı Ürünleri, Temizlik Ürünleri, Emtia, Kozmetik/ Kişisel Bakım, Elektronik, Balıkçılık, Gıda, Orman Ürünleri, Mobilya, Sağlık Ekipmanları, Makine ve Ekipmanlar, Ambalaj, Tekstil, Atık Yönetimi ve Geri Dönüşüm, Su	Çevresel Ürün Beyanı (Environmental Product Declaration-EPD) genel olarak tüketiciler ve pazarın çok çeşitli taleplerine karşılık verecek bilgileri, kontrol edilmiş ve karşılaştırmalı bir şekilde sunmaktır. Uluslararası EPD® Sistemi, kuruluşların ürün ve hizmetlerinin çevresel performansını inandırıcı ve anlaşılabilir bir şekilde duyurmalarına yardımcı olmaktadır.

EKO-ETİKET	BÖLGE	SEKTÖRLER	İÇERİK
Eco3Home	ABD	Mobilya	ABD’de ev dekorasyonu alanında kullanılan bir etiket olan Eco3Home , sağlık, güvenlik ve çevre konularının her birinde taahhütlerde bulunan şirketlerin ürettiği ürünlere veriliyor. Şirketler, ana imalat faaliyetleri, uluslararası faaliyetler ve ürün tasarımı ve geliştirme çalışmalarında çevre dostu uygulamaları hayata geçirmek için çaba gösteriyorlar.
OK Compost & OK Compost HOME	AB	Yapı Ürünleri, Orman Ürünleri, Ambalaj	OK Compost sertifikasyonları OK Compost (EN 13432) ve OK Compost HOME sertifikasyonlarını kapsamaktadır. OK Compost etiketini taşıyan ambalaj veya ürünler, (Avrupa EN 13432: 2000 standardına göre) endüstriyel bir kompost tesisinde biyo-çözünürlük ve kompostlama imkanı garantisine sahiptir. OK Compost logosunu taşıyan ürünler AB Ambalaj Direktifine (94/62/ EEC) uygundur.
Paper Profile	AB, ABD	Orman Ürünleri	Profesyonel kâğıt satın alımı yapan firmalara yönelik çevreye uygun ürün beyanı olan Paper Profile , alıcılara önemli çevre parametrelerini belli ürünler için ortak bir biçimde sunarak, ürün seçimini bilinçli yapmalarını sağlar. Önde gelen kâğıt üreticileri tarafından geliştirilen ve yürütülen Paper Profile, gönüllü bir programdır.
UL Environment	ABD	Yapı Ürünleri, Elektronik, Mobilya	UL Environment’in geliştirdiği çok amaçlı sürdürülebilirlik standartları şu sektörleri kapsamaktadır; Yapı Malzemeleri, bakım/sıhhi tesisat, ev temizliği, oyuncaklar, mobil telefonlar ve ofis malzemeleri.
EcoLogo	AB, ABD	Yapı Malzemeleri, Temizlik Ürünleri, Kozmetik/Kişisel Bakım, Elektronik, Enerji, Orman Ürünleri, Mobilya, Ambalaj, Tekstil, Ulaştırma	UL ECOLOGO Sertifikası, çok yönlü ve yaşam döngüsünü esas alan standartlara dayanır. ISO 1. Tip eko-etiket olarak sınıflandırılan ECOLOGO Belgesi, şirket ve üreticilere, ürün ve hizmetlerinin çevreye zararlarının düşük seviyede olduğunu duyurma olanağı sağlamaktadır.
Green Tick	ABD	Elektrikli Aletler, İnşaat, Yapı Ürünleri, Temizlik Ürünleri, Kozmetik, Elektronik, Enerji, Finansal Hizmetler, Balık ve Balıkçılık, Gıda, Orman Ürünleri, Sağlık Hiz. ve Ekip., Makine ve Ekipman, Tekstil	Green Tick , ürün, hizmet ve şirketlerin, ömür döngüsü boyunca gösterdikleri performansı Green Tick Sürdürülebilirlik Standartları’na göre denetleyerek, bağımsız sürdürülebilirlik sertifikasyonlarını gerçekleştirmektedir.

EKO-ETİKET	BÖLGE	SEKTÖRLER	İÇERİK
Natrue- Label	AB, ABD, ORTA DOĞU	Kozmetik/Kişisel Bakım	Kozmetik ürünleri için bir garanti oluşturan Natrue-Label'in amacı doğal güzellik ve cilt bakım ürünlerini desteklemek ve korumaktır. Natrue etiketli ürünler, mümkün olduğu kadar doğal bir şekilde, doğal ve organik bileşenler kullanılarak üretilir.
EU Energy Label	AB, ABD, BDT	Elektrikli Aletler, Yapı Ürünleri, Elektronik Aletler	Avrupa Birliği'nin 92/75/EEC sayılı direktifiyle yürürlüğe giren EU ECOLABEL etiketi, Avrupa Birliği ülkelerinde tüm elektrikli ev eşyalarında zorunlu kullanıma sahiptir. Ürünler genel olarak A'dan G'ye doğru etiketlenir ve A en tasarruflu elektrikli aletleri ifade eder. Ürünlerin enerji verimliliklerini gösteren etiketin kullanıldığı ürünler şöyle sıralanabilir: Buzdolapları, derin dondurucular, çamaşır makineleri, kurutucular, bulaşık makineleri, fırınlar, su ısıtıcıları, aydınlatma ürünleri ve klimalar.
Better Cotton Initiative	AB	Tekstil, Hazır Giyim	Better Cotton Initiative (BCI) pamuğun, sosyal, çevresel ve ekonomik açıdan daha sürdürülebilir bir şekilde yetiştirilmesi için geniş kapsamlı üretim ilke ve kriterlerine uyulmasını amaçlamaktadır. Pamuk tedarik zincirinin bütün aktörlerinin üye olabileceği BCI, yeni bir emtia olarak öne sürdüğü "Daha İyi Pamuk" üretiminde ilk hasadı 2010 yılında gerçekleştirmiştir.
CRI Green Label	ABD	Yapı Ürünleri, Tekstil	Carpet and Rug Institute (CRI) tarafından 1992 yılında başlatılan Green Label programı, inşaat şartnamesi hazırlayanların düşük emisyonlu ürünleri tespit etmelerine yardımcı olmak amacıyla halı, minder ve yapıstırıcılar üzerinde testler yapmaktadır. CRI'nin yenilenen programı Green Label Plus ise kapalı alanlardaki hava kalitesi için daha da yüksek standartlar belirlemektedir.
eco-INSTITUT	AB	Yapı Malzemeleri, Tekstil	Yasal şartları yerine getirmek ve ötesine geçmek için ciddi emisyon ve toksikoloji testleri gerçekleştiren Almanya merkezli eco-Institute , müşterilerine, yapı ve tekstil ürünlerinin sağlık tehlikesi içermediğine dair güvenli ve önemli bir etiket sunmaktadır.
Ecoproof	AB	Tekstil	Ecoproof standardında Özellikle pamuktan yapılan tekstil ürünlerinde kullanılan bu etiketi almak için yaşam döngüsü boyunca, çevre performansı, çocuk işçiliğinin yasaklanması ve insan sağlığına olumsuz etkilerin azaltılması gibi kriterlere uyulması gerekmektedir.

EKO-ETİKET	BÖLGE	SEKTÖRLER	İÇERİK
Global Organic Textile Standard	AB, ABD, ORTA DOĞU	Tekstil	Global Organik Tekstil Standardı (GOTS) ekolojik tekstil alanındaki çeşitli mevcut ve taslak standartları birleştirmek ve tekstilde organik statüsünün dünya çapında kabul edilen şartlarını tanımlamak amacıyla geliştirilmiştir.
MADE-BY	AB	Tekstil	MADE-BY moda markaları ve mağazalarının kullandığı ve giyeceklerin sürdürülebilir bir şekilde kullanıldığını tüketicilere gösteren bir şemsiye etikettir. MADE-BY kapsamındaki markalar organik pamuk kullanmakta ve fabrikalarında sosyal etik kurallarına uygun davranılmaktadır.
Oeko-Tex Standard 100	AB, ABD	Tekstil	Oeko-Tex Standard 100 , tekstil hammaddeleri, ara ve nihai ürünleri için üretimin her aşamasında kullanılan dünya çapında tek tip bir test ve sertifikasyon sistemidir. Bu sertifikasyon, zararlı maddeler ve kimyasallar gibi çeşitli insani ve çevresel özellikleri kapsar.
Oeko-Tex Standard 1000	AB, ABD	Tekstil	Ürünle ilişkili olan Oeko-Tex Standard 100 standardını tamamlayan Oeko-Tex Standard 1000 , çevreyle dost üretim tesislerinin tekstil proses zinciri boyunca test edilmesi, denetlenmesi ve sertifikasyonunu kapsayan bir sistemdir. Şirketlerin, çevreyle dost imalat proseslerine ilişkin kriterleri yerine getirmesi ve toplam üretimlerinin en az yüzde 30'unun Oeko-Tex Standard 100 sertifikasyonuna sahip olması gerekmektedir.
Design for the Environment (DFE)	ABD	Yapı Ürünleri, Temizlik Ürünleri	ABD'nin çevre koruma ajansı EPA'nın insan sağlığı ve çevreyi koruma misyonunu üstlenen Çevre için Güvenli Ürün Etiketleme Programı (DFE) , EPA'nın kimyasal bilgi birikimi ve kaynaklarını kullanarak ürünleri dikkatle değerlendirmekte ve sadece programın liderlik standardını karşılayan ürünlere etiket vermektedir.
ECOproduct	AB	Yapı Ürünleri	ECOproduct , bir Çevresel Ürün Beyanı (EPD) veya güvenlik bilgi formundaki bilgilere dayanılarak yapı malzemeleri ve kimyasallarının çevre dostu olup olmadığını belirlemek için Norveç'te geliştirilen bir yöntemdir.

VI.BÖLÜM TÜRK İHRAÇ ÜRÜNLERİ İÇİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODU VE ETİKET SİSTEMİ ÖNERİSİ

Çalışmamızın temel amacı Türk ihraç ürünleri için sürdürülebilirlik kodu ve etiket sistemi önerisi geliştirilmesidir. Temel hedef Türk ihraç ürünlerinin küresel ölçekte sürdürülebilirlik ile uyumunun sağlanması ve buna bağlı olarak rekabet avantajı sağlanmasıdır. Çalışmanın bundan önceki altı bölümünde Türk ihraç ürünleri için bir sürdürülebilirlik kodu oluşturulmasına yönelik altlık oluşturacak bilgi, veri ve örneklere yer verilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde ise Türk ihraç ürünleri için sürdürülebilirlik kodu ve etiket sistemi önerisi sunulmaktadır.

VI.1 TÜRK İHRAÇ ÜRÜNLERİ İÇİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODUNUN AMACI

Türk ihraç ürünleri günümüzde çok sayıda uluslararası kodun koşullarını zaten yerine getirmektedir. Ayrıca yurtiçinde kamu otoritelerinin bir çok düzenlemesine ve Türk Standartları Enstitüsü'nün standartlarına uyum sağlamaktadır.

Bu çerçevede çok sayıdaki uluslararası kodun ve ulusal düzenlemelerin taleplerini bir arada karşılayacak bir sürdürülebilirlik kodunun uygulanması hem firmaların yükünü azaltacak hem de rekabet gücü ve hız kazandıracaktır.

Türk ihraç ürünleri için sürdürülebilirlik kodu ve etiket sistemi önerisinin kapsamı şunlardır;

1. Sürdürülebilirlik kodu ve farklı etiketler için kriterlerin ve kriter standartlarının belirlenmesi,
2. Ölçme, değerlendirme ve sertifikasyon sisteminin kurulması, akredite kurumların belirlenmesi, Raporlama standartlarının oluşturulması,
3. Firmalara sürdürülebilirlik uyumunun sağlanması sürecinde teşvikler ve finansman olanakları sağlanması,
4. Sürdürülebilirlik kodu ve etiketlerinin uluslararası akreditasyonu,
5. Sürdürülebilirlik kodu ve etiket sistemi Avrupa Birliği ve Dünya Ticaret Örgütü nezdinde takdimi
6. İthalatı yapılan ürünlerde de ilgili sürdürülebilirlik kodları ve etiketlerinin talep edilmesi

VI.2 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODU VE ETİKET SİSTEMİNİN FİRMALARA SAĞLAYACAĞI AVANTAJLAR

Önerilen sürdürülebilirlik kodu ve etiket sisteminin uygulanması halinde firmalara sağlayacağı katkılar şunlar olacaktır;

1. Türk ihraç ürünlerini üreten ve ihraç eden Türk firmalarının sürdürülebilirlik uyumunun arttırılması,

2. Türk firmalarının çok sayıdaki uluslararası kodun ve etiket farklı koşullarını bir arada karşılaması,
3. Ölçme, test ve değerlendirmelerin Türkiye’de yapılması, firmalar için maliyet ve zaman tasarrufu,
4. Firmaların sürdürülebilirlik uyumu ile önemli maliyet tasarrufu ve verimlilik artışı sağlamaları
5. Türk firmalarının uluslararası pazarlarda sürdürülebilirlik uyumu ile rekabet avantajı sağlaması,
6. Firmaların kredi derecelendirmede ve yeşil finansman sağlamada kapasitelerinin artırılması,
7. Firmaların kamunun düzenlemelerindeki asgari şartları karşılar hale gelmesi,
8. Yerli ve yabancı tüketici ve alıcılar nezdinde itibarın artması ve tercih edilmesi

VI.3 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODU VE ETİKET SİSTEMİNİN HAZIRLIĞI

Türk ihraç ürünleri için sürdürülebilirlik kodu ve etiket sisteminin hazırlığı ile ilgili yol haritası önerileri aşağıda sunulmaktadır;

1. Sürdürülebilirlik kodu ve etiket sistemi Ticaret Bakanlığı ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı işbirliği ve uhdesinde hazırlanmalıdır,
2. Sürdürülebilirlik kodu ve etiketlerinin kapsamı ve standartları ilgili paydaşlar tarafından belirlenmelidir,
3. Sürdürülebilirlik kodu ve etiketleri ile ilgili hazırlık sürecinde uluslararası sertifikasyon kurumları ile işbirlikleri yapılmalıdır,
4. Sürdürülebilirlik kodu ve etiketleri ile ilgili belirlenen standartlar Türk Standartları Enstitüsü tarafından TR standardı olarak açıklanmalıdır,
5. Sürdürülebilirlik etiketleri sektörler ve ürünler için farklı sınıflamalar şeklinde belirlenmelidir,
6. Sertifikasyon ve etiketleme yapacak firmaların standartları Türkiye Akreditasyon Kurumu tarafından belirlenmeli ve yerli ve yabancı firmalar TAK tarafından akredite edilmelidir.

VI.4 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODUNUN KAPSAMI

Sürdürülebilirlik kodunun kapsamı firmaların sürdürülebilirlik uyumunda karşılayacakları kriterlerden ve kriter standartlarından oluşmaktadır. Bu çerçevede aşağıda ana kriter alanları ile standart alanlarına ilişkin bir kapsam önerisi hazırlanmıştır. Ana kriter alanları olarak su verimliliği, enerji verimliliği, atıklar, karbon emisyonu, malzeme kullanımı ve biyolojik

çeşitlilik seçilmiştir. Her bir ana kriter alanı karşılığında kullanılacak standart alanlarına yer verilmektedir.

Tablo.1 Sürdürülebilirlik Kodu Ana Kriter ve Standart Alanları

ANA KRİTER ALANLARI	STANDART ALANLARI
SU VERİMLİLİĞİ	<ul style="list-style-type: none"> • Şebeke suyu kullanım oranı (Azaltılması) • Yeniden kullanılan su oranı (Arttırılması) • Arıtılarak geri kazanılan su oranı (Arttırılması) • Atık su deşarjlarının oranı (Azaltılması) • Atık su ve proses suyunun arıtılarak tekrar kullanılması oranı (Arttırılması) • Islak endüstriyel proseslerden kuru endüstriyel proseslere geçiş oranı (Arttırılması) • Yağmur suyu toplama oranı (Arttırılması) • Akıllı su ölçüm sistemleri ve sayaçları (Arttırılması)
ENERJİ VERİMLİLİĞİ	<ul style="list-style-type: none"> • Birincil enerji tüketimi seviyesi (Azaltılması) • Fosil yakıtların kullanımı seviyesi (Azaltılması) • Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanım seviyesi (Arttırılması) • İzolasyon seviyesi (Arttırılması) • Enerji verimli teknolojiler kullanım seviyesi (Arttırılması) • Atık ısıdan enerji üretimi seviyesi (Arttırılması) • Akıllı enerji yönetimi seviyesi (Arttırılması) • Enerji optimizasyonu seviyesi (Arttırılması)
ATIKLAR	<ul style="list-style-type: none"> • Atıklar seviyesi (Azaltılması-sıfır atık) • Atıkların depolanması ve saklanması seviyesi (Azaltılması) • Atıkların yeniden kullanım seviyesi (Arttırılması) • Atık malzemelerin geri kazanım oranı (Arttırılması) • Atık kullanımı ile enerji üretim oranı (Arttırılması)
KARBON EMİSYONU	<ul style="list-style-type: none"> • Temiz üretim teknolojilerini kullanım oranı (Arttırılması) • Karbon emisyonu seviyesi (Azaltılması) • Karbon emisyonu tutma ve uzaklaştırma seviyesi (Arttırılması) • Diğer sera gazı emisyonu seviyesi (Azaltılması) • Kötü koku ve gürültü seviyesi (Azaltılması) • Tedarikte yakınlık (Arttırılması)
MALZEME KULLANIMI	<ul style="list-style-type: none"> • Kullanılan geri dönüştürülmüş ara malzeme, yardımcı malzeme, sarf malzemesi oranları (Arttırılması) • Kullanılan geri dönüştürülebilir ara malzeme, yardımcı malzeme ve sarf malzemesi oranı (Arttırılması) • İyi kimyasallar kullanım oranları (Arttırılması) • Fire ve kayıp seviyesi (Azaltılması) • Kompozit malzeme kullanım oranları (Arttırılması) • Ürün yaşam sürelerinin uzatılması, kolay demonte ve ayrıştırma
BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK	<ul style="list-style-type: none"> • Atık seviyesi (Azaltılması/sıfır atık) • Enerji/su/malzeme kullanım seviyesi (Azaltılması) • Koruma alanlarına ve tarihi miras alanlarına saygı (Arttırılması)

VI.5 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODUNA ERİŞİMDE YATIRIM İHTİYACI İLE TEŞVİKLER VE FİNANSMAN OLANAKLARI

Türk ihraç ürünleri için önerilen sürdürülebilirlik kodu ve etiket sisteminin çalışması için firmaların sürdürülebilirlik uyumunu sağlamaları gerekmektedir. Sürdürülebilirlik uyumunun sağlanması için ise önemli bir yatırım ihtiyacı bulunmaktadır. Bu yatırımlar aynı zamanda önemli finansman ihtiyacı yaratmaktadır. Yatırımların teşvik edilmesi ve uygun finansman olanakları sağlanması gerekmektedir.

VI.5.1 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODUNA ERİŞİMDE YATIRIM İHTİYACI

Sürdürülebilirlik uyumu firmalar için ilave yatırımlar ihtiyacı yaratmaktadır. Türk ihraç ürünleri için önerilen sürdürülebilirlik kodunun ana kriter alanlarındaki standartların karşılanması için gerekli yatırımlar aşağıda sunulmaktadır. Firmalar bu yatırımların bir bölümünü gerçekleştirmiş olabilecektir. Bununla birlikte sürdürülebilirlik uyumu geniş bir yelpazede yatırım ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır.

Tablo.2 Sürdürülebilirlik Kodunun Kriter ve Standartlarının Karşılanması İçin Gerekli Yatırımlar

ANA KRİTER ALANLARI	YATIRIM ALANLARI
SU VERİMLİLİĞİ	<ul style="list-style-type: none"> • Su arıtma tesisleri ve sistemleri • Atık su ve proses suyunun yeniden kullanımı için tesisatlar • Kuru endüstriyel proseslere geçiş için temiz üretim teknoloji yatırımları • Yağmur suyu toplama sistem yatırımları • Akıllı su ölçüm sistem ve sayaç yatırımları
ENERJİ VERİMLİLİĞİ	<ul style="list-style-type: none"> • Yenilenebilir enerji yatırımları • İzolasyon ve iyileştirme yatırımları • Enerji verimli teknolojiler (makine, teçhizat) yatırımları • Atık ısıdan enerji üretim sistem yatırımları • Akıllı enerji yönetimi ve enerji optimizasyonu için sistem yatırımları ve danışmanlık hizmetleri
ATIKLAR	<ul style="list-style-type: none"> • Temiz üretim teknoloji yatırımları (makine ve teçhizat) • Atıkların yeniden kullanımı için çevrim yatırımları • Atık malzemelerin geri kazanımı için toplama ve saklama yatırımları • Atık kullanımı ile enerji üretimi için sistem yatırımları
KARBON EMİSYONU	<ul style="list-style-type: none"> • Temiz üretim teknoloji yatırımları (makine ve teçhizat) • Filtreleme, toz tutma ve temizleme yatırımları • Kötü koku ve gürültü önleme yatırımları
MALZEME KULLANIMI	<ul style="list-style-type: none"> • Tedarik zinciri yönetim sistemi yatırımları • Hassas ve ileri teknoloji üretim sistemleri yatırımları • Kompozit malzeme kullanımına olanak sağlayacak proses yatırımları • Tasarım ve ürün geliştirme yatırımları
BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK	<ul style="list-style-type: none"> • Atık kontrol ve geri kazanım yatırımları • Temiz üretim teknoloji (makine ve teçhizat) yatırımları • Tedarik zinciri yönetim sistemi yatırımları

VI.5.2 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODUNA ERİŞİMDE TEŞVİKLER VE FİNANSMAN OLANAKLARI

Yukarıda Türk ihraç ürünleri için önerilen sürdürülebilirlik koduna uyum için firmalar ilave yatırım ve finansman ihtiyacı duyacaklardır. Firmalar mevcut sermaye yapıları, karlılıkları ve nakit akışları içinde bu yatırımları karşılamak için yeni kaynaklar yaratmak durumunda kalmaktadır. Bu konuda iki önemli katkı ve özendirici unsur yatırım teşvikleri ile yeni finansman olanakları olacaktır.

Teşvik Önerileri

Sürdürülebilirlik koduna uyum ve ilgili etiketlere sahip olmak için yapılacak yatırımlar ve harcamalar aşağıdaki gibi teşvik edilmelidir;

1. Mevcut bölgesel teşvikler sisteminde 6 ayrı bölge bulunmaktadır. Sürdürülebilirlik koduna uyum için yapılacak yatırımlarda bölge farkı gözetilmeksizin tüm bölgelerdeki yatırımlar aynı ölçülerde teşvik edilmelidir.
2. Sürdürülebilirlik koduna uyum için yapılacak yatırımlarda yüzde 100 yatırım indirimi uygulanmalı, indirim için bir üst sınır olmamalıdır.
3. Sürdürülebilirlik koduna uyum için yapılacak yatırımlarda KDV ve gümrük vergisi istisnası uygulanmalıdır.
4. Sürdürülebilirlik koduna uyum için yapılacak yatırımlarda kullanılacak Türk lirası ve döviz cinsi kredilerde faiz oranı desteği sağlanmalıdır.
5. Sürdürülebilirlik koduna uyum ve etiket alınması aşamasındaki sertifikasyon süreci harcamalarının belirli bir bölümü karşılanmalıdır.
6. Küçük ve orta boy işletmelerde sağlanan teşviklerin oranı daha yüksek olabilecektir.

Finansman Önerileri

Sürdürülebilirlik koduna uyum ve ilgili etiketlere sahip olmak için yapılacak yatırımlar ve harcamaların finansmanında aşağıdakiler uygulanmalıdır;

1. Bankaların ve firmaların sürdürülebilirlik yatırımlarının finansmanı için ihraç edecekleri yeşil tahvil düzenlemeleri yapılmalı, ihraç ve ikincil piyasaları kurulmalı ve tahvil yatırımcılarına vergi istisnası sağlanmalıdır. İhraç koşulları daha esnek olmalıdır.
2. Bankalar sürdürülebilirlik yatırımlarının finansmanı için özel kredi programları geliştirmelidir. Bu kredilerin tutarı kadar Merkez Bankası'ndaki karşılıklar azaltılarak bankalar özendirilmelidir.
3. Merkez Bankası Türk lirası yeşil kredilere re-finansman olanağı sağlamalıdır.
4. Bankalar ihraç ettikleri yeşil tahviller ile özel kredi programlarını finanse etmelidir.

5. Sürdürülebilirlik ile uyum yatırımlarının finansmanını sağlayacak yatırım kredileri 5 yıl vadeli, işletme kredileri ise 3 yıl vadeli olmalı, yatırım kredilerinde 2 yıl, işletme kredilerinde ise 1 yıl geri ödemesiz dönem sağlanmalıdır.
6. Yeşil kredilerde banka ve sigorta muamele vergisi istisnası uygulanmalıdır.
7. Bankaların yurtdışından temin edecekleri yeşil sendikasyon kredilerinde KKDF ve BSMV istisnası uygulanmalıdır.
8. Karbon piyasası kurulmalıdır. Karbon ticaretinde satıcılar için KDV ve kurumlar vergisi istisnası sağlanmalıdır.

VI.6 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODU EKO-SİSTEMİ

Türk ihraç ürünleri için önerilen sürdürülebilirlik kodu ve etiket sisteminin başarısı için geniş bir eko-sistemin kurulması gerekmektedir. Eko-sistemi oluşturacak diğer unsurlar aşağıda sunulmaktadır;

1. Akredite Sertifikasyon Kurumları

Firmaların sürdürülebilirlik koduna uyumunu değerlendirecek ve etiketleri verecek olan akredite sertifikasyon kurumlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kurumlar için Türkiye Akreditasyon Kurumu tarafından standartlar belirlenecek ve akredite edilecektir.

2. Test, Ölçme ve Laboratuvar Altyapısı

Firmaların sürdürülebilirlik koduna uyumu belirlenirken ve etiketlendirme yapılırken çok sayıda test ve ölçme işlemi yapılması gerekmektedir. Bu nedenle etkin bir test, ölçme ve laboratuvar alt yapısı kurulmalıdır. Bu alt yapıyı akredite firmalar ortak kullanabileceği gibi, yabancı yatırımlar da olabilecektir.

3. Finansal Piyasalarda Düzenlemeler

Yeşil finansman için ürünlerin-hizmetlerin ve piyasaların düzenlenmesi, mevzuat ihtiyacının karşılanması sağlanmalıdır.

4. Raporlama Standartları

Firmaların sürdürülebilirlik koduna uyumlarını ortaya koyan raporlamaları için de standartlar oluşturulmalı ve gözetim/onay mekanizması kurulmalıdır.

5. Temiz Üretim Teknolojileri

Sürdürülebilirlik koduna uyum için firmaların yapacakları yatırımlar Türkiye’de temiz üretim teknolojilerinin geliştirilmesi için önemli bir potansiyel ve fırsat yaratacaktır. Temiz üretim teknolojileri kümelenmeleri oluşturulması ve bu alanın ayıca teşviki sağlanmalıdır.

VI.7 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODUNUN KAPSAMI İÇİN GENİŞLEME ALANLARI

Türk ihraç ürünleri için sürdürülebilirlik kodu ve etiket sistemi önerisinin kapsamı iklim değişimi ile mücadele ve sürdürülebilirlik uyumu ile sınırlanmıştır. Ancak önerilen sürdürülebilirlik kodu ilk aşamada veya kademeli olarak aşağıdaki alanları da kapsayacak şekilde genişleyebilecektir.

1. Kurumsal sosyal sorumluluk
2. İstihdam koşulları
3. İş ve çalışma koşulları
4. Adil ve Şeffaf ticaret

VI.8 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KODUNUN ULUSLARARASI TANITIMI VE KULLANIMI

Türk ihraç ürünleri için sürdürülebilirlik kodu ve etiket sistemi önerisinin uluslararası alanda kabul görmesi için tanıtımı ve politik kullanımı önemlidir. Bu konuya ilişkin öneriler aşağıda sunulmaktadır.

1. Hazırlık sürecinde uluslararası sertifikasyon kurumları ile işbirliği yapılması, uygulama aşamasında da işbirlikleri ortamı yaratılması ve böylece lobi desteği alınması.
2. Avrupa Birliği ile gümrük birliğini tesis eden kararın iyileştirilmesi sürecinde Türk ihraç ürünleri sürdürülebilirlik kodunun AB nezdinde kabulünün bir gündem maddesi olarak resmen müzakere edilmesi, gerektiğinde sürdürülebilirlik kodunun geliştirilmesi ve uygulanmasında AB kurumları ile işbirliği yapılması.
3. Sürdürülebilirlik kodu Dünya Ticaret Örgütü nezdindeki çok taraflı çevre anlaşması girişimi sürecinde Türkiye önerisi olarak kullanılmalıdır.
4. Avrupa Birliği'nden tüm ithalatlarında aynı kurallara uyulması/uygulanması talep edilebilecektir.
5. Dünya Ticaret Örgütü'nden tüm ülke ihracatçılarının aynı kurallara uyumu talep edilebilecektir.

KAYNAKLAR

1. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA DERNEĞİ, 100 MADDEDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK REHBERİ, 2016
2. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA DERNEĞİ, SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İÇİN EKO-ETİKETLER, , 2014
3. DÖNÜŞEN DÜNYADA FIRSATLARI YAKALAMAK; SÜRDÜRÜLEBİLİR FİNANS GÖRÜNÜMÜ 2018, ESCARUS 2018
4. EUROPEAN COMMISSION BRUSSELS, 8.3.2018 COM (2018), ACTION PLAN ON FINANCING SUSTAINABLE GROWTH
5. G-20, SUSTAINABLE FINANCE STUDY GROUP, SYNTHESIS REPORT, 2018 JULY
6. SUSTAINABLE BANKING NETWORK, GLOBAL PROGRESS REPORT, 2018 FEBRUARY
7. SUSTAINABLE BANKING NETWORK, CREATING GREEN BOND MARKETS – INSIGHTS, INNOVATIONS, AND TOOLS FROM EMERGING MARKETS, OCTOBER 2018
8. LOAN MARKET ASSOCIATION, GREEN LOAN PRINCIPLES, 2018
9. INSTITUTE OF INTERNATIONAL FINANCE, SUSTAINABLE FINANCE IN FOCUS, 2019 MAYIS
10. TÜRKİYE TEKNOLOJİ GELİŞTİRME VAKFI, TÜRKİYE’DE TEMİZ (SÜRDÜRÜLEBİLİR) ÜRETİM UYGULAMALARININ YAYGINLAŞTIRILMASI İÇİN ÇERÇEVE KOŞULLARIN VE AR-GE İHTİYACININ BELİRLENMESİ PROJESİ SONUÇ RAPORU, 2010
11. ESCARUS, ÖNLENEMEYEN GERÇEK; İKLİM DEĞİŞİMİ ŞUBAT 2016
12. G-20-INTER AGENCY WORKING GROUP, “PROMOTING STANDARDS FOR RESPONSIBLE INVESTMENT IN VALUE CHAINS” REPORT, 2011
13. IISD VE UNEP, 2000, ENVIRONMENT AND TRADE: A HANDBOOK, CANADA,
14. İZKA, TTGV, İZMİR’DE TEMİZ ÜRETİM UYGULAMALARININ YAYGINLAŞTIRILMASINA YÖNELİK STRATEJİ ÇALIŞMASI RAPORU, 2012
15. THE ECONOMIST INTELLIGENCE UNITE, CLIMATE CHANGE AND TRADE AGREEMENTS FRIENDS OR FOES? 2019
16. EU-MERCOSUR AGREEMENT; ORIGIN: EU WITHOUT PREJUDICE, 10 MARCH 2017, CHAPTER TRADE AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

17. UN, FRAMEWORK CONVENTION ON CLIMATE CHANGE, PARIS AGREEMENT, KASIM 2015
18. UNCTAD, INVESTMENT POLICY FRAMEWORK FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT, 2015
19. UN, GREEN INDUSTRIAL POLICY: CONCEPT, POLICIES, COUNTRY EXPERIENCES, 2017
20. TSE, ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMLERİ STANDARDI, TS EN ISO 14001
21. TSKB ÇEVRE VE SOSYAL ETKİ POLİTİKASI
22. YILDIZ HOLDİNG, ÜLKER 2018 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORU
23. TÜRKİYE İMSAD, www.imsad.org.tr
24. KOÇ HOLDİNG, www.koc.com.tr
25. INTERNATIONAL INSTITUTE FOR ENVIRONMENT AND DEVELOPMENT-SSI, STATE OF SUSTAINABILITY INITIATIVES REVIEW 2018